...я, нині бездумний вже, завтра — легко закоханий.

Горацій. До Агріппи

Білими губами упівголос буду вам казати за себе.

Василь Стефаник. Моє слово

Є такі вузи, навчанням у яких не варто хвалитись у товаристві людей, котрі вчепилися руками й ногами у колесо добробуту й згорда дивляться на безмашинну і безхатню інтелігенцію. Хіба то інтелігент, якщо він не спроможний отримати постійну прописку в місті чи стягтися на трикімнатний кооператив? Якщо він не бачить різниці між японськими і вітчизняними магнітофонами або тягне мішок макулатури, щоб придбати роман Дюма, а потім виміняти його на "Ідіота" Достоєвського, видрукуваного на газетному папері. Бо ж звідки йому взяти 30 томів зібрання творів Федора Михайловича... Культура дешево не продається, інакше хто б її цінував. Саме тому вона так приваблює.

Петро Канавченко не міг жити розкішно на студентську стипендію плюс 30 крб. від батьків щомісяця. Частенько міркував над майновою нерівністю студентів, особливо коли пропалював праскою святкову сорочку чи підраховував мідяки, щоб нашкребти на хліб та банку капусти вкупі з овочами й рисом. Але то була миттєва зажура.

Однак на п’ятому курсі Петро не на жарт стурбувався власним майбутнім. Йому стало немилосердно тоскно від того, що незабаром закінчаться блага цивілізації: душ двічі на день, кава, широкий вибір фільмів у кінотеатрах і, звісно, можливість коли заманеться відвідувати лекції в інституті. Навіть іспити й

важкі торби з харчами, які він тягав з дому, не видавалися Петрові такими страшними в порівнянні з глухим селом, звідки автобус ходить тричі на день, де доведеться наймати куток і самому розпалювати в грубі. А весняна багнюка чи снігові замети?

Так, Петро добре знав, чим пахне той романтичний побут у якійсь Карлівці чи Діброві, бо сам був із села. Власне, він би й не рвався з нього, та батьки випхнули сина у місто, щоб дитина вивчилась, а не бабралася в гною. Петрусь вивчився, але ж хто міг передбачити, що прописка в цьому місті — річ фантастична. Побутує навіть анекдот, ніби її одержить тільки той, хто нап’ється води з пащі лева, якого Самсон дере ось уже двісті років на площі коло ринку.

Страх як не хотілось вертатися Петрові Канавченку до села, хай навіть дипломованим спеціалістом. А де мав подітися? Ні родичів, ні дівчини з пропискою на прикметі нема, тож ніяких перспектив. Чотири роки він підсміювався над Нелею Сікорською, котра днювала й ночувала в інституті, протирала спідницю на зборах, конспектувала все, що рекомендували, складала іспити на п’ятірки, щоб такою от неймовірно важкою ціною лишитися на кафедрі, а значить, у місті. Петро був заледачий для подібних жертв. Втрачав й інші можливості забезпечити своє майбутнє. Міг обкрутити будь-яку із своїх однокурсниць, бо вважався симпатичним хлопцем. Одначе Петра щось відштовхувало у світських дівицях — може, те, що його тато, великий мораліст і постійний читач сільської бібліотеки, називав розпустністю. Одного разу навіть відлупцював сина паском з важкою солдатською пряжкою, коли той у восьмому класі відважився піти в клуб на танці. Страх перед танцями згодом минув, але, мабуть, Петро пройнявся батьковою мораллю і не міг втямити, як це дівчина в перший вечір знайомства цілується з хлопцем, а в другий іде спати до нього в гуртожиток, де в кімнаті давлять хропака ще

троє хлопців. Самому ж не раз доводилося відвертатись до стіни і пхати голову під подушку, щоб не чути з сусіднього ліжка сторонніх звуків.

Не подобались йому і хазяйновиті дівчата, що повсякчас товклися на кухні. Завжди вони щось мили, чистили, варили, шкварили, а ще постійно прали, вивішуючи сукні й спідниці на балконі, а трусики — на бильцях ліжок. То були добрі дівчата: могли погодувати перед стипендією борщем чи смаженою картоплею, при невдачі щиро співчували. Але з ними Петра швидко охоплювала смертельна нудьга...

Петро ходив на дні народження, що їх відзначали всім гуртом. Тягав столи, бігав у гастроном за вином, проголошував тости — і не любив досиджувати до кінця, коли пари розходилися по гуртожитку в пошуках темних кутків. Дівчат завжди було чомусь більше, ніж хлопців, і ті, хто не знайшов пари, стиха заводили між собою розмови про самотність. Він дивився на це і розумів, що не може їх ощасливити. І взагалі, все це видавалось йому принизливим, жалюгідним. Ті дівчата, часом вродливі, часом ні, ладні були покірно піти за ним десь під вікно з вибитою шибкою і цілуватися на очах у всіх, бо так заведено, бо ніхто не повинен бути сам, особливо жінка.

Щось подібне чи не подібне мало не трапилося з ним. Дівчина запросила його до себе в кімнату, щоб дати книжку. Перед тим вони розмовляли про Хемінгуея. У кімнаті не було нікого: сусідки пішли в театр, кіно чи ще казна-куди. Чомусь горіла свічка — звичайна, біла, таку в Петра вдома запалювала мама, коли не було світла. Дівчина пояснила, що перегоріла лампочка, а вона боїться заходити в темну кімнату. Вони посиділи мовчки: Петро на стільці, дівчина на ліжку. За спиною в неї висів килимок, яких повно в гуртожитку: на чорному тлі лебеді, схожі на гусок, і замки, подібні до вуликів. Петро не знав, скільки продовжувався той мовчазний інтим, певно,

довго, бо свічка, догоряючи, почала блимати. Врешті він пішов, гречно подякувавши за книжку. Йому й на думку не спадало, що можна поводитися інакше. А може, й спадало, однак він не дався спійматись на гачок, бо знав, що у тієї дівчини є хлопець, служить в армії. Вона давно одержувала листи з армійським штемпелем. Ось таке благородство виявив Петро до дівчини з швидкими очима і тонкими, не селянськими руками — виявив, хоч була вона родом з передмістя і мала всі шанси залишитися в Києві на роботу. Хлопець уявляв чомусь, що в неї гігантський двоповерховий особняк з непроникним парканом, обплутаним зверху колючим дротом. Коли натиснеш на дзвоник, дзеленчить на все подвір’я, а з ланцюга рветься моторошний чорний собацюра, справжній Цербер.

Петро чхав на маєтки. Вдома він вдовольнявся хатою під поростою мохом черепицею. Коло хати вільно бігав жвавий песик Герцик, котрий спав на кухні під столом, раз по раз прокидаючись від власного хропіння. І не було в їхньому селі глухих парканів, лише веселі зелені штахети, а ключ від хати, відколи Петро себе пам’ятав, лежав під відром на ганку.

Батько пив і хворів. Мати з ним лаялась, а потім жаліла і серед ночі бігла по фельдшерку. Петро через батькові пиятики не дуже прагнув додому, але приїжджав раз на два тижні, по суботах, вистоюючи довгу чергу за квитком і маючи в кишені рівно два карбованці тридцять копійок, а від жовтня до травня наполовину менше.

Невдовзі цьому мав настати кінець. Петро підписав на розподілі район, назву якого чув уперше, і не уявляв собі, як він туди поїде. А Марія? Та сама Марія, котра жила в приміському селі. Не у двоповерховій цитаделі, а в квартирі для вчителів. Так, її батьки були вчителями і за двадцять з гаком років не зуміли стягтися на власну хату. Така доля чекала Петра й

Марію, кожного зокрема, бо між ними нічого не було та й навряд чи могло бути.

Канавченко іноді почувався винним перед нею, особливо коли зустрічав у місті. Взимку червоними, аж синіми руками вона тулила до себе щойно куплені книжки, і Петро не міг не поцікавитися, що саме вона придбала. На лекціях Марія крадькома бавилась іграшковим кошеням чи собачам, не помічаючи насмішкуватих поглядів тих вгодованих телиць з товстими потилицями й кривавими гострими кігтями, котрі спритно орудували під столом спицями. Одного разу Петро сів неподалік від неї, і не випадково, бо йому чомусь подобалося дивитись на цю дівчину — просто дивитись, а не розмовляти з нею. Йому передали записку: "Намалюй мені чорного кота". Наче в Екзюпері! Петро засміявся і намалював кота з войовничо задертим догори хвостом — щоправда, синього, бо не мав стержня з чорною пастою. І негайно отримав відповідь: "Не такий. Намалюй іншого". Він намалював тоді аж трьох котів, а на перерві, коли хотів підійти до Марії і спитати, якого саме кота їй потрібно, вона, на ходу накидаючи плащика, вже вислизнула з аудиторії.

Помічаючи тепер на поличці серед листів конверти з армійським штемпелем, Петро зазнавав якогось неприємного відчуття. Хоч з Марією він не мав майже ніяких розмов, рідко про неї думав, але йому не подобалось, що після них дівчина ніби оживала. Чи хтось колись так радітиме його листам?

Петро чомусь запам’ятав один випадок... Якось узимку він зайшов на каву у підземний перехід й побачив у довгій черзі Марію — втомлену, замотану хусткою. Вона щось шукала у розкритому портфелі, незручно підтримуючи його коліном. А позад неї, не соромлячись, обіймалася пара в кожухах, нависаючи над дівчиною купою вовни. Марія ненароком впустила яблуко, і воно покотилося по забрьоханій підлозі. В

цей час парочка хутко посунула до прилавка, і Марія вибилася з черги. Постояла хвилю і ніяково притулилася збоку. Петрові стислося серце за тим яблуком, за Маріїною беззахисністю, за тим, що нема коло неї нікого, хто приніс би їй в долонях чашку гарячої кави. Він пішов до іншого кафе і теж став у чергу. Сам.

Є люди, котрих хочеться втішити, але ти не в змозі переступити межу. А для тих, хто не потребує цього, завжди є втішники.

(...То було маленьке кохання, про яке знали тільки ми вдвох. Наче промінь світла, який не можна спіймати в жменю. Очима ми шукали одне одного, однак різко зустрічалися поглядами. Казали звичайні слова і розходилися байдужими. Я пригадувала пестощі того, кого чекала, хоч мені вже набридло їх пригадувати. Ти не прагнеш нічого більшого, тільки дивитися на мене. І я не прагну нічого іншого. Світ був би темний без цього маленького кохання...)

Уже в квітні на вулицях з’явилися перші демобілізовані. Блукали там, де найлюдніше, подовгу стояли на тролейбусних та автобусних зупинках, жадібно вдивляючись в обличчя, ніби обов’язково мали зустріти когось із знайомих. Ті хлопці почали заходити і до гуртожитку.

Петро поїхав на кілька днів додому, бо не хотів стати свідком зустрічі Марії з коханим. Втім, він ходив у кіно з однією дівчиною, навіть цілувався з нею після сеансу. Це було таке собі знайомство без особливих радощів і ніжностей. Говорили вони ні про що: про майбутнє, в кожного різне, про бездарні фільми й занепад кінематографії, про естрадних співаків. Йому була неприємна її впевненість у собі, її жадібні губи, тіло, що атакувало, намагаючись збудити в ньому хтивість. Ще трохи, і їй вдалося б це, бо ж хлопець був не з каменю...

Якось вона попросила подарувати їй квіти. Петро зайшов на ринок, довго блукав між стосів тюльпанів і оберемків гвоздик, спустивсь у підземний перехід, де з-під поли бабусі торгували підсніжниками, обгорнутими темно-зеленим листям плюща, вдихнув різкий свіжий запах лісу — і, запалюючи цигарку, засміявся сам до себе. Хіба можна купити цю чисту красу, та й кому її дарувати? Тій жінці з завченою усмішкою? До вечора він блукав задвірками ботанічного саду, хоча безмежно далеко був той час, коли запахне бузком на півміста. Де-не-де пробивалися слабкі кільця рясту, гірко пахло димом, долинали безжурні хлоп’ячі голоси — і з цього складався ще один весняний день.

...Петро тільки через кілька днів довідався, що трапилося з Марією. Казали, що вона вийшла по хліб і потрапила під автомашину. Лишилася жива, навіть не дуже покалічилась. Сталося це вже після захисту диплома, точніше, на другий день після захисту, коли Петро поїхав додому.

(...Ти так змінився, що я тебе не впізнала: худющий, стрижений і в формі — якийсь зовсім-зовсім ІНШИЙ. Я спускалася до тролейбуса, щоб їхати в гуртожиток. Відчула, що хтось на мене дивиться, але сприйняла той погляд за нахабство вуличного залицяльника. І тут ти покликав тихо: "Маріє..." Наче й не було двох років. Стало відразу легко й гаряче. Ти сказав: "Я чомусь завжди уявляв, що зустріну тебе на вулиці..."

А я чекала тебе в гуртожитку. Наше вікно якраз виходило на зупинку тролейбуса. Я знала, що електричка прибуває о 12.25, отже, ти мав приїхати десь коло другої.

І був шалений світлий день, коли ми дерлися по крутих схилах яру, а потім сиділи під деревом, потім замовкли — і ти

потягнувся, щоб мене обняти, і доторк твоїх вуст видався мені чужим. Я аж відсахнулася, наче то був перший наш поцілунок.

Чому тобі все стало байдуже за ті два роки, як ти міг зламатися? Я завжди вірила, що в тебе досить сили, аби дійти до мене. Коли ти не приїхав, як обіцяв, я перелякалась. Знайшла тебе вдома. Ти відчинив двері. На столі лежала моя фотокартка, книжки, подаровані мною. А ти сам, байдужий і незворушний, заспокоював мене різними обіцянками, наче малу дитину, щоб не заважала твоїй надуманій скорботі.

Поверталася вечірнім поїздом. У вагоні довго не вмикали світла. Я дивилась у вікно й думала, що ось настане та хвилина, коли поїзд, який їде в нікуди, зупиниться, і доведеться зійти, щоб не спізнитися туди, де ніхто мене не чекає. А тим людям, котрі їдуть разом зі мною чи в інших поїздах, здається, ніби на них чекають. Вони живуть цією ілюзією і тому існують у цьому страшному беззахисному світі...)

Був ще один день, коли всього забагато: і сонця, і вітру, і клопотів. Усього повно, а не знаєш, куди себе втулити.

Петро журився на лавці в студентському сквері. Тримав на колінах розгорнуту спортивну газету й дивився поперед себе. Навіть подоба усмішки не з’явилась на його лиці, коли маленька дівчинка біля його ніг намагалася спіймати ситого голуба. Петро хотів їсти. А не мав ні копійки. З гуртожитку його виганяли вже тиждень. Насамперед змусили вишарувати нефарбовану підлогу, а потім забрали постіль, поламане радіо, ключ. Але й це не допомогло: Петро мав запасний і спав на металевій сітці ліжка. Спав так щиро і безтурботно, що вранці комендантша не могла його добудитися. Відмикала двері і торсала сплюха за плечі. Петро ворушився на рипучому ложі, встеленому газетами, бурмотів: "Уже йду!" Просив комендантшу відвернутися або вийти, поки він одягнеться.

Складав у велику торбу всю свою маєтність: зубну щітку, бритву й рушник. Виходив, ніби назовсім покидаючи стіни рідного гуртожитку, щоб вернутись увечері, коли комендантша піде додому. Вахтери його жаліли, не вимагали перепустки, однак нескінченно зловживати їхнім терпінням хлопець не міг.

Повертався він уже втомлений від цілоденного блукання містом й одразу лягав спати. Ще день-два, і по нього приїде мати. Петро кожного разу, коли йшов з гуртожитку, лишав їй записку. Якби було хоч трохи грошей, то поїхав би додому сам. Втім, навіть не це тримало його в місті, а якийсь дурний страх, ніби, сівши в автобус, він ніколи сюди не повернеться. Та й що робити місяць удома? Відсипатися, від'їдатися, дивитися кожного вечора телевізор... І потихеньку лаштуватися в дорогу.

Петро люто зібгав спортивну газету і вже збирався кинути її в урну, коли почув тоненький старечий голосок:

— Юначе, я бачу, вам ця газета не потрібна?

Петро підвів очі. Перед ним стояв дідок, такий мізерний, що його можна було б запхнути в кишеню, бо складався він із самих зморщок, наче проколота повітряна кулька. Мав на собі парусиновий плащ з гудзиками різної масті, який в доісторичні часи, певно, був білим, а також солом'яний капелюшок з вицвілою стрічкою і велетенські черевики.

Петро розправив газету і дав її старому з пробудженою голодом і бідуваннями останніх днів жалістю до вбогої старості.

— Спасибі, — сказав дідок. Дбайливо згорнув газету і вмостився поруч на лавці. Петро помітив маленькі руки, схожі

на пташині лапки. Загалом старий нагадував покошланого горобця в черевиках.

Він посміхався. Всі вуличні дідки люблять посміхатися до себе, радіючи, що, окрім смерті, їм уже нічого ждати: ні доброго, ні лихого.

— Хочете лишитися в місті, юначе?

— Всі хочуть, — знизав плечима Петро.

— Направлення на роботу вже є?

— Угу.

Дідок засміявся, аж закашлявся:

— А додому їхати ой як не хочеться... Та й грошей нема на дорогу.

— Цікаво, звідки ви все знаєте?

— Гм... Можу навіть сказати, що у вас в кишенях: порожня пачка з-під сигарет, проколоті талончики, кілька мідяків і валідол. Еге?

— Яке це має значення, що у мене в кишенях!

— Якщо ви дременете зараз, то потім гірко пожалкуєте. Скільком я вже таким, як ви, допоміг, гай-гай! Вони, правда, не вітають мене ні з Новим роком, ні з днем народження, бо не знають моєї постійної адреси...

— У моїх батьків немає грошей, щоб заплатити вам за послуги, — буркнув Петро, хоч уже здогадувався, що дідові чхати на якісь там дві тисячі за прописку. — Та й не хочу вплутуватись у темні справи...

— "Темні справи"? — засичав змієм старий у парусиновому плащі. — Боже збав! "Темні справи"! Так сказати про чисту як сльоза справу мого життя!

— Вибачте, — розгубився Петро. — Мені, власне, нічого не треба. Я не хотів вас образити. Просто всі, то і я теж, тобто... — хлопець підвівсь, аби пошвидше чкурнути звідси.

— Сиди! Мою бездоганну репутацію ти, звісно, не заплямуєш, але "темні справи"! Може, ти хотів сказати — брудні? Взагалі, "темний" — це щось загадкове, заплутане... Але ти насмілився згадати за гроші! Хіба я схожий на жебрака чи хапугу?! — аж запінився дідок.

Петро раптом скипів. Далося взнаки собаче життя останніми днями:

— Послухайте, дідуню, перестаньте мені морочити голову. Допомоги мені вашої не треба! Я її не просив. І кричати на мене не варто...

Він рвучко звівся й відчув, що земля попливла під ногами. Хвильку постояв, доки не минуло запаморочення, і, не озираючись, подався з парку. На вулиці витрусив пігулку валідолу, поклав під язик.

Старий в парусиновому плащі тільки посміхнувся йому вслід. Потім начепив окуляри без скелець і взявся читати

спортивну газету. Повз нього снували люди й собаки, а сонце пропікало наскрізь крони рахітичних дерев.

Петро ніяк не міг заспокоїтись. Не в старому була справа. Хлопець вряди-годи зустрічав у місті божевільних дідів і бабів, не те що на селі, де старі гарували до останку, не бажаючи їсти дармовий хліб. Він гостро відчув себе нещасним і самотнім. Мабуть, йому судилося собаче життя, бо народився Петро у рік Собаки. Кружляв по місту, неспроможний вирватися з кола гамірних вулиць, повних приїжджих. Він теж був приїжджий зі своєю майже порожньою торбою.

Нижче, мабуть, уже не можна було впасти. Він поїхав у віддалений міський парк з наміром підібрати кілька пляшок, щоб їх здати і купити щось поїсти, "Ну то й що?" — якось байдуже подумав Петро. Хай це ганебно, принизливо в, чиїхось очах, але ж він не краде.

Парк розкішний, зелений, велелюдний. На галявинах ніде голці впасти: городяни приймають сонячні ванни. Дехто вже почорнів, але продовжує смажитися далі, мабуть, сподіваючись витопити зайве сало, надбане впродовж кількамісячного відсиджування в різних установах.

Петра самого дивувала власна неприязнь до людей. Він рушив у глиб парку, на мить забувши, задля чого сюди припхався. Міліціонери, що прогулювались алейками, викликали у нього легке тремтіння. Йому навіть здалося, що охоронці громадського порядку глянули на нього з підозрою. Проминув їх і тепер йшов назустріч двом хлопчикам років десяти, які вели на повідці кудлатого собаку. Пес тріпотів загнутим бубликом хвостиком і не проминав нагоди бешкетно задерти ногу біля кожної лавки. Хлопчаки їли морозиво, яке тануло й капало на асфальт, залишаючи на ньому білі плями. Колись у дитинстві до Петрового села привозили бідон з

морозивом, і це було видатною подією. Діти бігли до крамниці зі скляними банками, а тітка Феся, наче сам бог, насипала морозиво, якого, на жаль, вистачало не всім. Воно тануло на очах від спеки, а розтале морозиво вже не вважалося товаром, хоча й було найсмачнішим. І однією з перших образ, що їх зазнав Петрусь, була та, коли він не дістав морозива на випрохані в батька 20 копійок, відтручений сильнішими й галасливішими.

...Зійшовши з асфальтованої доріжки, Петро побрів по шелесткому струхлому листю, поміж якого пробивалися кущики трави. То тут, то там сіріли рештки покинутих багать, лежали розкидані бляшанки з-під консервів. У таких місцях можна було знайти порожні пляшки. Петрові до горла підкотилася нудота, коли він уявив, що братиме до рук ці пляшки. Цікаво, де він їх митиме?

Петро блукав між попелиськами, підфутболюючи консервні бляшанки. Знайшов одну пляшку, але розбиту. Він би ще довго дивувався з відсутності склотари, якби не побачив неподалік смутну старечу постать, котра ворушила ціпком сухе листя. Товста вицвіла хустка, на плечах ще одна, картата, з китицями, жваві малесенькі очка на зморщеному личку — бабуся навіть не помітила Петра, лише обнишпорила поглядом землю довкола нього і пошкандибала далі...

Корисне знайомство

Під захистом темряви Петро повернувся у рідний гуртожиток. Мав не такий кепський настрій, бо стрів землячка. Той уже три роки працював слюсарем в лікарні й мав надію отримати державну квартиру десь так літ через п’ятнадцять. Коля щиро зрадів Петрові, пригостив пивом, розповів про нещасливу любов і реальну можливість одружитися з "городською баришнею, якій тридцять з гаком, має власні

"Жигулі". І вообче, в дерьовні він не зміг би без газу й ванни..." Землячок позичив Петрові трояк, дав адресу свого гуртожитку. Він, звісно, не здогадувався, що має справу з молодим спеціалістом, котрий мало не вмирав з голоду.

Петро відразу кинувся у "Вареничну" і проїв там карбованець. Однак на цьому не зупинився. Купив три пачки "Прими", хлібину й банку перцю з морквою. Чашка прегарячої кави за 28 копійок завершила ці розкішні витрати. Ще й кілька монет побрязкувало в кишені.

Після короткої суперечки вахтер пропустив Петра. На четвертому поверсі, в коридорі з вибитим вікном і тьмяним світлом, яке робило обличчя студентів схожими на бліді лики трупів, того вечора спокійнісінько могли гуляти привиди, бо абітурієнти ще вилежувалися вдома на канапах, знічев’я гортаючи підручники, і більше спали, ніж дбали про власне майбутнє, де чекали на них або розчарування, або радощі студентського життя, як висловлювались їхні близькі, котрим випало пізнати ці радощі.

Петро відімкнув кімнату, що з дня на день чекала мулярів і штукатурів. Вмився холодною водою і став лагодити собі вечерю. Відбатував добрий кусень хліба, поклав зверху кривавої суміші перцю, моркви і ще бозна-чого. Попоївши, запив водою і з насолодою випалив цигарку, цілком вдоволений таким життям. Почитав стару газету з тих, що служили йому за постіль, ліг і зібрався пірнути в глибокий сон, намагаючись не звертати уваги на укуси блощиць. Заснув він швидко з приємною думкою, що світ не без добрих людей.

Та ба! Петро крізь сон почув, як рипить, повертаючись в замку, ключ, хоч до ранку було ще далеко.

(На цьому місці завжди обриваються детективні романи, які друкуються з продовженням. Але оскільки це не детективний роман і навіть не фантастичний, то паузи ми робити не будемо).

Кого ж побачив Петро? Авжеж, не комендантшу! То був хлопець приблизно одного з ним віку, але значно краще одягнутий.

— Ц-с-с! Не смикайся! — хитнувся незнайомий нахаба, неймовірно п’яний. — Я від Мойсея Ароновича. Побалакаєм вранці...

Хлопець гикнув, ковзнувши рукою по полірованій шафі, на яку годі було обіпертися, бо вона сама ледве трималась на трьох ніжках.

— Якого ще Мойсея Ароновича?

— Від того самого! — дав цілком вичерпну відповідь гість і впав на ліжко, що стояло до нього найближче. Пружини розпачливо зойкнули. Та дарма — хлопець уже захропів.

Петро встав, пішов до дверей, щоб витягти з них ключа, яким п’яний відчинив кімнату. Потім довго стояв коло вікна, дивлячись на освітлену безлюдну вулицю. Він зовсім не сердився на несподіваного візитера. Все-таки це жива істота, яка теж потребує даху над головою.

Прокинувся вже вранці, пізніше за нічного приблуду, котрий встиг поснідати рештками Петрової вечері й зараз запалював цигарку, теж не свою.

— Слухай, — озвався Петро, трохи ніяковіючи від прискіпливого погляду незнайомця, — до мене тут кожного ранку приходить комендантша, то краще вибратися звідси завчасно.

— А сьогодні неділя, — незворушно заявив той. — Та й став би я лякатися якоїсь баби.

На те Петро тільки здвигнув плечима і почав одягатися. Однак не втримався від шпильки:

— Не твердувато було спати?

— Така наша служба.

— Що? — Петра пересмикнуло. — Цікаво...

— Можливо. До речі, де тут у вас буфет?

— Нема у нас буфету. Канікули.

— І похмелитися не завадило б... Ти знаєш, геть забув, що пив, з ким пив і де пив.

— А як сюди втрапив?

— Інтуїція! Ну, що п’яний прийшов, не дивуйся: перший раз заступаю на службу. Треба було відзначити...

— Що, диплом одержав?

— Начебто. Підкріпимось як слід, а тоді побалакаємо. Я побіжу в гастроном, а ти подбай про сервіровку...

Петро змів крихти, виніс на кухню порожню банку, помив у холодній воді виделки і склянки. І тут трапилося щось незвичайне. Замість затоптаної підлоги хлопець відчув під ногами асфальт, змитий водою із поливальних машин. В очі бризнуло сліпуче сонячне проміння. Руку відтягував важкий поліетиленовий пакет з намальованим задом, обтягнутим джинсами. Він обійшов урну з сміттям і наблизився до дверей гуртожитку. Пакет мало не вислизнув із рук, коли піднімався по сходах. В очах знов потемніло...

— А ось і я! — відчинив ногою двері гість. — Зараз похмелимось і підживимось.

І обережно поклав на стіл повний пакет із зображенням джинсового заду.

— Ага, — багатозначно мовив він, завваживши дивний вираз на обличчі Петра, наче той щойно побував у приємному товаристві гримучих змій. — Бува й таке. Як каже наш шановний Мойсей Аронович: "Все треба зважити і вибрати найоптимальніший варіант".

— А що говорить Мойсей Аронович ще? — зловісно процідив Петро.

— Ну, наприклад, що наша фірма гарантує особисту безпеку, — безтурботно базікав гість, відкорковуючи пляшку столового білого.

— А після смерті гарантує пекло?

— Фе! Вчора ти образив шановного Мойсея Ароновича, звинувативши його в нечистих намірах, але я ображати себе не дозволю. Сьогодні ж напишу заяву на звільнення!

— Пиши.

— От і напишу! Працювати з людиною, котра сумнівається в твоїй моральній чистоті й благородних намірах, суперечить принципам нашої фірми...

— Та ну тебе! — махнув рукою Петро. — Які ж бо ви всі делікатні... Не сердься. Я дуже озлобився останніми днями. Розумієш, з гуртожитку женуть, грошей нема, направлення на роботу в глушину. Хай мені вибачить Мойсей Аронович за безтактність. Чудне якесь вино: дешеве, а смачне. До речі, де ти його дістав так рано? А суху ковбасу? Її в гастрономі зроду-віку не було.

— Дрібниці! Їж і пам’ятай, що я дуже амбітний чоловік і терпіти не можу підозрінь. Давай вип’ємо за співробітництво...

— Давай, — легко згодився Петро.

Коли з сніданком покінчили, незнайомець позіхнув:

— Час їхати додому...

— Ти вже їдеш?

— Та ні, ти. Ось гроші на квиток, встигнеш на 12.10. Ковбасу, шпроти й цукерки відвезеш на гостинець.

— А де тебе шукати?

— Сам знайдуся. Чекай!

Знайти Марію

Петро з’явився додому уже не такий, як раніше, але ніхто цього не помітив: ні мама, ні тато, ні надзвичайно чутливий до змін погоди і настрою песик Герцик. Останній негайно домігся, щоб його відв’язали, зробив коло сусідськими городами, толочачи цибулю й полуниці, і нарешті всівся перед ганком, чатуючи на Петра, котрий мусив сьогодні піти з ним погуляти. Так вони й зробили. Скупались у річці, а до лісу пішли через поле, засіяне травою, яку з дня на день мали косити. Незчулися, як наблизився вечір. Нагулявшись донесхочу, Петро влігся у траві, що аж кишіла комашнею, і спробував тверезо оцінити ситуацію, в яку потрапив.

У чортів він не вірив, то факт, але зараз продав би душу, аби тільки знайшовся покупець. Хай би його життя круто змінилось на гірше, бо для щасливої долі Петро не вважав себе достатньо підготовленим. Хай би нещастя спочатку загартували його характер. Це добре, якщо він має справу із злочинцями, — буде з ким боротися. Петро не бажав ставати знаряддям чиєїсь волі, навіть диявольської.

Це з одного боку. А з другого — чи вчорашні події не є витвором його хворобливої свідомості? То не жарти — напруження останніх місяців та плюс кілька днів вимушеної дієти. Треба відпочити, а тоді вже на свіжу голову придивитись до Мойсея Ароновича і його посланця, якщо ті ще колись з’являться на очі.

— Герцик! — покликав Петро. За крок від нього песик ліниво вдарив хвостом по землі. — Герцик! От ледацюга... Нумо, вставай!

Той знехотя піднявсь і підійшов. Хлопець обняв пса за шию, занурився лицем у руде, мов лисяче, хутро:

— Герцик...

Траву скосять, випадуть сніги. Він уже ніколи не побачить, як заходить Марія в аудиторію. Залишиться її відсутність. Завжди лишається те, що непотрібне: застояна гіркота на дні келиха, розірвана вуздечка замість коня.

...І так швидко пролітали дні, що здавалось, ніби їх уже не буде попереду. Петро допомагав по господарству, намагаючись працювати на самоті, бо його дратувало і радісне обличчя матері, коли вона хвалилася дипломом перед сусідами, і надміру поважний батько з нескінченними розмовами про самостійність.

Якраз самостійності Петрові бракувало, хоч він мовчав про це, як риба. Про активну життєву позицію тільки багато говорили в школах та інститутах — повчали таких, як він, молодих, вирощених під ковпаком істот. Ті слухали і покірно споживали блага, здобуті батьками, котрі не мали через війну дитинства. І до інститутів їх пхали все ті ж татусі й матусі, сповнені панічного страху перед прохідним балом... На селі залишалися тільки хлопці й дівчата з багатодітних сімей або вже зовсім закінчені тупаки. Йшли вони робити в колгосп поруч із геть спрацьованими жінками, для яких не існувало ні польотів у космос, ні модних книжок. Тих жінок обходило лише одне питання сучасності: буде війна чи ні? Та й боялися вони не за себе, а за дітей та онуків.

Туга за містом потроху розсіювалася. Пішли дощі, звичні в цю пору, які зробили дім островом, обгорнутим сивим туманом.

Петро лежав у холодній кімнаті на дивані, коли незбагненна, але вже відома йому сила підняла, підхопила його і за мить перенесла до міста — штовхатися між людей і

парасоль. Тут, виявилося, теж сіявся дощ, єдина функція якого полягала в тому, щоб трохи позмивати пилюку з дахів й потішити дерева в їхньому деспотично обмеженому людьми існуванні. Ноги самі привели Петра на порожнє подвір’я лікарні...

— А її позавчора виписали! Ні, я не цікавилась, у якому стані. Це не входить у мої обов’язки. Долікується вдома. Ви знаєте її адресу?

— Знаю, — відповів Петро.

Потім був автобус, що тріщав від мокрих людей, лайка водія, понівечені квіти, нарешті — воля! Петро діяв наче під гіпнозом, не володіючи ні тілом, ні думками. З такою ж легкістю, з якою він зараз йшов до Марії, міг би, мабуть, вчинити злочин.

— Марію можна? Я — Петро. Ми разом вчилися.

Тиха скромна жінка розгублюється перед рішучим хлопцем.

— Заходьте. Ой ні, не треба роззуватися! Ми, знаєте, не тримаємо кімнатного взуття для гостей...

Марія лежить на канапі, вкрита великою хусткою.

— Привіт! — мовила, вбачивши Петра.

— Я був у лікарні, але тебе вже виписали.

— Так, позавчора.

— Як ти себе почуваєш?

— Добре.

— Не підеш тепер працювати?

— Чому? — несподівано різко підводиться дівчина. — Я ж не каліка. Навіть перелому немає.

Вона сідає на канапі, поправляючи коси.

— Я не знаю, чого ти прийшов, але мені зараз нікого не хочеться бачити.

— Зате я тебе хочу бачити.

— Тебе хтось підмовив сюди прийти?

— Ні, чесне слово, ні! Тобто якась сила привела мене сюди. Я був удома — раптом опинився серед міста. Але ти все одно не повіриш...

— Звичайно, ні. Зрештою, мені байдуже. Я втомилась, отупіла, і все за межами цієї квартири мені видається брудним...

Петро крадькома окинув поглядом кімнату. Книжок тут було мало. Іграшок теж. Може, він потрапив не до Марії? На столику лежала старенька гітара. Це ще більше його здивувало.

— Не сердься на мене. Добре, що прийшов...

— Марієчко! — гукнула мати. — До тебе знову гості.

Марія зблідла і втупила очі в двері.

— А, то ви, хлопці, — полегшено зітхнула вона. — Знайомтеся, це Петро.

— Привіт!

Їх було троє. Петро й не здогадувався, що в Марії можуть бути якісь друзі серед хлопців.

— Хотіли квітів тобі принести, але нема грошей. Красти на клумбі серед білого дня страшно. Може, відзначимо твоє повернення сьогодні, бо вчора ти була якась некомунікабельна? І з Петром ближче познайомимось. Він теж?..

— Ні, — похитала головою Марія, — ми просто разом вчились.

— Ясно, — хлопці відразу збайдужіли до Петра.

— То я побіжу, покличу до столу твою маму, — запропонував Віктор.

— Добре.

— Я піду, — промимрив Петро.

— Залишся, — сказала Марія і, коли Сергій з Костею вийшли за Віктором, посміхнулась. — Оце мої хлопці. Ми вчилися в одному класі. А тепер разом співаємо.

— Ти співаєш?

— Я про це ніколи не казала. Ми дуже рідко виступаємо перед публікою. Хочемо бути студійною групою.

— Я хотів би вас почути.

— Це поки що неможливо. Хіба хтось із хлопців дав би тобі касету, але навряд...

Хлопці повернулися й швидко зібрали на стіл.

— За що ж ми вип’ємо? — підніс чарку Віктор, який чимсь нагадував буддиста, мабуть, голеною своєю головою.

— За музику! За що ж іще! — гукнув Костя, який примостився на килимку. — Решта — дурниці!

— Досить пити за музику! Не буду я за неї пити! — не знати чому розсердилася Марія.

— Не кричи, голос зірвеш, — зупинив її Віктор.

— Ну й нехай! Знайдете собі іншу солістку. Давайте вип’ємо, щоб у нас в особистому житті було все гаразд. Правда, мамо? Яка ж буде музика, коли довкола бруд?

— Це тобі після тої стерильної лікарні всюди бруд ввижається. Руки мий частіше, коли така чистюля, — знов озвався Віктор.

— Вітю, — докірливо сказала Маріїна мама, — вже хоч сьогодні не сваріться...

— Подумаєш, сердечні драми! Взагалі, було б за ким сохнути! Тільки й того, що служив в армії. Вийшла б за нього, то побачила! Він би кожного ранку прокидався і скиглив: "Ти мене не розумієш. Ти мені все життя скалічила. Піду повішуся". А потім сідав за стіл і жер, як свиня. Ми б тебе самі за нього не віддали.

— Годі вже! — зупинив Віктора Сергій. — Наливаю по другій, але прошу без тостів.

— Яблука беріть, — схлипнула Марія й обернулась до Петра: — Чуєш, як вони зі мною розмовляють? Ніби я така сама, як вони...

— А яка ж? — знизав плечима Віктор. — Наш друг, товариш і сестра.

— Жінка ще кимось може бути.

— Відспіваєш своє, а тоді віддамо тебе заміж. Я сам з тобою одружуся. До речі, коли репетиція?

— Завтра.

— Завтра, чуєш, Маріє?

— Хлопчики, я не пущу її нікуди! Вона ще хвора.

— Оксано Петрівно, як ви не розумієте, що музика зцілює!

— Я розумію. Тільки моя доня приходить після репетиції мов з хреста знята. Говорити не може, а їй ще вчителювати...

Знов незбагненна сила підхопила Петра, і він провалився... тепер уже в траву, що сягала колін. Дощ перестав. Сонце заходило в хмари. Річка несла каламутну жовту воду. Пальці м’яли пучок зілля: м’яти й ромашки. Батько косив кролям траву, Петро заходився набивати нею, мокрою і пахучою, мішок.

— Чемерицю вибирай!

— Добре.

Відчайдушно гелгочучи, в небо піднімалась сита грива гуска, яку наздоганяв Герцик. Перелетівши через річку, вона приземлилась і, розпростерши крила, помчала додому.

— Сьогодні ж прив’яжу, стерво! — пригрозив собаці батько. — На цілий тиждень!

Герцик весело гасав, не підозрюючи про втрату волі. Розліталися бризки води. Пастушки гнали через міст корів, і вітер доносив запах молока і близької ночі...

На засіданні однієї вченої ради

Ночами в конференц-залах різних поважних установ відбуваються засідання, про які ніхто не знає, крім щурів та мишей. Якщо комусь із сторожів і відомо про це, то вони воліють промовчати, щоб не потрапити в заклад, де заліковують усі таємниці, здебільшого досить невинні, як-от візити Наполеона чи Маргарет Тетчер в комунальну квартиру на вулиці Малопідвальній, 23.

Справді, що може бути невинніше, ніж засідання вченої ради? Мабуть, лише гра в доміно на свіжому повітрі або таке заняття для інтелектуалів, як здача макулатури.

Опівночі великий конференц-зал (який саме, ми не будемо повідомляти, враховуючи досвід балакучих сторожів) наповнюється десь на третину солідною публікою з поважними течками під пахвою, хоч вдягнена та публіка не в чорні костюми і навіть не в білі сорочки, а зумисно скромно: картаті, витерті на ліктях піджаки, лискучі ззаду штани або й джинси, лижні светри, з яких сиплються іскри. Істота невизначеної статі, котра прибирає в одному з базарних туалетів, вносить свічки у важких олив’яних підсвічниках, вкритих патьоками воску. Щоб світло не проникало на вулицю, ставить їх по кутках, а одну свічку посеред довгого столу, за яким вдень нудьгує одна президія, а вночі сидить уже інша, котрій, можливо, теж буває нуднувато.

Істота, відкривши бал, тобто засідання вченої ради, зникає, але не назовсім — вона зрідка з’являється, щоб поміняти свічки, і при цьому щось невдоволено буркоче собі під ніс.

Під оплески випливає Голова без тіла. Для сторожів це, може, трохи й моторошне видовище, але присутні нічому не дивуються, бо вони не прості смертні, й до того ж не боягузи. Усім відома історія Голови без тіла — не так фантастична, як кривава. Тіло потрапило під поїзд метро в годину пік. Його знайшли й поховали, а голова стала функціонувати самостійно, розвинувши мозок до незвичайних-таки розмірів. Голова без тіла може дуже багато і потребує дуже мало, всього лише духовну поживу, а стіни цієї установи аж випромінюють духовність.

Отож Голова випливає на сцену й займає найпочесніше місце за столом, сприймаючись за довгою скатертю цілком реально.

— Вітаю вас!

(Оплески. Голос такий, що не потребує мікрофона).

— Дозвольте оголосити порядок денний. Спершу виступить доповідач на тему: "Вплив активності Сонця на акселерацію в світлі проблеми організації дозвілля молоді". Регламент доповідача — одна година тридцять хвилин. Виступи — до десяти хвилин. Друге питання: публікація колективного збірника "Компроміс як вияв громадянської позиції". Зауваження, пропозиції будуть?

(Оплески).

— Слово надається, — проголосила Голова, — докторові білої магії Діані Тимофіївні Поплавській.

Стукаючи каблучками, до трибуни вийшла огрядна дама п’ятдесятилітнього віку, вбрана в сіре плаття. На шиї у неї висів медальйон: у золотій оправі зелене око, яке чомусь весь час підморгувало. На плечах мала хутро з лисиці, досить жалюгідне — можливо, лисиця здохла від старості.

Діана Тимофіївна налягла грудьми на трибуну, розкрила папку з доповіддю і почала:

— Моя доповідь призначається насамперед молодим колегам, котрі тільки-но вступають на тернисту стезю пізнання й дії. Природно, що перед ними виникає питання, який остаточно обрати шлях: чорний чи білий. Присвятити себе

загубленню людських душ чи їхньому спасінню. Я не можу не бути суб’єктивною, оскільки вибрала друге і маю під своєю опікою 77 юнаків і дівчат, які виховані в найкращих традиціях білої магії!

— Гадаю, деталі зайві, — мляво зупинила доповідачку Голова без тіла. — Попрошу ближче до суті.

— Я з своїми дітками провела ряд експериментів, метою яких було з’ясування впливу сонячної активності на ступінь готовності до трансплантації. Відомо, що в період активності Сонця люди із слабкою нервовою системою почувають себе некомфортабельно, схильні до депресій і не справляються із своїми щоденними обов’язками. Ми використовували це природне явище, і тоді трансплантація проходила майже безболісно. Але ми не маємо змоги достатньо вивчити переваги нового методу, оскільки адміністрація недбайливо ставиться до наших потреб.

— Я вас не розумію, Діано Тимофіївно, — втрутилась Голова. — Загальновідомо, що фонди експерименту розподілено між обома інституціями в пропорції один до двох, оскільки чорні маги більш численні.

— Ах, вельмишановна Голово, справа не у фінансах. Гроші — тлін! Йдеться про моральну підтримку. Чому ви відмовилися послати експедицію в район Меркурія? Хіба ми гірші за чорних, котрі під час канікул роблять круїзи в сузір’я Скорпіона або й ще далі? Сама я вже три роки не брала профспілкової відпустки і лише раз мала відрядження на острів Паски. Чому все лишається на папері і наша праця призначена мишам?!

З ока, що висіло у доповідачки на грудях, капнула сльоза, залишивши на сірій сукні маленьку плямку.

— Пардон! — підстрибнув у першому ряду схожий на жука чоловічок з палаючими чорними очима. — Діано Тимофіївно, ваша праця свіженька і мусить встоятися, а мій проект реформи освіти вже двадцять п’ять років валяється в шухляді, хоча на кожному засіданні ми констатуємо той факт, що підготовка наших кадрів, прямо кажучи, нікудишня. Я хочу знати, чому ми стали дбати про самопочуття клієнтів, сюсюкати з ними. Дехто, не буду називати прізвищ, проникнувши в людське тіло, не проявляє ніякої громадської активності, порушує статут, не підвищує кваліфікації. Якщо не приймуть мого проекту реформи, я перейду до відділу шантажу!

(Аплодисменти і вигуки "браво").

— Припиніть, — сказала Голова. — Припиніть, Станіславе Орестовичу. У нас вчена рада, а не профспілкові збори. Я вас попрошу вийти, якщо і надалі будете порушувати дисципліну. Нашій організації, яка об’єднує білих і чорних магів, байдуже, якщо хтось перестрибне туди чи сюди. Але правила арифметики не застосуєш до людського суспільства, де повинен існувати баланс добра і зла. Ми з вами тут регулювальники — і тільки. Продовжуйте, Діано Тимофіївно. У вашому розпорядженні ще 55 хвилин.

Від виступів обговорювачів відгонило цвіллю, однак не обійшлося без пристрастей (вдаваних, звичайно). Підтоптаний чолов’яга з піною на губах доводив, що падіння метеоритів сприятливо впливає на клієнтуру чорної магії і слід негайно створити комісію, яка почне забезпечувати цими небесними тілами Землю. За що й був нищівно висміяний своїм же колегою Яковом Павловичем Приходьком, котрий науково довів, що набагато рентабельніше виводити з ладу штучні супутники і шпурляти їх туди, звідки вони прилетіли.

Тут втрутився гість, представник планети Сенс-Бом:

— Падіння супутників компрометує цивілізацію Сенс-Бом. Кожен землянин-школяр марить літаючими тарілками і біжить дзвонити в міліцію, побачивши в небі щось підозріле. Порушується принцип нашого співробітництва — інкогніто.

Гість нічим зовні не відрізняється від присутніх, хіба що кулькою-передавачем у вусі, яка своїм настирливим дзижчанням нагадувала сусідам про комарів, особливо ненажерливих цієї літньої ночі.

Голова без тіла заспокоїла шановного гостя і сказала не без лукавства:

— Гадаю, ядерна війна всім нам на руку? Безробіття ні в кого не викличе обурення?

— А вона буде? — з надією спитав юнак — з тих, що прийшли сюди повчитись блискучому мистецтву імітації.[1]

У залі захихикали.

— Гм... — скривилась Голова. — Схочемо — буде, а схочемо — ні.

Вона раптом свиснула, і з рота вислизнув маленький удавчик у жовту клітинку, котрий швидко почав рости, перетворившись спочатку в великого удава, а потім у щось на зразок Змія Горинича, тільки з однією головою, зате з такою великою пащею, якої виявилось цілком достатньо, щоб проковтнути молодого спеціаліста.

За хвилю змій виплюнув отого цікавого хлопця — в розкішному шкіряному піджаку японського виробництва, білих штанях і з букетом червоних троянд у руці. Поки той ошелешено роздивлявся себе, змій приємним голосом з польською шепелявістю заспівав популярну пісню "Миллион алых роз", яку підхопив весь зал. Закінчивши співати, змій проковтнув хлопця ще раз і виплюнув тепер уже в футболці з написом "Динамо", що від прання сягала аж до колін, і в джинсах з наліпкою "Ну, постривай!".

— Юначе, — батьківським тоном сказала Голова, — думайте лише про втіхи у цьому вашому, сподіваюсь, не останньому житті. Кінчай, Гориничу.

І змій, повернувши хлопчину до його первісного вигляду, зменшився і зник у роті свого господаря.

А ми покинемо засідання вченої ради, щоб з’ясувати, що таке імітація і для чого влаштовуються подібні збориська. Бо у залі був присутній і нічний гість Петра Канавченка.

Імітація

Уривок з однойменної книги Алоїзія-Рене-Степана: "Немає сумніву, що людська істота в усьому прагне наслідувати нас, небожителів, і були часи, коли це божевілля охоплювало цілі народи, які вважали себе вінцем творіння, забуваючи, що являють собою лише невдалий експеримент Творця. Уже тоді відчувалося засилля білої магії, котра штовхала людські громади до нескінченних воєн за місце під сонцем, виділяла одних, щоб принизити інших. Людина від безсилля вигадувала собі спрощені й зрозумілі відбитки світу, чим скористалися наші колеги, підсунувши їй власні моделі, тобто імітації. Ця легковажна забава увійшла в людський побут, вірування,

призвела до фанатизму. А будь-який фанатизм — смішний. Замість того щоб витворити еліту, в якій не було б місця слабким і хворобливим, людство плекає напівживих плаксивих істот. Саме ці створіння чомусь імітують людські почуття, ідеї, їм належить мистецтво. От і виникає подвійний компроміс. Людський рід невблаганно прийде до виродження, якщо не прийме наших імітацій.

Від альтернатив добра і зла, справедливості й злочинності, кохання і розпусти, миру і війни потрібно відмовитись, оскільки самі ці поняття від довгого вжитку втратили свою вартість. Або наповнити їх новим змістом.

Усвідомлюючи абсурдність світу, люди шукатимуть розради в сильній особистості, котра стане для них еталоном поведінки. Світ, який ми допоможемо їм створи-

ти, буде світом рівних і вільних, здатних протистояти Творцеві..."

Перш ніж приступити до розповіді про втілення Артура, згадаймо історію першого судового процесу господа над бунтівними ангелами. Дуже гарно вона описана Анатолем Франсом у романі "Повстання ангелів". Як це часто буває, у тій веремії постраждали майже всі. Після суду Творець не ризикнув залишити повстанське кодло на щойно створеній ним землі, щоб воно не рознесло її в друзки, нашпигувавши атомними боєприпасами. Він заслав їх на периферію, а сам з найлояльнішими щодо режиму Творця, або, як зараз кажуть, політично благонадійними, ангелами зайнявся створенням Адама і Єви. Як воно було далі, ви знаєте незгірше за мене.

Провінційна атмосфера несприятлива для гострих мечів, але цілком придатна для уважних студій над чужими і

власними помилками. Творець у дечому прорахувався, створивши людей, котрі ще й потім засумнівалися в його існуванні. І коли він надав довгожданну амністію, колишні злочинці вже мали план дій...

...Переддипломну практику Артур проходив у Франції XVIII століття у шкурі, так би мовити, світського жевжика графа Максиміліана. Він отримав відрядження, нацупив на голову білу кучеряву перуку, причепив шпагу і полетів. Кишеню йому відтягував гаманець з золотими монетами, корисність яких він мав оцінити згодом.

Практикант жваво перетнув міжзоряний простір, до біса захаращений різним мотлохом, і приземлився неподалік від Лувру, перед театром "Комеді Франсез", між першою і другою діями комедії Мольєра "Мізантроп". Від невдалого зіткнення з паризькою бруківкою постраждали його модельні туфлі із срібними пряжками, і Артур лайнувся рідною французькою мовою:

— !

Сіявся дощик, невидимий у темряві. В такі осінні вечори на вулицях усіх столиць Європи найкраще вдаються вбивства, грабунки та гвалтування.

— З приїздом, мосьє! — гречно вклонився Артурові чоловік у чорному вбранні, що досі стояв за колоною і, соромливо ховаючись чи то від дощу, чи від настирливих візників екіпажів, допалював "Біломорканал". — Де це ви загаялись?

Чоловік чхнув і тицьнув під ніс практикантові годинник, певна річ, не XVIII століття:

— На одну хвилину 48 секунд!

— Я посковзнувся, — сказав Артур і для переконливості вказав на власні ноги в панчохах, обляпаних грязюкою.

— Ну-ну! — муркнув чоловік і, притулившись до стіни, злився з нею, попередньо шпурнувши недопалок в темряву.

Артур глибоко зітхнув, але не вилаявся, щоб не втрачати дорогоцінного часу.

"Боюсь, що людину завжди чекає одне з двох: вона або злочинна, або смішна", — писав Анатоль Франс.

Артур підіймається розкішними сходами у фойє. Ах, вибачте, ці сходи побудували лише наприкінці вісімнадцятого століття!

Бідний Мольєр! Яке діло Максиміліану до діалогу Альцеста і Селімени, цієї моторошної любовної гри, якщо він поглинутий спогляданням кінчика туфельки однієї з дам (до речі, чомусь не звертаючи уваги на її щедро виставлені груди). "Що за смак!" — знизав плечима Артур, одначе, глянувши на публіку, котра поводилася приблизно так само, трохи заспокоївся. Але жодного натяку на особистість! Ніякого тобі передчуття смерті! Тупа самовдоволена пика.

Та що вдієш? Довелося втілюватися в цього молодика, від якого тхне домашнім пирогом з гусячої печінки і котрий припхався в Париж розтринькувати батькові грошики. Будемо завойовувати серця дам. Тільки, боже збав, не втручатися в історію. Ти, Артуре, лише мізерна блоха на камзолі французької монархії: стрибай, бався в політику, але не більше. Терпи сморід поту, валяйся в брудній постелі з трактирною

служницею, пий паскудне вино, наплоди купу дітей, які будуть схожі не на тебе, а на графа Максиміліана, нарешті — вмирай серед надмірно запопадливих спадкоємців з очима голодних псів.

Альцест:?

Селімена: !

Дарма, все це пролетить як одна мить. Дурненький Максиміліане, тобі ніколи не прийде в голову така скажена думка, що невдовзі ти розпрощаєшся з душею, навіть не помітивши цього. І вона не відлетить до господа бога і не втрапить до раю, хоч би ти зараз думав про завтрашню утреню, а не про даму, затягнену в корсет. Навіщо вона тобі здалася? Їй же тридцять, а тобі лише двадцять один. Вона вже забула, скільки мала коханців. Все ж мені доведеться вволити твоє передсмертне бажання, щоб ти не поліз до повії, як це було вчора. Я не допущу, щоб твоє тіло зазнало фатальних перетворень, а гарний бургундський ніс провалився. Франції потрібні діти із здоровою кров’ю, котрих можна було б назвати цвітом нації.

Ну ж бо, вперед, Артуре, і ще раз пригадай, чому тебе навчили, і пожалкуй за тим, чого не вдалося увібгати в голову!

Вперед, шановний читачу! Дякуй, що тобі не набридатимуть детальними розповідями з життя Артура — Максиміліана. Важливо лише те, яким наш герой побачив вісімнадцяте століття.

...Вісімнадцяте століття — це початок сучасності, причина багатьох нещасть і помилок, яких і досі не можуть позбутися. Дволике XVIII століття розірвало людину навпіл якраз тоді,

коли вона замислилась: що робити з бідною душею, коли немає ні бога, ні чорта? Ділові люди знайшли втіху в бізнесі, а майбутні романтики на самоті леліяли безсмертну душу вкупі з розумом. Певна річ, кожен сів у власну колісницю, тож абсолютна монархія не змогла вгнатися за двома зайцями...

Хай не дивується читач цій Артуровій схемі: серед його колег панує справжня оргія іронії, скептицизму та вільнодумства. Гра вища за науку у тому значенні, яке їй надає людське суспільство. Імітація — це гра з принуки, побудованої на компромісі з Творцем. У людей вона зветься мистецтвом Ars longa, vita brevis.[2] Митців неможливо імітувати, тобто врятувати від загибелі. Вони самі маги.

...Десь через місяць юного Максиміліана кинула його коханка, графиня де Ренсі, й він валявся на ліжку в передчутті смерті, хоч кожен знає, що від кохання не вмирають.

— Гастоне, — сказав він слузі, котрий чистив камзол, не виходячи з опочивальні, їдальні і вітальні, що були в одній кімнаті. — Не марнуй час! Твоєму панові вже недовго носити цю одіж...

І обернувся лицем до стіни.

Однак Максиміліан мав рацію. Через тиждень він отруївся несвіжою рибою, і лікар, котрого викликали, скрушно похитав головою:

— Пізно! Медицина тут безсила.

Гастон ридав у кутку.

— З вас луїдор, — звернувся до нього лікар.

— За що?! — обурився Гастон.

— За візит, — стенув плечима той. — Якщо бажаєте, за окрему платню можу пустити кров.

— Не треба... — прошепотів умираючий. — Гастоне, дай вже йому луїдор. Яке блаженство — покинути цей гидкий світ...

— Викличте священика, голубе, — зітхнув лікар.

Коли той здирця з Гастоном вибралися з кімнати, Максиміліан заплющив очі і раптом відчув, що хтось стоїть біля нього. Але слух і зір почали згасати. Останнім спалахом його свідомості став квітучий сад з неприродно рожевими квітами і аж надто блакитним небом...

За годину священик, хлопчик-служка, Гастон і хазяйка з’явилися коло постелі вмираючого й застали його за оглядом власного гардеробу.

— Чорт забирай! — лайнувся Максиміліан, не помічаючи вражених поглядів. — Чому моя сорочка мокра?

— Я витирав нею сльози, мій пане...

— Дурень! Ти хотів сказати: шмарклі!

Сорочка з мереживом полетіла в куток.

Хазяйка, вражена несподіваним зціленням, гарячково забурмотіла молитву і щезла, щоб рознести цю новину найближчим сусідам. Священик із служкою вперто чекали

гонорару, і Максиміліан змушений був знову розв’язати гаманець, щоб їх позбутися.

— Чого ти знову ревеш, осле? — мимохідь глянув на Гастона.

— З радості, мій пане. Я весь час молився за ваше одужання. Мабуть, бог почув мене...

— Свята простота, — скривився Максиміліан. — На, випий за моє здоров’я, підлабузнику, а заразом і за моє нове життя! Викличеш візника десь за годину...

Спровадивши слугу, Артур — Максиміліан перелічив гроші.

— Негусто! — мовив сам до себе і всівся за стіл писати листа батькові у глибоку провінцію.

— Я грубо поводився, — бурмотів він. — Штучно. Але й культури великої показувати не слід, доки я ще не вчився в тутешньому університеті. Ет, ліпше вже бути слугою, ніж графом. Менше клопоту. Ну що ж, вперед, Артуре.

...За земним часом я пробув у Франції десь років п’ятдесят. Вчився, а після смерті батька перебравсь у занехаяний до краю родовий замок, невдовзі одружився, сплодив четверо опецькуватих дітлахів: трьох синів і дочку. Діждався онуків і смерті, залишивши після себе книжку "Сад людський і господній", яка згодом стала моєю дипломною роботою, а на землі її видали, викинувши добру третину, де я не вельми лагідно повівся з духовенством. Преподобний кюре містечкової церкви був моїм колегою по засланню — таким самим студентом і двійником. Мабуть, нас поселили майже поряд, щоб ми шпигували один за одним. Наші гарячі дискусії були

моєю єдиною втіхою у безпросвітному провінційному скнінні. А я ж міг би жити у Парижі, котрий полюбив за роки студій... Втім, сперечатись з вищими нерозумно.

Той чоловік, що стрів мене біля "Комеді Франсез", опікувався мною і ще трьома студентами, котрих послали в Іспанію. Він пильнував за кожним нашим кроком, через його донос мене ледь не відкликали з практики з усіма відповідними малоприємними наслідками. Це коли я настільки добре увійшов у свою роль, що, знудьгувавшись до відчаю, вирішив покінчити життя самогубством. Мені виповнилось якраз сорок років за земним часом. Сидів у своєму похмурому замку, а надворі були дощ, осінь, бездоріжжя. Кюре прихворів і не бажав нікого приймати. Я вже гадав, що він лаштується дати драла.

Я схильний був думати, що принцип виживання — універсальний принцип світобудови, дію якого спостерігаємо навіть серед неживих речей: завжди від пожеж згоряли дерев’яні халупи бідняків, а кам’яні палаци знаті лишались неушкоджені. Зрештою, не майнова прірва між людьми мене обходила. Принцип виживання, себто вдосконалення, поширювався і на нас, вищих істот. Кожне узагальнення небезпечне, бо накладає пута на свободу духу. Кожна система перетворює її послідовників у рабів. Хіба ж над імітацією теж не стояла система?

Хіба раб може звільнити іншого раба від його ганебного стану? Єдиний вихід, гадав я, це бунт, стихійний і абсурдний, який перетворить усе в хаос. Яка ж підла думка, що систему можна подолати лише досконалішою системою! Я не міг більше виконувати цю нікчемну працю на землі, захищати тілесну оболонку графа Максиміліана. Я хотів бути повноцінною людиною, зразком гомо сапієнс, а мене

змушували до лицемір’я, званого лояльністю. Слово честі, я іноді почував себе шпигуном...

Оці сумніви довели мене до того, що я вирішив повіситися, сподіваючись таким чином позбутися земних вериг. Отож я знайшов добрячу мотузку і вночі під стукіт дощу і завивання вітру пішов на горище, тримаючи в руці запалену свічку. В ту мить, коли я збирався копнути стілець, дужа рука вхопила мене за воріт, і я повалився на підлогу з обрізаною мотузкою на шиї. Чи варто говорити, хто це був?

— Ідіот, — лайнувся наш всюдисущий охоронець, — вішатися в таку ніч! Я саме збирався прийняти снодійне. Бути таким бевзнем. Твоя дружина з коханцем тільки й чекають, щоб ти врізав дуба. Мені набридло нейтралізувати отруту в їжі, щоб не зіпсувався твій жалюгідний шлунок.

— Коханець?! — це слово раптом повернуло мене до життя.

— Авжеж, у її спальні! Це барон де...

Я вже було кинувся, щоб покарати перелюбників, але незворушна міна, з якою мій рятівник клацнув вимикачем (під стелею спалахнула застережна лампочка, — це диво в проклятому вісімнадцятому столітті схвилювало б мене до сліз, якби не удар долі!), отже, презирлива міна куратора остаточно привела мене до тями. Я рішуче скинув з шиї мотузку.

— Це дрібниці, але про твій вчинок я мушу повідомити куди слід, — дещо він остудив мій запал.

— А якби ви мене не врятували?

— Ти б опинився у чорній дірі!

Я похолов від жаху. Потім промимрив:

— Я не можу так жити далі...

— У сорок років подібне трапляється.

— Але ж насправді мені не сорок років! І я не людина, щоб терпіти приниження і топити душу в смороді гріха.

— Чим нижче ти впадеш, чим більше тебе принизять, тим вище піднесешся потім. Зрештою, як початківець, ти можеш займатися благодійництвом чи подорожувати. Це полегшить твої муки.

— Я застарий для подорожей.

— Невже?

На стіні виникло дзеркало у важкій різьбленій рамі з амурчиками й гронами. Замість пісної фізіономії, покраяної зморшками, я побачив юне лице, схоже на лик одного янгола з містечкової церкви. Завжди він когось мені нагадував! Так, то був я. Пам’ять повернула ті щасливі часи, коли я ще не належав до зграї двійників. Мені хотілося плакати, відчувши, як налилися міццю м’язи, тіло стало гнучким, а лице гладеньким. Якими б щасливими були люди, якби до них поверталася молодість...

— Спробуй! — примружився мій куратор. — Може, тобі вдасться ощасливити людство... — і вмить разом з дзеркалом й електричною лампочкою.

Назад я спускався ходою сорокарічного чоловіка, обтяженого сім’єю і радикулітом.

...Наступні тридцять років пролетіли як тридцять днів. Я шукав еліксир молодості, через що став посміховиськом для сім’ї і сусідів. Витратив купу грошей, здичавів, згорбатів. Однак я вірив, що досягну свого, бо не належав до простих смертних. Перемога, здавалося, була вже близько, коли з’явилася непрохана гостя з косою. Я саме закінчував досліди в лабораторії, розташованій у підземеллі замку. Війнув холодний вітер. Я підняв голову й побачив бабусю з пронизливими темними очима і гачкуватим носом.

— Ну, — посміхнулася вона, блиснувши на диво молодими зубами, — юначе, збирайтеся! Ваші земні страждання закінчились, з чим і вітаю...

Я заблагав її:

— Ще трохи, ще трішки! Хоч до завтра! Я на вірному шляху...

— Біда з вами, двійниками! Я розриваюсь начетверо, щоб усюди встигнути. Збирайся! Заповіт готовий? Нотаріус завірив?

— Так, — відповів я механічно, не зводячи очей з безлічі посудин на столах, звідки мало з'явитися те, омріяне людством...

— Вони все одно не будуть щасливими. Щось мусить старіти: як не тіло, то душа, — вгадавши мої думки, сказала Смерть і махнула косою по численних пробірках, колбах і склянках.

Все розлетілося на друзки. Підземелля наповнили ядучі випари, суміші яких не витримала б жодна жива істота. Крізь затуманену свідомість я почув насмішкуватий голос Смерті:

— Щасливої дороги!

Потім все сліпуче спалахнуло і згасло. Я полинув крізь стелю, покої, дах мого недовговічного притулку. Небо прояснилося, заблищали зірки. Я глянув униз і побачив мізерне старече тіло, що лежало навзнак серед битого скла, і уявив, як його зжеруть черви у сімейному склепі. Але це мене не обурило, бо мав тепер власне тіло, молоде й сильне, котре повернулося до мене після нікчемного відтинку часу на малесенькій кульці, званій Земля.

— Adieu! — помахав рукою і садку, що спав під снігом, і башті, з якої було видно в ясну днину шпилі гір, і всім домочадцям, і старенькому цапові, котрого я не встиг перетворити в грайливе козеня...

Хата

Марія:

Хата. Вона стоїть далеко від траси і двоповерхових будинків-фортець. Хазяї тих цегляних потвор самовдоволені, пихаті і водночас одвічно занепокоєні, щоб їх хтось не обікрав. А ця хата вбога, під солом’яною стріхою. Ми самі білили її восени й навесні. Довкола старий садок: груші, сливи й вишні. Така маленька хатинка, самотня хатинонька на пагорбку, схожа на бабусю, що гріється на сонечку.

У хаті — піч, величезна добра піч. А ще лави, стіл, потемнілі образи під рушником, широке дерев’яне ліжко, на якому народжувались і вмирали люди. Полиця з чашками для кави, електроплитка, магнітофон, а в світлиці коло груби — наше найбільше багатство: дві гітари, "Іоніка" й скрипка.

Коли хлопців забрали до армії, Сергій залишив мені ключа. Ту хату записала йому бабуся, і я часто приходила у неї: витирала пилюку, провітрювала. Легко було уявити, що я тут живу, але чомусь не уявлялось. Ми якісь без роду-племені. Батько — сирота, дитя війни. У мами — єдина сестра, і та живе в Караганді. Може, батькам легше, що в мене є хлопці...

Хоч ми й різні, але нас назавжди зв’язала музика. І ніхто з нас чотирьох не сміє стверджувати, що він нещасливий. Найгірше тим, хто не знає, куди себе подіти.

Ми просякнуті музикою, як потом і сльозами, безіменні фанатики, диваки. І дилетанти... Я могла б жити так довго, не потребуючи вогнів сцени, оплесків, визнання. Клянусь! Але хлопці рано чи пізно затужать за тим барвистим світом і, боюся, зневіряться. Для мене музика — то завжди свято, хоч після кожного нашого вечора в Сергієвій хаті ми нагадуємо загнаних коней.

Потім Костя з Віктором проводжають мене додому, а Сергій здебільшого залишається ночувати. Ми старанно приховуємо від його і своїх батьків, що він має дівчину, сполохане безголосе створіння з білявими кучерями. Вчиться вона, здається, в якомусь ПТУ. "Самичка", — каже на неї Віктор. Сергій навіть не пробує заступатися за свою коханочку. Зрештою, він надто флегматичний і добродушний, щоб сприймати шпильки всерйоз. У наших стосунках неписане правило: не лізти одне одному в душу.

Хлопцям потрібен мій голос. Ні до тіла, ні до моєї душі їм немає діла. Збоку виглядає, ніби вони страшенно галантні: буває, переносять через калюжу, щоб я не промочила ноги, але в усьому іншому — безцеремонні. Втомлена я чи ні, однак мушу співати. Скільки разів від перевтоми я плакала вночі — в подушку, щоб не чули батьки... Нам довелося здійснити

справжню революцію, аби я мала право ходити на репетиції. Мої батьки, хоч і без пережитків, але боялися за мене, незважаючи на те, що хлопці були моїми однокласниками, мама вчила нас усіх і жили ми близько одне від одного. Хлопці підлизувались до мами зо два місяці. Навіть ремонт у квартирі зробили. Якби ходив один, то можна було б подумати, що він закохався у мене, а так відразу троє. І говорять лише про музику. Бідна мама очманіла від усього того. Нарешті батько розкусив цю дипломатію і прямо спитав, що їм треба.

Пам’ятаю той день: весна, кінець десятого класу. Хлопці товклись у мене в кімнаті, як звичайно. Сергій колупався в магнітофоні. Віктор з Костею сперечалися про музику, а я поспіхом дописувала твір на завтра. Тато зайшов до кімнати й сказав:

— Ходите, ходите, а Марійці ж вступати треба. Та й вам теж...

Віктор іронічно посміхнувся. А Костя відважився:

— Василю Андрійовичу, ви дозволите, щоб Марія співала в нашому ансамблі? Ми тут таке задумали! А вступить вона обов’язково, якщо вам так хочеться...

Таки не втримався від шпильки!

— Мені хочеться чи тобі, га, Маріє?

Я тільки нахилила голову.

— Ну, чого мовчиш, доню? Хочеш співати?

— Хочу.

— А вчитися?

— Якщо буду співати, буду вчитися.

Хлопці аж засяяли, а батько нічого не сказав. Вийшов з кімнати. Правда, не грюкнув дверима.

— Так, — мовив Віктор, — домострой. Вони вирішують, що ти маєш робити...

— Припини!

Я заплакала, але не від горя, як вважали хлопці, а від полегкості, що розмова нарешті відбулася. У сімнадцять років ми нагадуємо безпомічних сліпих кошенят, про яких вирішують, чи топити їх, чи лишити живими.

— Не плач, — втішив мене Сергій. — Як не пустить, ми тебе вкрадемо. Звісно, коли нам буде по вісімнадцять...

Через кілька місяців я поступила. Зрідка ми збиралися в неділю й зализували рани, спричинені переходом в дорослість. А тоді гуртожиток, в якому я не відразу обжилася...

Для тисяч людей, котрі квапилися вулицею, я була ніщо. Нікому не потрібна. А в тій хаті під солом’яною стріхою забувалася буденна суєта, і рано чи пізно ми мали всіх здивувати або принаймні розтривожити. Нема солодшого чекання, ніж оце.

Іноді темрява за вікном така, що хочеться осліпнути й оглухнути. Здається, вийдеш з хати і більше не повернешся до неї, не знайдеш дороги, як між барханів у пустелі. І живемо, ніби в пустелі, самі, зігріваючись вечорами домашнім чаєм або

теплим молоком. Та чи буде так завжди? Адже ніхто з нас не вічний. І вже відтепер лякає нас передчуття втрати...

Віктор:

Я знав, що ми приречені на невдачу, але що вдієш з непереборним бажанням себе показати? Сергій зіграв при цьому роль змія-спокусника. У ділових якостях йому важко відмовити. Зрештою, нам уже не сімнадцять. Залишитись ідеалісткою серед нас змогла тільки Марія. Ми добряче зіпріли, перш ніж її вмовили. Не те слово: ми її налякали. Хай від нас на кілометр тхне дилетанством, однак музика — явище суспільне. Вчила ж вона, чорт забирай, філософію!

Та й Костик з Сергієм почали скисати. Набридло підігрівати одне одному честолюбство. Щодо мене, то я чхав на виступи і таке інше. Досить з мене ганебного провалу в консерваторію. Якийсь селюк забажав стати композитором! Хлопці під'юджували мене принести в приймальну комісію магнітофонні записи, але я вперся. Пісні зараз складає кожен дурень, що вміє хоч трохи бренькати на гітарі. Імпровізації для такого солідного закладу — блюзнірство. Інструменти — нікудишні. Грошей нема на спекулянтів. Наша "Іоніка" скоро почне хрипіти, як астматик, а скрипка... Що це за скрипка, як вона коштує двадцять карбованців? Світломузика, незважаючи на золоті Сергієві руки, схожа на зіпсутий світлофор, довірившись якому пішохід неминуче втрапить під трамвай чи якийсь інший зручний та вигідний вид міського транспорту. Наше справжнє місце на тротуарі або в електричці. Ото ми давали клас, коли після армії всі троє чкурнули влітку в Крим!

Яка це розкіш — знову відчути себе вільним! Ми геть очманіли. Приїхали в Євпаторію, а там швидко до моря. Цілу ніч співали й купались. Ніде нема такого гарного берега й моря, як у Євпаторії: пісок, камінці, смарагдові хвилі. Через два дні нас

прогнали, бо на пляжі не дозволяється співати. То ми прилаштувалися коло санаторію для інвалідів. Сердешні інваліди виявились чудовими слухачами. Увечері ми співали, а вони сиділи й слухали безкоштовний концерт. Понаносили всілякого харчу. Але міліція нас, босяків нещасних, все одно прогнала.

Ми і в Гурзуфі побували, і в Ялті. Всюди нас ганяли, ніби скажених собак. Лишилися гроші хіба на дорогу, а вертатись додому не хотілося, хоч плач. Море тягне до себе, як магнітом. Не помічаєш ні сміття, ні тупих міщанських пик, ні люмпен-пролетаріату, що промишляє в пляжний сезон. Ми обдерлися, схудли, як чорти. Дійшли вже до краю. Посідали під кафе, просто на тротуарі, й заспівали, вдаючи з себе нудьгуючих і ситих. Черга була аж надвір, то ми весь час мали свіжих слухачів. Кишки грали марш, розпечене каміння пекло нам сідниці, а бісів Сергій задля сміху ще й панамку поклав біля ніг. Ми й не помітили, як у неї посипались монети від тих, хто хотів нас принизити, і від тих, кого розжалобили наші пісні. Втім, тоді гроші для нас не пахли.

Підійшов грузин, поцікавився, якою мовою ми співаємо, і ще довго з нами розмовляв. Виявився він душевним чоловіком. Запросив нас до себе. Ми не відмовилися: згребли гонорар у кишені, гречно подякували публіці, пообіцявши, що прийдемо завтра, а може, й післязавтра.

У готелі, де жив той чолов’яга на ймення Реваз, ми добре випили. Я вперше побачив багату людину. У нас в селі гроші пахнуть гноєм, потом і базарним туалетом, де відбуваються різні торгові угоди. Та й розжиріли наші багатії порівняно недавно. А тут — східна розкіш, і гроші були чистенькі, хрусткі й бралися хтозна-звідки. Номер-люкс, всюди килими, сулія вина в кутку, фрукти, улесливі покоївки. Наш знайомий цього не помічав. Гроші для нього починалися десь аж із тисячі, але

щось у ньому було від торгаша другого покоління. Його батько чи дядько, напевно, й досі стояв з мандаринами в Москві або Львові.

Реваз включив японський магнітофон і запросив нас до столу. Мені спочатку зробилося заздрісно, а потім сумно. Влада грошей завжди пригнічує.

— Заспівайте, хлопці, — після кількох чарок попросив нас товариш із сонячної Грузії. Але ми мовчали.

Костик промимрив щось наздогад того, ніби ми після вина не співаємо. Тоді Реваз з королівською скромністю почав розповідати про недавню поїздку до Японії. Я побачив, що Костя зараз не витримає і заспіває, бо він у нас божеволіє за всім японським.

— Шкода, — зітхнув Реваз, — шкода, що ви не співаєте. Я хоч слів не зрозумів, але сподобалося. Наче в Грузії побував. Люблю сидіти на сходах рідного дому й дивитись, як за горою сідає сонце. Приїжджайте до мене в гості, га? На гастролі чи просто так...

Я засміявся:

— На гастролі? Оце наші гастролі під їдальнею. Ми не такі славетні, щоб кудись виїздити з концертами.

— Про це не турбуйтеся. Все можна влаштувати.

— За гроші все можна, — докинув Костик, відкопиливши нижню губу.

— Ми щойно прийшли з армії. Треба ще заробити і на костюми, і на інструменти, — ввічливо пояснив Сергій.

— Дурниці!

Реваз, хитаючись, підійшов до письмового столу, вийняв звідти дві пачки грошей з купюрами по 10 карбованців. Він був п’яний, як чіп.

Я побачив розпачливі очі Костика. Його лице вкривалося червоними плямами сорому.

— Не треба нам ваших грошей!

— Я їх позичаю!

Сергій засовався:

— Ходімо, хлопці, вже пізно.

— Але чому? Хіба я не можу допомогти своїм друзям?

— Мішок з грошима тобі друг, — буркнув Костик.

— Це суперечить нашим принципам, — мовив я. — У нас є руки, заробимо самі.

Більш благородного жесту ми не могли б зробити.

— Ну що ж, — сказав Реваз, — воля ваша, коли ви не дозволяєте мені прилучитися до мистецтва. Друзі колись купили Піросмані пивничку…

— Яку він потім віддав за "миллион, миллион алых роз"! — шпигнув його Костя.

— А чому ж ви взяли ті копійки, що вам накидали в картуз?

— Бо їсти хотіли.

— Їсти?! — витріщився Реваз. Він би менше здивувався, якби почув, що нам не вистачає грошей на купівлю яхти. — Хіба в наш час у когось не вистачає на їжу?

— Хочете спробувати, що це таке? Віддайте всі гроші на дитбудинок, а зарплату пропивайте.

— Е-е, я цього не зроблю! З мене в Грузії сміятися будуть. Людина без грошей — тьху! Нуль без палички. Хіба можна відмовитися від красивих речей, подорожей, зустрічей з цікавими людьми? За що я поведу кохану жінку в ресторан?

Я взяв гітару, бо мені сяйнула одна думка. Ображати Реваза не хотілось, надто він був безпосередній. Я заграв лезгинку. Очі в Реваза спалахнули, він підвівся, готовий піти в танок, коли я перейшов на відому пісню з репертуару АББА, що звалася "Гроші". Я імпровізував, то сплітаючи, то розганяючи ці дві мелодії. Аж забув про Реваза, котрий міг набити мені пику, оскільки був тренером з боксу. Я нарешті зрозумів, чого нам треба. Ми досі йшли помилковим шляхом, поринувши в меланхолію давнини. У музиці, де монотонність рівнозначна смерті, ми мусимо всього намішати, щоб стався вибух: іронії, смутку, жовчі, ніжності. Одне слово, контраст, навіть не дисгармонія, а контраст. Музика має стати соціальною, але ні грубою, ні плебейською.

Це було страшно. Я відчув себе самотнім, бо не міг зараз нічого сказати товаришам. Та й не мав певності, чи підуть вони за мною. Тієї миті я був ладен розійтися з ними назавжди, якщо вони мене не підтримають.

Сергій — виконавець. Він бог виконання: на ходу ловить мої думки. Але Костик з його інфантильністю і замилуванням квітами, сільськими хатами — що скаже він? Ми не відкинемо нічого, лише додамо свого, уникнувши солодкавості, котра йде від псевдонародних традицій. Через те в нас досі немає українського року.

Ми повернулись у палатку і розмовляли до ранку. Додому. Додому. Додому! За наступні два місяці ми встигли багато, хоча ні в чому не маєш певності, доки тобі про це не скажуть компетентні люди. Та ще була Марія з її особистими проблемами. Відректися від нас вона б не посміла — не такий уже в неї сильний характер. Та чи захоче вона співати на Костикові слова?

Костя наче сказився після тієї поїздки на море. Його вірші заполонили міщани, автомобілі, імпортне барахло... На все це він накинувся з такою лютістю, що мене аж нудило. І це після порожнечі з голубами, дахами, дощем і маками! Він сподівався дати привселюдного ляпаса міщанству, забуваючи, що ті істоти хоч і чують, та не розуміють, а як розуміють, то забувають. (Тут я перефразував відомий вислів Станіслава Лема). Мистецтво — це творчість, спосіб життя, а не обвинувальний акт.

Перед своїм першим виступом ми нагадували сумнозвісних Лебедя, Рака і Щуку. Один лише Сергій з цікавістю спостерігав за нами, бо не вважав себе творчою натурою.

Нам трапилася щаслива нагода показати себе. У Кості на заводі був якийсь ювілей, здається, п’ятдесят років від заснування. Сергій пронюхав про це й намовив Костю, який не міг похвалитись успіхами на виробництві, ходив у підсобних робітниках і лаявся з начальством, проявити громадянську свідомість. Нам дозволили виступити. Втомлена голова місцевкому, котру вдома напевно обсіла купа дітей, вислухала нас у приміщені клубу і сказала "може бути". (Ми це сприйняли як образу). Ще спитала, чи вміємо ми грати пісню "Малиновка", яка була на той час вельми популярна. Ми перелякано їй заперечили, мовляв, на розучування однієї пісні у нас іде щонайменше місяців зо два. Вона ще запропонувала нам розцяцьковане вбрання з чужого плеча, але ми чемно відмовились, сказали, що виступимо в строгих вечірніх костюмах, а Марія в білій сукні.

...Нас випустили на сцену під кінець, коли публіка наслухалася віршів і жіночих вокальних ансамблів у супроводі акордеона. Все виглядало досить убого й жалюгідно. Ми пильнували за кулісами апаратуру, щоб хтось не зіпсував. Марія помітно хвилювалась.

Перша наша пісня звалась "Тиша". На Костикові слова, звісно: про ніч, котра не дає волі крику, сміху, тільки тихому плачеві в подушку. Лише дітям дозволено кричати й плакати. Пісня переходила в коротку колискову, яку співала Марія. Їй найбільше вдаються тихі, лагідні пісні.

А потім були "Коні", весільні коні. Пісня, котру я створив на одному подиху, коли одного разу вночі почув стукіт копит по бруківці. Було це в гуртожитку музичного училища. Я прокинувся й уявив собі, як на конях мчать закохані, давно вмерлі, з тих далеких часів, коли наречені їздили вінчатись у каретах. Якби голова місцевкому второпала, що це про мертвих, було б нам на горіхи.

Третя пісня була народна. Ми страшенно не любили бездарних модернізацій, які спотворювали народну пісню до невпізнання. Я грав на скрипці, а хлопці й Марія співали так, наче в неділю сиділи на призьбі й дивились, як догоряє день.

І зараз не знаю, в чому була наша помилка, крім тієї найголовнішої — ми не були готові. Нам аплодували, але з обличчя завклубом та йому подібних ми бачили, що виступаємо тут вперше і востаннє.

А після концерту підійшов голомозий тип з хтивими масними очима, назвався директором ресторану й запропонував нам виступити у нього, звісно, за плату. Ми, втомлені й пригнічені, мовчки сиділи в роздягалці, коли той накотився на нас бойовитим круглим черевцем і став розмовляти, ніби з лакеями.

Я дав йому по пиці, а Марія розплакалась, як дитина.

Ми не змовляючись пішли до своєї хати. Назавтра мене викличуть в міліцію або в суд. Костя щиренько зазирав мені в очі й повторював:

— Скотиняка!

І таке інше.

Ми зігріли чаю і сиділи довгенько. Було вже пізно, але Марія не поспішала, бо її батьки пішли на весілля.

— Пора й тобі виходити заміж! — буркнув Костя. — Чому ти не одружуєшся?

Марія тільки загадково посміхнулась. Гм, якщо вона й справді вийде заміж, то їй буде не до співу.

— Давай я одружуся з тобою, — бовкнув я. — Тоді ти нікуди не втечеш...

— Та ну тебе! — відмахнулася вона.

Мені здалось, що вона когось має, і це неприємно вразило. Музика потребує аскетизму.

— Хлопці, — пророк Сергій, котрий завжди повертав нас до реальності, — діло з тим торгашем пахне порохом, а ви собі розпатякалися. Треба щось робити, бо Віктору може нагоріти.

— Піду я спати. Завтра на роботу, — підвівсь я.

Звісно, я повівся, мов останній егоїст. Чекав, що Марія піде зі мною, але вона сиділа, як прикута. Вийшов з хати і втрапив під холодний весняний дощ. У селі всі мирно хропіли або лаконічно виконували свій подружній обов’язок з суботи на неділю.

Біля автобусної зупинки, просто на мокрому асфальті, спав п’яний. Я добре зіпрів, перш ніж підняв його і вклав на лавці.

Костя:

А чи було це насправді? Спека, жахливішої не можна собі уявити. Я ще малий, десь дванадцяти років, цілою сім’єю ми відпочиваємо в Одесі в тітки Лариси. Я терпіти не міг сонця, вилежування на пляжі, тутешніх наїдків, від яких мене нудило. Навіть моря не любив, хіба що ввечері, коли на обрії

засвічувалися вогні кораблів і мені до сліз кортіло мати бодай гумового човника, щоб доплисти до них.

А чого варта була сама місцина! Миршаві деревця, жалюгідні коробки будинків, розпечений асфальт, а до моря пертися півгодини на автобусі такою ж оголеною вулицею без найменшого затінку. То була каторга, а не відпочинок. Однак я чомусь терпів. Сили волі в мене й зараз немає, а тоді й поготів.

І от мені дали літрову банку і наказали принести з гастроному сметани. Я, радий вирватися з задушливої квартири, вибігаю надвір. Тиша, і зовсім нема людей. Всі поховались — і раптом шурхіт ніг. Я обертаюсь і бачу стару жінку із скам’янілим лицем. Вона виймає з кошика жмені рожевих пелюсток і сіє їх на асфальт. Навіщо?

І тут я бачу, що слідом за нею йде похоронна процесія. У маленькій труні, яку несуть на плечах, жовте дитяче личко в чепчику. Не чути ні плачу, ні голосінь. Ідуть собі мовчки, ось зникли за рогом, тільки лишилися пелюстки на асфальті.

Мабуть, найбільше мене тоді вразила порожнеча довкола процесії. Навіть якби стався землетрус, оті люди йшли б так само втомлено і байдуже, виконуючи ритуал. Мені стало страшно, і я побіг додому, так і не купивши сметани. Здавалося, наче я сам опинився всередині тої процесії, котра і досі йде, і буде йти вічно, як вічно ходять по землі смерть, зло, любов. Іти і розтоптувати трояндові пелюстки, утверджуючи право смерті на красу і на все інше, тлінне й недовговічне.

Вірші я почав писати набагато пізніше. І жодного про квіти. Однак їхній запах переслідував мене весь час, доки я не зрозумів, що той аромат — їхня мова, і лише бджоли, метелики, джмелі знають її досконало. Біля нашої хати ріс невеликий

садок: три яблуні, дві сливи і вишня, а під плотом — грядка з квітами, посаджена мамою. Я крадькома зривав кілька квіток, залазив між кущів смородини й агрусу і роздивлявся кожну пелюстку. Я хотів розгадати таємниці квіткової плоті, й у цьому не таїлося ні крихти патологічного, бо я був зовсім ще дитина, а вдома ми не тримали навіть собаки, з яким би я міг побалакати.

Потім мені спало на думку, що квіти мусять мене ненавидіти, бо я їх рву. Ці ромашки, мальви, гладіолуси якоїсь ночі задушать мене своїм запахом, і ніхто не здогадається, в чому справжня причина моєї смерті. Малим нам казали: не рвіть "буслячий вогонь", бо прилетить бузько й спалить хату. Отже, квіти мають своїх заступників, могутніх покровителів й тому не щезли з лиця землі. Навпаки, проникли всюди: на старі дахи з червоної черепиці, купи гною, річкове каміння, балкони й асфальт. І при цьому залишаються таємницею. Як з грубого стебла народжується червона чи біла квітка? Не тільки я, але й ніхто в світі цього не знав.

Якось уві сні я заблукав у чужому саду, де було безліч стежок і кожна дуже довга. Ще стояли там будинки, куди невільно було заходити. Я чекав, що кожної миті мене хтось знайде і прожене звідси. А стрів я стару жінку, балакучу і добросерду. Вона взяла мене за руку і вивела з чужого саду. Невисоку металеву хвіртку обвивали білі й червоні ружі. Жінка зірвала дві квітки й дала мені на прощання. Так я вперше отримав у подарунок квіти, хай уві сні, але вони перестали бути для мене предметом досліджень і набули статусу символу. А де виникають символи, там народжується поезія. Я жадібно накинувся на вірші, особливо старі японські, де панував культ краси. Все довкола виявилося грубим, неоковирним, абсолютно глухим і сліпим до прекрасного. То було страшне відкриття. Я не міг писати, знаючи, що приречений на вічне нерозуміння. Дух протесту зробив мене

покровителем квітів. Я мав за що триматися і втриматися, хоч мої вірші й кепські. У них немає запаху квітів, є лише дзижчання бджоли і шурхіт крил метелика, які відчувають квітку інстинктом.

Мені не потрібна буде музика до слів, якщо я знайду запахи, дотики. Друзі зненавидять мене за відступництво, але хіба Віктор не прагне звільнитися від моїх слів, а я від його музики? Музика не потребує слів, поезія не потребує музичного супроводу. Ми разом лише тому, що не досягли бажаного. У мистецтві може бути спілка виконавців, а не спілка творців. Рок-група — це щось хворобливе, але сам рок — уособлення двадцятого віку.

Якими ми будемо далі, до чого доведе нас цей світ, розірваний на безліч клаптів, хто залікує наші рани, тобто хто нас зрозуміє?

На великдень біля воріт сидять бабусі з пучечками квітів у чорних руках. Верталися з цвинтаря й по дорозі нарвали... А наступного дня якийсь дядько понесе з лісу повний кошик таких самих на харч кролям. Не тому, що будень. Квіти не знають буднів, на відміну від людей, котрі їли б і квітки, якби вони їм смакували.

Сергій:

Світлана, ох, Світлана! Хто б міг сподіватися, що мине якихось два місяці і ми станемо зовсім чужі? Я її не любив, але іноді казав, що люблю. Дівчата хочуть слухати красиві слова, навіть коли не дуже вірять їм. Найболючіше те, що Світлана була в мене перша. Я б таки одружився з нею, але пізніше. Куди мені зараз, якщо зроблено так мало, а досягти треба так багато, щоб наша музика мала бодай який грунт. Відмовитися

від усього, найняти халупу й щотижня труситися до батьків з торбою, щоб вкинули туди картоплі, сала, яєць? Та хай воно все горить!

Було б мені років вісімнадцять, я примчав би лицарем на червоному мотоциклі просто на твоє весілля, Світлано, і влаштував би грандіозне викрадення! Або принаймні напився. Але зовсім не хочеться йти чемним гостем по запрошенню, яке я одержав від тебе по пошті, хоча живеш ти на сусідній вулиці. Я чую, як гупає бубон, і уявляю тебе за весільним столом поруч з молодим. Усі статечні, ще не понапивалися, й нема звичних сцен сільського весілля (а це таки сільське весілля!). Хоч до сільради метрів триста, однак ви поїхали на "Волзі", а музик найняли з міста. І ти слухаєш цю ідіотську музику, наче я не вчив тебе, що пісні призначені не для шлунку й розваг. Якби не ті два роки в армії, я б не допустив цього весілля. Але поки я служив, ти й гадки не мала про мене. Чекати хлопця з армії — це вічність. А раптом знайдеться хтось і поведе під вінець?

Я повернувся й знову почав тебе цікавити. І наша музика стала тобі небайдужа, хоча, даруй, смаку в тебе ніякого. Її ти їла, як усі. Але в цьому повинне середовище: подружки, танці. А я горів за жіночою ласкою, сил не було боронитись. Не кожному випадає щастя мати таку гарну, спокійну коханочку з цілком порядної сім’ї. Я знав наперед, яка була б з тебе хороша дружина, мати, господиня, але яким би для тебе був я?

Ти хоробро боролась, доки було сили, не розуміючи, що ми з двох різних світів. А якщо й розуміла, то вперто намагалась, аби твій світ здобув перемогу.

Не бійся, я не стану тобі на заваді і навіть не дорікатиму. Вітя й Костик нічогісінько не знають про наші стосунки, уявляють їх примітивними, тільки фізіологічними, але все це не так просто. Ти — перша. Інших жінок я, може, й буду

зневажати, але тебе ніколи. Все минеться, Світлано. Все завершилось цілком логічно, без комедії чи трагедії. Ти так беззахисно сказала останнього разу: "Колись будеш за мною шкодувати".

Чую, йдуть хлопці. Вони переконані, що їм треба бути поруч у такий день. Скажуть: "Який же ти ідіот, Сергію, що сьогодні не твоє весілля!" А я відповім: "Ідіть до біса!" Тоді вони витягнуть пляшку вина, потім другу... Хай і на нашій вулиці буде свято.

А ти пригадуєш наші ночі, Світлано? У старій бабиній хаті, коли ми лишалися вдвох... Марія ніяк не могла звикнути до тебе, а ти до неї. Я не любив вас бачити поряд, надто ти програвала. Та вас і не можна було порівнювати.

Я все ще був переповнений музикою, п’яний від неї, і пальці, якими тебе торкався, боліли. Якби ти знала, як вони болять...

Друга поява старого в парусиновім плащі

На міській автостанції Петра, котрий налаштувався добратися додому, чекала невдача. Квитків не було. Петро навіть роззирнувся: де ж той ангел-хранитель, як він себе називав? Чому б йому не з’явитися останньої миті перед відправленням автобуса і не спитати, чи не бажає Петро придбати квиток на 15.15? Ну, хай не ангел, а диявол. У подібній ситуації дивишся тільки на руку, що простягає квиток, і не гребуєш навіть тридцять другим місцем, де в таку спеку можна зваритися живцем.

Нема. Можеш не сподіватися на щасливий випадок, який дав би тобі змогу сьогодні ж втрапити до райцентру,

переночувати там у готелі, щоб завтра опинитися ще далі — в своєму селі. Навіть у цьому не щастить!

Петро знов чекав на чудо, до якого потроху звикав. Хотів, щоб його підхопила могутня сила і... або розтовкла об скелю, або принесла туди, де здійснюються всі бажання. Бо свого часу він був надто нерішучий, щоб кинути виклик комісії по розподілу.

Що вдієш, Петро сів у тролейбус і поїхав до центру, де були кінотеатри, кав’ярні, крамниці й, нарешті, парки, якими прогулюються вельми цікаві особи з демонічними вогниками в очах — на зразок старого в парусиновому плащі.

— Маріє! — якимсь ослаблим голосом покликав Петро, коли дівчина вже минала його.

Вона спинилась, трохи здивована:

— Привіт.

— Ти що тут робиш? — допитувався хлопець, наче мав на це право.

— Просто блукаю.

Усе для неї було простим, а Петро миттю пов’язав для себе невдачу з від’їздом у село і цю зустріч. Два місяці тому він би тільки привітався до Марії, а тепер... Їх оминали люди, а Петро не знав, що сказати, аби втримати Марію коло себе.

— Як там наші? Ти нікого не бачила?..

Він ледь не подавився цими дурними питаннями. Дівчина знизала плечима:

— Не знаю, — і хотіла йти.

— Зачекай, ти нікуди не поспішаєш?

— Та ні...

— Давай кудись підемо? Хоча б у кіно.

— Ні, — похитала головою Марія, — я кіно не люблю. Краще просто так...

Вони піднялись угору вулицею, яка ставала все тихішою. Спочатку Марія стримано мовчала, але відчуження потроху зникало. Обоє не стямились, як опинились в старому місті, серед трамваїв, під які легко було втрапити. Петро здивувався, звідки Марія знає такі гарні місця, де можна побути вдвох, розмовляючи про все на світі, але самому, мабуть, тут сумно. Він здогадався, з ким вона відкривала для себе ці вулички. Звісно, приємно згадати колишнє кохання...

— Як твої друзі-музики? — спитав він. — Що ж вони робитимуть без тебе?

— Я буду приїжджати на вихідні.

— А якщо набридне?

— Коли мені набридне, то їм не набридне.

— Щаслива ти... — зітхнув Петро трохи заздрісно. — Я зараз думаю про те, як швидко летить час. Не зогледишся, коли старість настане...

Марія засміялась.

— А нічогісінько не зробив. І без притулку...

— То дурниці. Коли все матимеш, тоді стане нудно. Чи тобі вже нудно?

— Ні, з тобою — ні. Хоча нічого доброго мені надалі не світить. Правда, є ще одна річ, яка не дає мені нудьгувати.

— Яка?

— Таємниця, — загадково посміхнувся Петро, і раптом йому стало тоскно.

Марія, проте, не допитувалась.

— Колись я тобі розповім про неї...

— Добре, — згодилася дівчина. — У мене теж є таємниця, і коли я буду старою, то, може, теж розповім.

— Не уявляю тебе старою. Себе так: я буду лисий.

— Чому?

— Як тато. Я вже почав лисіти.

— Ну, що ти... Ой, пора вже вертатись!

Вечоріло. Вуличний годинник показував за двадцять четверту.

— От бачиш, зовсім рано! — пожартував Петро і в ту ж мить біля фонтана, що звався "Самсон", помітив старечу постать у парусиновім плащі. Дідок посміхнувся Петрові й, зігнувши гачком палець, покликав до себе, показуючи на дзюрку води, що струменіла з левової пащі.

Від цієї усмішки хлопцеві зробилось недобре. Він схопив Марію за руку, бо наближалася машина і переходити дорогу було небезпечно. Якби з ним не було дівчини, Петро, мабуть, втік би світ за очі.

(Єдине, що нам лишається, — відданість і милосердя. Завжди знайдеться хтось, кому вони потрібні. Пробач — я не можу нині тебе захистити. А потім буде пізно. Завжди так було і буде. Ось зупиняється автобус, я подаю тобі руку на прощання, і ти гукаєш: "Пиши!" Куди, куди писати? Де ми будемо?..)

Божевільне чаювання

Був суботній вечір, похмурий, осінній, дощовий. Вже сутеніло, коли на спорожнілій, відкритій всім вітрам і зливам вулиці з’явився високий хлопець в довгій темно-синій куртці й старанно випрасуваних штанях. Мав перекинуту через плече торбину з мішковини, на якій сповіщалось англійською мовою, що Алла Пугачова — радянська артистка. Він дуже поспішав і навряд чи повертався з театру чи з побачення. Хапав дрижаки, бо куртка не захищала від пронизливого вітру, а піднятого коміра було мало, щоб затулити безборонну шию.

Біля наглухо зачиненого гастроному він спинився, звів очі на сусідній будинок, шукаючи якесь вікно, і побачив, що воно освітлене. Хлопець полегшено зітхнув, хоча напруження ще не зійшло з його лиця. Здається, він бажав знайти тут нічліг, але не був певним, чи все складеться гаразд.

Піднявся ліфтом на сьомий поверх і опинився перед квартирою № 9, двері якої відрізнялися від усіх інших тим, що не мали вічка, цього підлого витвору урбанізованої цивілізації, через який вирішувалося — впускати чи не впускати гостя.

— Привіт!

— Привіт! Заходь...

Господар був одних із хлопцем літ, зодягнутий у грубий сірий светр, вельветові джинси і капці на босу ногу.

— Може, я невчасно? — промимрив Петро, побачивши у кімнаті пишно накритий стіл з білосніжною скатеркою і вазою з темно-червоними трояндами.

— Навпаки! — посміхнувся господар. — Нас буде тільки троє. Маленьке сімейне свято.

— Яке?

— Сюрприз.

Петро скинув куртку, пригладив рукою мокрого чуба й поліз до своєї торбини:

— А я ніби передчував! Шампанське, правда, сухе... Ти вже вибач, Артуре, що я без попередження. Цього разу не думав їхати, але педрада закінчилася раніше, то якраз встиг на автобус.

— Доля, — розвів руками Артур. — Оскільки третього гостя ще нема, то давай вип’ємо, щоб ти зігрівся.

Петрові аж зарябіло в очах від етикеток на пляшках. Він ковзнув трохи сумним поглядом по затишній, теплій і, головне, цілком окремій кімнаті. Йому доводилося животіти на квартирі у доброї, але трохи набридливої бабці.

Артур відпив трохи з чарки й запитав:

— Ну, як справи на педагогічній ниві? Так само? Невігластво, дрібні чвари, побут — і нема цьому кінця?

Петро криво посміхнувся, але від думки, що його чекає вечеря і дружня бесіда, потепліло на серці:

— На той рік думаю вступати до аспірантури.

— До аспірантури? — перепитав Артур. — Це непогано — аспірантура на Землі...

— Що?

— Та кажу, що аспірантура на землі, а великі ідеї на небі. Даруй за пишномовність, але я трішки скептик. Ну, що ж... Сьогодні ж познайомлю тебе з потрібною людиною.

Петро почервонів:

— Не треба...

— Кажу, що сьогодні познайомлю тебе з потрібною людиною, котра дасть тобі пораду, не більше.

— Вибач, я подумав...

— Я аферами не займаюсь! — відрубав Артур. — Закуси краще ось цим бутербродом з ікрою.

— А хто це буде?

— Побачиш!

Кімната, у якій перебували обидва молодики, була обставлена без претензій, зате з шафою, повною книжок, що мали свідчити про нахили господаря. Петро дивувався, наскільки збігаються їхні смаки. Крім того, Артур, здається, симпатизував Петрові й не був до нього ані на крихту скупим: позичав все, що завгодно. Скільки питань хотів з’ясувати Петро, котрий відвідував Артура вже другий рік, але той напрочуд спритно ухилявся від відповідей. Петро не вважав себе таким вже довірливим телятком, однак і хапати за горло людину безкорисливу й щиру не міг. Це ж був, по суті, єдиний його друг. Правда, спочатку Петро почувався кепсько. Навіть хотів записатися на прийом до психіатра, бо його почали мучити галюцинації. Одного разу на цій же квартирі привиділося, ніби над ним стоїть хтось з ножем. Петро схопився з розкладачки, на якій солодко спав після добрячої вечері, наробив крику, розбудив Артура, ще й розплакався, як дитина. Артур не сміявся з нього. Якби сміявся, то Петро нізащо більше не переступив би порога цієї квартири. Він не забував образ. Водночас змушував себе думати про Артура добре, вперто відганяючи думки про нечисту силу. Врешті

Артур, значно вищий за нього інтелектуально, благородний і великодушний, аж надто безкорисливо опікувався неприкаяним сільським вчителем.

І все ж попри ту ненав’язливу безкорисливість Петро зрозумів одну річ: Артурові він для чогось потрібний. Перші кроки молодого спеціаліста на життєвому шляху ознаменувалися відкриттям механізму людських стосунків: "Ти — мені, я — тобі". У школі він проводив уроки, а натомість одержував гроші. Давав їх хазяйці і діставав дах над головою і такий-сякий харч. Хоч перший вид стосунків був принизливим, якщо керуватися високими принципами. У майбутньому, гадав Петро, буде інакше. Письменники, художники, музиканти не повинні продавати власні твори. Правда, хто тоді захоче цим займатись? Але залишаться справжні митці, а не халтурники. Так само з учителями: яка може бути плата за спілкування з дітьми, прогулянки з ними до лісу, за розповіді про речі близькі й дорогі йому? Петро не насмілювався поділитись своїми думками навіть з Артуром, котрий уявлення не мав про учителювання й нестачу грошей. Оці розкішні наїдки й напої він, можливо, дістав, ледь простягнувши руку, з якогось іншого просторово-часового виміру. Втім, Петрові було приємно, що йому випала честь спілкуватися з потойбічними силами. І все ж непогано було б зараз лежати в сільській хаті перед телевізором, дивитися суботній фільм і радіти, що завтра вихідний.

Не встиг він це подумати, як опинивсь у своїм власнім ліжку перед телевізором. Йшов детектив. У соборі знайшли священика з проламаною головою. На екрані дефілювали монашки, красиві, як кінозірки. Їм хотілося палких обіймів, танців, яскравої одежі, але вони вдавали, що нічого не хочуть.

З хазяйчиної кімнати вийшов старий рябий кіт з пошарпаним вухом, надсадно і хрипко нявкнув, сів перед телевізором, чухаючи собі спину.

— Киць-киць, — покликав його Петро, котрий ніяк не міг зігрітись у широчезному ліжку.

— Чого тобі? — буркнув кіт. Голова у нього трохи сплющилась від складної фізичної вправи — чухання задньою лапою.

— Як це тобі вдається? — нещиро здивувався Петро, якому конче хотілося, щоб кіт поспав біля нього, бо у фільмі, здається, збиралися ще когось пришити.

Кіт лише гордовито пирхнув.

— Не хочеш, не треба! — підкреслено байдуже мовив Петро і втупився в телевізор.

Це вплинуло на кота. Він почухався ще трохи і сказав:

— А я й не вечеряв. Де вже тут спати!

— То злови собі мишу.

— А я хочу бутерброда з чорною ікрою!

...Петро знову опинився на канапі, застеленій домотканим килимом, з чаркою в тремтячій руці.

— Може, обійдемося без жартів?! — визвірився він, не годний себе стримати.

— Ти щось сказав? — зазирнув до кімнати Артур. — Я тут шкарпетки натягаю. Старий любить повний парад.

І знову щез.

"Чортзна-що", — подумав спантеличений Петро і голосно мовив:

— Я тобі книжку забув привезти. Може, іншим разом?

— Погано, коли людина забуває.

— Я ж не збираюсь її привласнити.

— Я не це мав на увазі, — сухо відказав Артур.

"Не буду більше в нього брати книжок!"

— Де це твій знайомий? Уже пів на одинадцяту, — позіхнув Петро.

Артур підійшов до годинника, що стояв на книжковій полиці, і спокійнісінько перевів стрілку:

— Дев’ята тебе влаштовує?

— Мене влаштовує, але для решти людей зараз пів на одинадцяту.

— Ха! Час — відносне поняття. Щойно, коли я надягав шкарпетки, ти в цьому переконався. Люди створили ілюзію часу, щоб не розминутись у просторі, а все одно розминаються,

аж гай гуде. Стривай, ти так дивишся, наче повірив, що я всемогутній. Я лише звільнений від багатьох умовностей...

— А що, так легше жити?

Артур на хвильку розгубився:

— Ну, якби це було головним...

— А я б хотів, щоб мені жилося легше, тобто вільніше. Не якісь там особливі матеріальні блага, а власне житло і можливість подорожувати скільки заманеться. Це тепер з’явилось таке бажання, відколи пішов на роботу.

Петро випалив ці слова скоромовкою, бо йому все-таки ніяково було за свої невисокі мрії.

— Смішно, правда?

— Чого ж, — ліниво потягнувся Артур. — Мене тішить твоя щирість. І взагалі, цьому лихові можна зарадити. Де ж це наш дідуган? Напевно, засідає в ЖЕКу.

— Я не прошу в тебе допомоги...

— Звісно, краще просто мріяти. Здійснення всіх бажань робить людину нещасною, — лукаво мовив Артур.

Пролунав дзвінок у двері, різкий і настирливий. Коли на нього натискав Петро, звук виходив мелодійним. Чергова витівка Артура: різні дзвінки для кожного з гостей. Петрові, щиро кажучи, не хотілось зараз ні з ким знайомитись.

Та йому й не довелося. Прийшов не хто інший, як старий у парусиновому плащі. Мав на собі той самий плащ, але під ним доволі пристойний костюм і сорочку в коричневу смужечку.

— Сідайте, будь ласка, Мойсею Ароновичу, — заметушився Артур перед дідком, наче той був якимось великим начальником, що збирається, але ще не йде на пенсію.

— Вам, молодим, треба повчитись у нас пунктуальності, — зауважив Мойсей Аронович, тицьнувши висохлим пальцем на годинник. — Я ж казав, що прийду о 21.30!

Потім зручно вмостився за столом, ковзнувши по Петрові таким поглядом, яким дивляться пенсіонери, влізаючи у переповнений автобус, на дівок і парубків, що сидять на місцях для дітей та інвалідів.

— Ви запрошені сюди, юначе?

Петро спалахнув.

— Мойсею Ароновичу, це мій товариш Петро. Я ж вам говорив про нього...

— Ага. То хай лишається.

— Може, я піду? — забурмотів ображений до глибини душі Петро, але Артур так глипнув на нього, що він мусив сісти за стіл.

— Ну, Мойсею Ароновичу, з вас тост!

Петро не впізнавав зухвалого волелюбного Артура, який мало не побожно позирав на старого нечупару з відрослими нігтями й бридкими манерами.

Старий хвацько підставив келих під шампанське і, зачепивши виделкою кусник оселедця, ротом, повним слини, просичав:

— За Ренесанс!

І звів очі догори, наче звертався до захмареного неба, хоч до того було ще цілих два поверхи. Артур випростався. У його очах, здалося, блиснули сльози.

"Сектанти, божевільні, аферисти, а може, все вкупі", — вирішив про себе Петро. Разючий контраст між жебрацькії вбраним старим, від якого аж смерділо самозадоволенням, і дженджуристим світським молодиком наводив на думку, що цих двох зв’язують ділові стосунки, в таємницю яких краще не встрявати.

— У нас сьогодні був товариський суд у ЖЕКу, — накладаючи в тарілку третій салат, плямкав Мойсей Аронович. — Дивуєшся, де в людей почуття обов’язку? Три місяці не прибирати на сходах! Всі зайняті, всі працюють. Але ти перш за все сусід, громадянин. Державу дала тобі квартиру не для того, щоб ти занедбував громадські площадки і східці. Правильно я кажу чи ні?

— Цілком правильно, Мойсею Ароновичу! Яке ж рішення виніс товариський суд вашого ЖЕКу?

— Виселити! Або ми, або вони. Хай не пропадають по три місяці по відрядженнях. А ще кандидати наук!

— Та ви що?! — обурився Петро, котрому аж защеміло серце, хоч сам він квартири ніколи не мав. — За таку дурницю позбавляти людей житла!

— А щоб іншим не кортіло! Непокараний злочин гірше пошесті чуми, холери...

Зачувши про холеру, Петро схопився з місця і ослаблим голосом попрохав дозволу піти покурити на кухню.

— Зачини двері за собою, бо протяг, — турботливо нагадав Артур. — І довго там не сиди...

Виходячи, Петро ще почув:

— Ти що, не міг дістати свіжішого балику?

От нахаба! Петро глянув на годинник: за десять дванадцята. То був його годинник, а не Артурів. Петро вмостився біля електричної плити, увімкнув одну конфорку і запалив цигарку. Він анітрохи не захмелів і почувався вкрай стомленим. За вікном діялося казна-що. Вітер раз у раз вривався у напіввідкриту кватирку.

Так, старому він не сподобався, хоч виглядав на порядного провінціала, не розбещенного спокусами великого міста. Але то, здається, людина, котрій ніхто не догодить. Невгавучий пенсіонер, що всюди пхає свого носа.

Треба поїхати додому. Скоро Жовтневі свята, та й канікули у школі. Хтось з його колишніх однокурсників казав, ніби соромиться признатися, що працює вчителем. Яка різниця! Добрі гроші, повага на селі. То в місті дивляться, яка на тобі одежа, а чи за чесні гроші вона куплена, нікого не цікавить.

Петро, правда, не уявляв, як буде жити далі, коли не вступить до аспірантури: село, ніяких перспектив. Ні хати, ні сім'ї. Від думки про власну сім'ю йому робилося смішно. Одружитися, завести дітей, порося, обробляти город. Хай йому грець! Досить з нього прикладу батьків.

Петра трохи мучила заздрість, коли він навідував Артура. Півтора року назад той прийшов до нього в гуртожиток, не маючи даху над головою, а зараз — кооперативна квартира. Він не допитувався в Артура, звідки вона взялась. Добре, що є хоч одна людина в місті, котра дає йому притулок. Притулок... Найбільше Петра пригнічувала вбогість власного існування: не матеріальна, не духовна, а соціальна. Неможливість злетіти і в силу обставин, і в силу нікчемного характеру. Можливо, нездійсненне й виповнилося б ціною неймовірних зусиль і здоров'я... Але не хотів. Обікрасти власну молодість, позбутися почуття розкутості, невеликої свободи заради міських принад — проти цього бунтувало все його єство.

Є такий прошарок людей без покликання, але з претензіями. Потребують пригод, цікавих людей, особливих захоплень. А якби вдалося напоїти всіх спраглих до незвичайного, що було б далі? Втома і відрада в заспокійливому ритмі щоденної роботи.

"Господи, — думав Петро, — таких, як я, мільйони. Я — нікчемний, сірий, але я ще борсаюсь. І хочу волі: моря, гір, лісу, кохання. Йти квітучим лугом, і хай на мій посвист прибіжить сивий кінь. Не хочу тупіти від зошитів, тремтіти перед начальниками-самодурами, повторювати з року в рік одне й те саме. Хочу, щоб у мене було не сімдесят учнів, а десять, з якими б я ділився усім. Але так не буде ніколи. Треба знайти вихід. Чи не завербуватись до білих ведмедів? Ні, я не в змозі поїхати з України. Навіть село, де народився, не можу покинути більш як на місяць. Якийсь дивний страх перед чужими

місцями, де нема жодної знайомої душі. Наче я зовсім уже старий і вріс у землю..."

Грюкнули двері. Петро прислухався. Напевно, Артур пішов проводжати Мойсея Ароновича. Слава богу! Петрові аж легше стало дихати, дарма що йому не дали цінної поради. Артур нечутно з’явився на порозі. Він був незвичайно блідий.

— Ще не заснув?

— Та ні...

— Ходімо пити. Чи тобі погано?

— Все гаразд.

— Ми перебуваємо зараз у смузі сонячної активності. Треба пити.

— То ходімо, — знизав плечима Петро.

Артур — Максиміліан — Петро, прокинувшись уранці, мав би почувати себе вбивцею, але не почував. Він і так довго зволікав, аж Мойсей Аронович приволік свої старечі кості й таки змусив молодого колегу всипати до Петрової чарки ціанистого калію. Артур дивився, як хлопець, ледь торкнувшись губами вина, заціпенів, а потім важко упав на підлогу, зачепивши ліктем пляшку "Троянди Закарпаття". Артур на мить провалився у згуслий морок, а коли розплющив очі, то побачив тіло, яке досі вважалось його власним, а тепер лежало головою до вікна, розкинувши руки, наче покинута лялька. Він застогнав, намагаючись поворухнутися, але чуже тіло ще не перейшло повністю у його володіння. Треба було за всяку ціну встати і знищити сліди. Артур напружив усі сили,

щоб зробити перший порух. Якщо йому це не вдасться — тоді кінець.

...Треба думати про тепло, яке обволікає тебе всього, змушує битися серце; про сонце, яке дає життя кожній істоті, гріє її... Можна пити ковтками його промені, купатись у них, розкинувши руки на теплій вологій землі. Поруч — вона. Її звати Марія. Я торкаюсь її теплої гладенької руки, вкриваю її долоню своєю. Наші тіла вбирають у себе енергію зірок, сонця. Ніхто нас не бачить на лузі серед трав і квітів. Нікого нема на цьому острові пам’яті. Він знає, яке на дотик Маріїне волосся: м’яке-м’яке і ледь вологе. Очі в неї заплющені, дихання спокійне. Вона ні про що не здогадується. Її душі нема з нею. Кінчиками пальців він пестить прозорі повіки, торкається зімкнутих вуст. Так можна пестити лише квітку. Вона, Марія, нічого не знатиме. Тіло, яке лежить перед ним, таке беззахисне, тендітне, що хочеться бути грубим, вирвати з нього стогін, крик насолоди, бо все одно воно постаріє, зів’яне, стане тліном, тоді як він безсмертний і може обрати будь-яке інше, котре теж дасть йому право любитися з чужою коханою. Він цілує її ще раз, поклавши долоню на груди. Прокинься...

Ні, не прокидайся. На всій землі ми не знайдемо такої квітучої безлюдної луки, з метеликами, що стають квітками. Ти мій метелик, моя квіточка. Що тебе чекає взимку? Мушко-одноденко, яка ж ти крихітна в порівнянні з тією блискучою зіркою, з котрою я колись візьму шлюб, і ложем нам стане Чумацький Шлях. Ти нікому не розкажеш свій сон, бо тобі буде соромно. "Більше не треба так робити..." — чує він чийсь голос. Здогадується звідки і свариться пальцем на білу хмарку, що підкрадається до сонця. Треба йти. Відпочинок скінчився. Він цілує Марію там, де б’ється на шиї тонка жилка. І все навколо здригається від болісного стогону дівчини. Це так несподівано й страшно, що він відсахується і йде геть, майже тікає, ніби злодій чи вбивця.

...Артур підійшов до дзеркала. "Наче покійник, — подумав він, угледівши бліде лице з почорнілими губами і тьмяними, глибоко запалими очима. — Не поїду завтра в село".

Вийняв з бару келишок, налив коньяку і випив одним духом. Коньяк прояснює голову. Потім, уникаючи дивитись на свою колишню оболонку, дістав з шафи бутель з нігілятором. Через двадцять хвилин ця моторошна лялька щезне. Артур пішов у ванну, скинув з себе поплямлену вином одежу, увімкнув душ: дуже гаряча вода, потім холодна, знову гаряча, мило, шампунь. Місяців два він не матиме цієї приємності, хіба коли приїжджатиме на вихідні.

Настрій у нього кращав. Завтра неділя, і можна буде гарненько виспатися. Артур обтерся, заліз у піжаму, а одежу намочив, посипавши порошком. Прати йому вночі не хотілося.

Нігілятор спрацював на славу. З'їв навіть шматок килимка, тепер доведеться купувати новий. Артур прибрав зі столу: повні тарілки поставив у холодильник, бруд-

ні в раковину, недоїдки і крихти зсипав у бачок для сміття. Скатертину згорнув. Залишив тільки на журнальному столику коньяк, келишок, пляшку соку і тарілку з бутербродами. На підлозі, коло того місця, де сидів Мойсей Аронович, було страшенно насмічено. "Ото вже переграв, — незлобиво подумав Артур. — Не мине й п'яти років, як сусіди по комуналці з великою полегкістю на серці повезуть цю мумію на цвинтар, не здогадуючись, що плюгавий дідок прожив уже двадцять людських життів і відтепер має право ніколи не вдаватися до цього лицедійства. А мені ще ого-го!"

Артур зітхнув, підмів підлогу, порозставляв усе по місцях. Потім знов пішов на кухню і перемив посуд. Ця робота до біса

стомлювала, але приглушувала скімління, яке йшло чи від недосвідченого Артура, чи від колишнього господаря тіла.

"Сиди тихо! — наказав він отому, що борсався в ньому від Петра. — Хай людство дякує, що позбулося ще одного з комплексом неповноцінності. А тебе, голубе, чекав би алкоголізм і біла гарячка. Гм, а раптом я отруїв ціанистим калієм майбутнього Песталоцці або зразкового сім’янина? Та ні, не годиться піддавати сумніву гороскопи. Магія всесильна, хоч я, наприклад, вряд чи зумів би перевтілитись у злісного анонімника чи ката Марії-Антуанетти. Втім, я вчинив сьогодні звірячий злочин, але тут комар носа не підточить, не те що слідчий..."

Він пив коньяк, однак не п’янів. Нараз йому пригадалися мандрівки в космос, й Артур ледве не завив від туги. Простір, захват, астероїди, що розсипаються від одного дотику... Тільки порожнеча велична по-справжньому, бо нічого не означає.

Згодом, після земних мук, буде все: не лише Сонячна система, де знайома кожна каменюка, а Галактика і далі, далі... Нові шляхи, п’янке відчуття, що ти один з небагатьох, хто може не боятися газових туманностей, мільйонноградусної температури, радіації, і що людина ніколи не досягне того, бо вона кінечна. Людство смертне і йде до виродження. Наші зусилля зберегти людський рід від тотальної загибелі — лише крапля обезболюючого, яке продовжує агонію на мізерний відтинок часу, а далі зовсім перестає діяти.

— Чого це я розмудрувався? — тоскно подумав Артур і вже хотів хильнути з келишка, але зрозумів, що це не допоможе. Він зняв телефонну трубку, набрав номер і почув:

— Якого біса?

— Я все зробив, Мойсею Ароновичу.

— То лягай спати.

— Не хочеться, — тихо і сумно мовив Артур. — Політати б...

— У відпустку політаєш.

— Коли ще вона буде, Мойсею Ароновичу...

— Скоро. Років через п’ятдесят, — хіхікнув дідок і кинув трубку.

Список

Подальші події не мали вже трагічного характеру. Артур, він же Петро Іванович Канавченко, маючи при собі лікарняний листок з діагнозом "гостре респіраторне захворювання", поїхав у богом і людьми забуте село, де половина хат стояла пусткою. Артур проводив уроки, потім лягав відпочивати, готувався до завтрашніх занять, дивився телевізор, читав. Іноді ходив до лісу. Грошей мав достатньо і гарно одягався, але в клубі на танцях його ніколи не бачили. У селі балакали, що він має наречену в місті і довго тут не затримається. Це нікого не дивувало, бо рано чи пізно школу збиралися закрити через відсутність учнів.

І все ж працювати сільським вчителем, обплутаним демагогічними приписами і бюрократичними інструкціями, було нелегко. Усім тим нещасним сіячам розумного, доброго й вічного, на котрих чигала ціла купа вельми поважних чиновників, Артур щиро співчував. Та й дітей, привчених до штампів і готових відповідей, було шкода. Якби кожного вчителя замінити магічним двійником, ще можна було б якось

врятувати становище. Але де набереш стільки магів із комплексом неповноцінності, придатних для таких перевтілень? Справжню суть імітації Артур мав пізнати наприкінці свого перебування на землі. Цим він схожий на людей, які тільки перед смертю усвідомлюють, як саме мали прожити своє однісіньке життя.

Артур не міг залишитися в селі, бо цього не хотів Канавченко. Через три місяці він звільнився з роботи і пішов працювати в науково-дослідний інститут, хоч ніякої моральної насолоди від того не мав. Батьки на нього ледь не молилися. Він став поважнішим, пильнував за своєю зовнішністю, приїжджав щомісяця додому. Мати всім хвалилася, що Петрусів товариш залишив йому квартиру, а сам поїхав на кілька років до Африки.

Вростання мага у середовище людської моралі — процес дуже цікавий, хоча справжньою людиною маг ніколи не стане. Він завжди трохи осторонь, вважаючи, що кепкування над людськими звичаями, гра з ними — то єдиний шлях пізнання. Розпорошуючись між людьми, маги, однак, не асимілюються, тримаються купи і завжди виручають одне одного. Інакше вони б не вижили.

Спілкування зі смертними, особливо в неробочий час, обтяжувало Артура. Він, як і всі маги, полюбляв горду самоту, тобто вільний простір довкола себе і мінімум обов’язків. "Експериментувати", як це робив Мойсей Аронович у своєму ЖЕКу, він не вмів. Однак наш молодий спеціаліст хотів працювати з вогником. Кому не відоме це почуття на старті трудової діяльності? "Вогник" у двійництві — є не що інше, як більший чи менший процент демонізму, і вважається особливим шиком. Тут йдеться не тільки про те, щоб полякати звичайних смертних ефектними сценами, які одностайно визнаються психіатрами за галюцинації. Клієнт, схильний до

неврозів, під впливом різних просторово-часових зміщень зазнає ще більшого розладу психіки, і трансплантації двійника відбувається легше. Але й почуття міри треба мати. Божевільний клієнт не відчуває вже ні гармонії, ні дисгармонії зі світом.

Перше засідання магічної вченої ради, на якому побував Артур — Максиміліан — Петро, викликало у нього дуже суперечливі враження. Голова без тіла трохи злякала, хоча на практикумах з магічної медицини він надивився ще не такого, але там усе сприймалось якось природніше. Збираючись на вчену раду, Артур хотів прихопити детектив, проте стримався. І дарма, бо кілька молодиків щось захоплено читали. Один із них особливо сподобався Артурові своєю іронічною посмішкою. Був приблизно його віку, з чорною бородою, у джинсах і шкіряному піджаку. Визначити, скільки він мав імен, було, однак, важко.

Артур майже не товаришував зі своїми колегами. Він прикинув, з ким може спілкуватися бородань. Праворуч від того сидів чоловік років сорока з фізіономією спекулянта жіночою білизною. Ліворуч — дама з дощенту вибіленим коротким волоссям, з категорії тих жіночок, котрі час від часу роблять героїчні спроби схуднути, але ніколи не втримаються від спокуси перехопити чашку кави з куснем празького торта. Дама зрідка щось шепотіла бороданеві на вухо, а на обличчі спекулянта годі було щось прочитати. Артур мусив обертатися, щоб роздивитися цю трійцю, і кінець кінцем на нього звернули увагу, як на собаку, що задер ногу коло твоєї лавки.

— Шановне товариство! — говорив доповідач. — Мені випала честь звітуватися про відрядження на Сатурн. Я щойно повернувся з нього і не встиг навіть переодягнутись. З часом я опрацюю весь зібраний там величезний матеріал, а зараз лише коротко зупинюся на характері, меті й головних етапах

поїздки. Перебував я в основному на кільці Сатурна, цьому унікальному витворі природи, що є лише матеріальною ілюзією... кхе-хе-хе... пояса цнотливості...

"Якби я таке сказав у себе в інституті, — з солодкою зловтіхою подумав Артур, — мене повезли б прямісінько до психлікарні". Голова без тіла спохмурніла. Ну, звісно, дами, хоч жодна з них не нагадувала благочестиву мотрону.

Артур майже не бачив приємних облич: здебільшого злі, іронічні або солодкаво-добродушні. Всі до одного білі та чорні маги люто ненавиділи Землю та її безпомічних жителів, у чиї шкури їм доводилося влазити. Якби не інструкція, вони б охоче піднесли сірничок до боєприпасів, прихованих різними країнами на чорний день. Артур відчув: за щирою безтурботністю присутніх ховається якесь напруження, наче гра переходить у щось більш серйозне. Він як неофіт мусив працювати навіть на цьому базарі демонічних вибриків.

Наприкінці повинні були зачитати список делегатів, пропонованих на III Всесвітній Конгрес Білої і Чорної Магії. Артурові, звісна річ, не всміхалося туди потрапити. Делегат повинен мати не менше десяти імен. Хоч вік присутніх не давав уявлення про претендентів на звання делегата, але їх можна було вгадати по схвильованій поведінці.

Під час перерви магічне товариство, поділившись на групи, жваво обговорювало майбутній форум. Повсюдно лунало чарівне слово "список". Їхня магічна колегія мала послати лише п’ятьох делегатів. Відбір проводився таємним шляхом. Президія давала рекомендації, але тільки тим, кого називали вищі інстанції.

Артур дуже вигідно почувався в ролі спостерігача, але і його байдуже серце билося трохи сильніше. Напруження щохвилини зростало. Очі магів уже не блукали по стелі, де маячіла темною плямою незасвічена люстра; від збудженого дихання коливалося полум’я свічок, якими опікувалася смутна істота в сірому халаті прибиральниці.

Раптом серед тиші почувся завзятий писк і на трибуну виліз худий заклопотаний щур. Він обнюхався й пискнув знову. З-за лаштунків повагом випливло все його сімейство на чолі з дружиною. Щурів привабив, напевно, запах свічок. Артур зацікавився, як на це подивиться Голова без тіла, але вона уважно вивчала якісь приписи вищих інстанцій. Всі завмерли. Нечуване нахабство цих тварюк, які чхали на всесильних магів, паралізувало весь зал. Столик зі свічками був досить високий, і щур-тато хвильку розмірковував. Потім стрибнув, змахнувши огидним хвостом, але не втримався на полірованій поверхні. Тоді молоді щури кинулися на штурм стола. Свічки падали. Ці пройди вміли гасити вогонь краще за пожежників. Половина залу потонула в темряві, але ніхто з магів не поворухнув і пальцем. Щури жерли свічки, наче сто років голодували. Смутна істота стояла неподалік зі шваброю в руках і теж чекала на вказівки. То було досить цікаве видовище, але коли з іншого кутка виповзла ще одна сім’я щурів, маги почали непокоїтись. Чувся стурбований шепіт: "Кота б сюди! Та й не одного..." Не пропонували ні лазера, ні атомної бомби, ні блискавичної отрути, тільки кота, що мав стати рятівником. Проте цієї весняної ночі кожен порядний кіт виспівував серенади на дахах будинків і зовсім не цікавився щурами з конференц-залу.

Нарешті Голова без тіла щось шепнула секретареві зборів. Той задріботів у зал і підійшов по черзі до бороданя, його сусідів і ще до п’яти магів. Те, що він наказав їм зробити, було, мабуть, не вельми приємне, бо чорнобородий скривився, як

середа на п’ятницю, й забігав по рядах очима з німим обуренням: "А чому саме я?"

Голова без тіла нетерпляче кашлянула. Почулося приглушене нявчання — і восьмеро різномастих котів припали до сидінь, нервово сіпаючи хвостами. Секретар ляснув у долоні, а коли й це не допомогло, поскидав котів з сидінь. Ті мляво попленталися до бою. Чотири в один куток, чотири в другий. Почалось якесь страхіття: гамір, писк, кровожерний нявкіт. Остання свічка погасла, настала темрява. Здавалося, по підлозі шастають цілі зграї розлючених щурів. Майже всі маги позалізали з ногами на сидіння.

Та ось спалахнув вогничок, несміливий, але такий бажаний. Це сіра смутна істота тримала в руках щойно запалену свічку, піднявши її догори, наче в якомусь молитовному екстазі. Усі погляди були звернені до простої білої свічки за вісімнадцять копійок, загасити яку міг би й подих дитини. Дитини... Кожен з нас був дитиною лише раз в житті. Дитячу душу не зміг би імітувати ніхто, надто вже міцно вона зрослася з тілом.

Потім, після грандіозної битви, було запалено багато свічок, але запам’яталась ота, перша, що кидала відблиск на лице найпослідущої істоти на цьому зібранні. Вона поставила свічку перед Головою без тіла, а сама зникла у темряві, щоб з’явитися знову — з відром, совком і мітлою. Загризені щури втрапили у відро разом з іншим сміттям, а коти, добряче пошарпані, збилися в гурт і залементували, вимагаючи повернення до статусу приматів, що й було зроблено. Магам надали першу медичну допомогу. Бородань трохи накульгував і мав на носі подряпину, котру відразу заліпили клаптиком пластиру. Разом з іншими переможцями щурів він вихилив чарку горілки. На всіх них було шкода дивитись. Артура нудило від самої думки, що і його могли перетворити у кота.

Якщо серед людей він почував себе вищою істотою, то тут, на вченій раді, міг зазнати найвигадливіших принижень. "Наступного разу, — подумав Артур, — прорветься каналізація, і магам накажуть жерти лайно".

Вдома він записав у зошиті: "Мовчи, Артуре, і не смій дивуватись. Люди вільніші за нас, хоч і недосконалі. Чим досконаліша істота, тим вона більше підкоряється". Це було на четвертому році його двійництва.

Бородань відтепер буде нагадувати йому кота. Цікаво, у кого б найкраще було перетворити самого Артура? Він уявив себе чомусь лисом, тією загадковою твариною, котра вміла бути людиною, як оповідали давні китайці.

...Золотавий полиск лисячої шерсті проганяв нічний морок раніше, ніж ледаче старе сонце. Лис біг повз річку, повз пташок, які спали в гніздах, повз легкий вітерець, повз квіти, повз усе гарне. І сам він був гарний, як світанок улітку...

Артура тривожило зараз ось що. Йому здавалось, ніби він поступово м’якне, наче віск, стає якимсь безвольним, боязким, одне слово, піддається впливові отого безхребетного і затурканого Канавченка. От хоча б той факт, що він покірно згодився вчора не поїхати в Крим, де весна в розпалі. Це відрядження у нього вихопили перед самим носом, а він промовчав.

"На біса нам здалися такі працівники! — сказав би Мойсей Аронович. — Може, краще в черв’яка сліпенького перевтілитися чи в амебу?"

Промахів по службі у них не прощають і доган без занесення до особової справи не виголошують. Найвище —

почуття обов’язку. Не розкладати людську особистість, яка тобі доручена, і ущільнювати, щоб ніяка слабість не вислизнула, наповнити її бойовим духом життєвого оптимізму. Зовсім не обов’язково пашіти здоров’ям і шкірити зуби. Досить тихо радіти, що є хліб і до хліба, також друзі, тато і мама, що нема війни й по небу пливуть чистенькі, як випрана білизна, хмарки. Прагнути жити завтра ще краще, ніж сьогодні, втілюючи таким чином невпинну жадобу людства до прогресу. "На поклик наполегливого смертного блаженні безсмертні відгукуються швидко", — казав Заратуштра.

Життя Максиміліана було значно приємнішим, хоча б через можливість усамітнитися в родовому замку. Петро Канавченко за подібний спосіб існування вважався б особою, що ухиляється від суспільно корисної праці, — з відповідними наслідками, тому Артур намагався жити, як усі, і не пхати свого носа куди не треба. Двадцятому століттю більш корисні обиватели, ніж мандрівні філософи, котрих на велелюдних шляхах, ніби зайців, розчавлять права і обов’язки громадянина.

Артур сів на краю пустелі, ніби той лис Екзюпері, чекаючи, хто його приручить. Раніше він не здогадувався, наскільки був самотнім отой студент. Петро так уже просяк самотністю, що всі вітри на світі не висушили б її. Перш ніж бадьоро рушати в життя, Артур мусив її позбутись.

Артур спочатку чекав, що це минеться саме по собі, а потім пішов шукати істот, котрі б його розрадили. Вдався до такого простого засобу, як блукання вулицями. Він і раніше полюбляв загубитися в натовпі, спостерігаючи за людьми, просвічуючи поглядом їхні буденні клопоти. Жалкував, що не має права стати невидимим. А потім перестав жалкувати, бо у вуличній юрмі всі стають невидимками. Тільки тепер йому знадобилися не об’єкти для психологічних досліджень, а товариші по нещастю.

Якось після роботи Артур захотів пива. Зайшов у пивбар, взяв собі кухоль, шукаючи, де б сісти. Пив поволі, бо від холодного питва аж ломило зуби.

— Слухай, друже, підкинь гривеник!

Артур підняв очі. Перед ним стояв трохи п’яненький, але цілком пристойний чоловік. Так чи інакше, відмов-

ляти не годилося. Артур сягнув рукою до кишені, витяг кілька срібняків і мовчки дав їх чоловікові.

— Велике мерсі! — зрадів той. Через хвильку примчав з двома кухлями і безцеремонно всівся навпроти. Хапливо став ковтати пиво, а потім пильно глянув на Артура:

— Ну як, втрапив у список?

— Який список? — здивувався хлопець.

— Той самий. Делегатом на конгрес.

Мав якісь нерухомі чорні очі, може, від того, що випив, і дуже виразну міміку.

— Не втрапив.

— Не заслужив чи молодий?

— Молодий, — знизав плечима Артур.

— А я, ти знаєш, сподобився. Оце ходжу й думаю: за що...

— Вітаю.

— Глупота, ось що я тобі скажу...

— Артур.

— ...Артуре. Глупота!

— Що глупота?

— Конгрес. Усі знають, що глупота, а рвуться. Бо конгрес! Мені плювати, але ж внесли в список. Тепер кожне мурло заздрить. Та ні, я не про тебе. Ти як теля на бойні...

— Чому?

— Не перебивай старшого, будь ласка. Їй-богу, відмовлюся! Скажу: не заслужив. Сам подумай: треба брати в театрі відпустку за власний кошт. А як візьмеш, коли прем’єра на носі. "Тартюфа" ставимо, і я в головній ролі. Ніхто не відпустить, хіба що вмру. Та мені ще ранувато... Граю і Мефістофеля, і Яго, і Дон Жуана... Нема часу на всяку глупоту — слухати доповіді старих маразматиків.

— Ви — чорний маг?

— Так, але називай мене просто Вася. Без церемоній. Я тут, розумієш, експериментую. Канючу мідяки, хоч сьогодні зарплату одержав. Дивлюсь, як дають і що дають. Це — для Тартюфа. А завтра буду лицемірити. Розхвалю якусь бездарну акторку або просто спокушу молодичку з вулиці, га?

Артур злякано подивився довкола. Дехто вже звернув на них увагу. Вася підняв кухоль й урочисто мовив:

— Вип’ємо за Мольєра! — жадібно ковтнув і нахилився до Артура: — Не хочу їхати на конгрес, — раптом заскиглив він. — Але поїду! Жінка доймає, діти набридають — все їм грошей мало. Ще й сусіди вовком дивляться. Я, бачте, пізно повертаюся додому. Комуналка! Чи знаєте ви, що таке комуналка? "Чорна дірка" в порівнянні з нею — кавказький курорт. Вісім років стою у черзі на квартиру... Товариші! Я артист, творча особистість. А хабара — дулю! Не вмію я давати на лапу. Якби ще не вмів одружуватись...

— А що тут уміти? — хіхікнув якийсь петеушник.

— Мовчи, синку! Поїду-таки. Ну, Артурчику, я помчав на базар. Сім’я, розумієш... Ось мій телефон, передзвони. Чао!

По його відльоті, бо той чоловік був надто жвавий, щоб виходити, на хвилю запала тиша.

— Артист! — прицмокнув якийсь роботяга.

— Еге ж... Може, ще й народний.

— Раз народний, значить, мусить серед народу давати представлєніє, як оцей, безплатно. Жінка раз в жизні витягла мене в театр, а білетів не було.

— Юначе, а куди той артист їде?

— На гастролі, — відповів Артур.

— А про хабара він точно сказав. Не підмажеш — не поїдеш. Я ось десять років у черзі стою, а він тільки вісім...

— Так він артист, йому положено.

— Там не на артистів дивляться, а в кишеню. Це вже точно...

"Перші люди"

Сергій:

Я мав нагоду перейти в іншу групу до Чернявського. Костик, як розсердиться, згадує про нього: "Іди до того діяча, будеш гребти лопатою гроші. Ти ж їх так любиш!" Авжеж, мушу любити, бо ті лайдаки пальцем не ворухнуть, аби заробити якусь копійку на інструменти. Один кручуся. Марії сам бог велів бути пташкою безтурботною, котрій нічого не треба, крім жменьки зерна. Але Вітька! Керівник він чи ні? Це його голова першою має за все боліти. А він, бач, гордий.

Я ледве інфаркт з ними не заробив, коли довелося підписувати контракт на перші наші гастролі. І попобігав, і попокланявся. А шановне панство стало дибки: "Та кретинська публіка нас не зрозуміє, завалить!" Ми, кажуть, студійна група. Наче живуть в Парижі чи Нью-Йорку і мають мецената-мільйонера.

Не набивайте собі ціни, кажу. Що у вас такого незбагненного? Слова українські, музика теж не китайська. Хай звикають до українського року. Через таких, як ви, недотеп, Січ колись зруйнували. Дочекаєтеся, що ваші власні діти слухатимуть передрані з Заходу пісеньки і хвицятимуть

під них ногами. Раз ми є, то давайте боротися за український рок.

Їхніми ж словами переконую невротиків нещасних. Кого стидаєтеся? Панків недорізаних, металістів? Та вони миттю розкусять вашу інструментовку і завиють від захвату. А таки ж знайдеться на цілий зал бодай одна душа, що знається на таких речах. Треба нарешті зірватися, кинути роботу і перейти на творчі хліби — так швидше втягнемось. А Костик: "Хочеш, щоб ми стали ремісниками? Я вже надивився усіляких груп, що добре починали, а потім продалися..."

"А що, — кажу, — ремісником бути зле? З ремісників виходять майстри. Треба й на публіку глянути, чи нас вона не цікавить?"

"Сергій каже правду, — озвався Віктор. — Треба ризикнути. Ми вже не діти: ще кілька років і розміняємо тридцятку. Тільки шкода, що доведеться підлаштовуватись під чужі смаки, йти на компроміси..."

"Без подвійного життя у наш час не обійдешся".

"Краще я буду писати вірші й сам за себе відповідати, — заявив Костя. — А то бачу, помру від старості, а розв'язки так і не побачу..."

"Якої розв’язки?"

"Я помітив, що життя більшості людей якесь незавершене. Та й кульмінацій, злетів, падінь теж бракує. Сама лише біологія і ще непевна смуга надій, яка кінчається пшиком".

"Хіба життя — це роман?"

"Тому й пишуть романи, щоб позбутися цієї незавершеності".

"Напиши, може, тобі стане легше".

"Дурний ти, Сергію! Прагматик. Ніяк не втямлю, як ти можеш з нами співати. Йди до свого Чернявського і торгуй солодким голоском!"

Тільки я можу стриматися, щоб не дати йому по шиї. Костик — слабке створіння, ніколи спортом не займався. Не пасує його бити. Інколи здається, що так себе поводять ті, хто знаходить виправдання навіть зраді. І таки мене, а не Костю запрошував Чернявський. Його група і за кордоном буває.

"Як на мене, — замріяно мовив Костик, — ліпше стати мандрівними музикантами. Купимо стару машину і будемо їздити по великих містах і виступати на площах. А потім щезнемо, загадкові й невпізнані".

"Сергій пропонує майже те саме".

"Е, не те! Поставивши себе в залежність від заробітку, ми втратимо почуття волі".

Хлопці ще трохи покомизились, а от Марія погодилася відразу. Жінки люблять ризикувати.

Шкода її. Хоча б заміж вийшла. Співу б це не завадило, скоріше навпаки. Вітька любить її, але його відштовхує показна беззахисність. Наче один доторк — і вже рана. Не уявляю Марію літньою або навіть старою дівою, хоч це ближче на часі. Вона — як дух, і не заспокоїться, доки не знайде істоту, рівну собі.

У нас зараз ніби все гаразд. Не сидимо без діла. Костик — і той звик до виступів. Сердега, хотів померти невизнаним генієм. А тут магнітофон купив, стереопрогравач. Книжки вишукує у провінційних книгарнях. Якби я схотів затягнути його в грошове болото, мені б це вдалося. Але я не якийсь там Мефістофель. Просто вважаю, що людина мусить мати все, чого вона варта.

Вітька став теж спокійнішим. Ще трохи, і на нас ніхто не подивиться із зневагою, як на волоцюг. Рок, як говорить Віктор, це суть XX століття, бо в ньому поєднується все: і незавершеність світу, і пересиченість ним, і вічні пошуки спільників.

Марія:

Десь на самому дні заховалась моя самотність. Скоро вона щезне зовсім. І тоді зникну я. Це нічого не змінить: я розчинюся в цьому світі, бо перестала себе йому протиставляти. Він, як і я, прямує до свого кінця. Спочатку щезнуть звірі, птахи, рослини, тоді люди і все ними створене, потворне і гарне.

Коли мене вже перестануть мучити? Коли ніхто не перешкоджатиме моєму зникненню? Життя прожите, криниця вичерпана, дерево виросло, плід дозрів і впав, листя зів’яло. Це — осінь, котра мріє про зимовий сон.

Тиша, прозорість, жовтий і червоний кольори, сивий дим від спаленого листя, мереживо павутиння у найнесподіваніших місцях: на гілляці, у волоссі, між власних пальців...

Увечері, коли стемніє і спалахнуть штучні світла, ми будемо виступати. А поки ще день, і я блукаю прозорим містом, у якому до цього не була і, певно, більше не буду, проходжу повз

маленькі будиночки, безлисті хризантеми, горобців на розпорпаних грядках і котів, що блукають між опалих яблук...

Розриваю павутинки на брамі церкви зі срібним дахом, вузькими вікнами і білими як сніг стінами. Двері відчинені, й на них нема павутинки, а то б довелося розірвати ще одну. Я здичавіла від року і почуваюся грішницею, котра повертається з бісівських ігрищ. І винною, дуже винною, сама не знаю в чому. Може, в тому, що в нашому селі немає церкви.

Тут — як у казці. Переступаєш поріг і не дивуєшся надто яскравим кольорам нових ікон, величезним жоржинам, рушникам, рушникам, рушникам, солодкавому запаху людей, котрі були тут вранці, запалювали свічки, молились...

Я стою на порозі. Священик у чорній рясі виникає між рушників і квітів — невже він хоче прогнати мене?

— Я не вмію, — кажу йому і почуття власної провини загострюється. — Я навіть не вмію молитися так, як потрібно.

— Зараз майже ніхто не молиться.

— Я співаю в рок-групі. Ми приїхали на гастролі.

— Як вас звати?

— Марія.

— Дуже гарне ім’я.

— Так звали матір Ісуса Христа і блудницю з Магдали.

Священик киває. Я почуваюся перед ним недоумкуватою, як то буває, коли розмовляють двоє зовсім чужих людей.

— І я не прийшла до вас сповідатися чи каятися.

Священик посміхається.

— Мій син збирається на ваш концерт. Сюди так рідко приїжджають артисти. І люди звикли ходити до церкви. Молоді також. Правда, мало хто потребує святої сповіді. Краще сповідатися ближньому, ніж священику...

— А богові?

— Нині цього не вміють. Люди зараз ніби язичники: раз бог не дає їм, коли вони просять, значить, він не існує. Бог незбагненний, коли у нього не вірять.

— А коли вірять?

— Коли вірять, то поволі наближаються до його пізнання. Віра — це як любов. Її не. навчишся. А порівняти можна з музикою, котра проникає в душу тільки тоді, коли душа сама готова до цього. Я не чув вашого співу і не знаю, чи можете ви собі це уявити...

— Можу. Але в чому сенс вашої праці?

— Сучасний священик не проклинає, не обіцяє, не повчає. Він лише охороняє той маленький вогник віри, який горить у його храмі. Люди замість віри приносять йому гроші...

— ...Вишиті рушники і квіти...

— І це теж. Вони шукають краси, в якій житиме бог.

— І вас це не принижує?

— Ні. Бачите, Маріє, головне зараз — зберегти храм, дім божий, для тих, хто прийде після нас. Їм буде дуже тяжко, дуже. Вони матимуть слабкий дух і слабке тіло. Потребуватимуть тиші й спокою...

— Вони знайдуть лише декорації. То мистецтво вбило релігію, а не матеріалізм.

— Творіння не вб’є творця...

Серце моє шалено закалатало від страшного здогаду.

— Уб’є.

— Я вас не розумію. Поясніть...

Я ступила до священика, ніби шукаючи захисту. Один крок, другий... В його очах промайнув страх, і цього було досить, щоб земля розступилася переді мною, я впала у темінь і прокинулась...

...По підвіконні розчиненого вікна лікарняної палати ходив голуб і підбирав крихти хліба.

Все вище й вище

У травні Артур сидів у поїзді, який мав завезти його до Марії. Батьки дівчини передали йому листа, схожого на

телеграму: "Приїжджай. Ти мені дуже потрібний. Марія". І адреса — гуцульське село.

Якщо Петро ще довго вагався б, то Артур узяв відпустку на тиждень, купив квиток і телеграфував, що буде. Він мав з’єднати розірвану нитку між Петром і Марією. Кому це потрібно? Напевно, йому. Самотність штовхала Артура на ризик. Він зустрівся з Васею (повне ім’я — Варфоломій), і той сказав: "їдь". Останнім часом вони заприятелювали.

Артур ходив по контрамарках на всі вистави і, здається, почав розуміти, чому вибір комісії по організації конгресу випав саме на актора Васю. Блискучішого перевтілення Артур ще не бачив. Все у Варфоломія виходило так легко і невимушено, ніби він покладався лише на власну інтуїцію. Але за тим стояла тяжка праця, величезне напруження, які й мали вкоротити йому земного віку.

Отже, Артур був у дорозі. За вікном проносилися хатки, станції, городці з картоплею біля самісіньких залізничних колій, нескінченні стовпи, дроти. Цвіли дерева й стукали колеса. А коли все сховала ніч, Артур ліг на верхню полицю, вкрився коцом і заплющив очі, щоб думати про Марію, котра чекає на нього. Досі на нього ніхто не чекав, окрім Петрових батьків. А тепер Марія та її хлопці…

Взагалі Артур не захоплювався сучасною музикою. Коли вже просто не знаходив собі місця, вмикав програвач і слухав Моцарта. У музиці великого Амадея була та солодка гармонія між землею і небесами, людьми та їхніми божественними двійниками, яка неможлива насправді. Цю музику знала не тільки Земля: її слухав Всесвіт. Вона утверджувала цінність кожної істоти, котра жила серед мільйонів і мільярдів собі подібних, мучилась, задихалась у поті, крові й сльозах. І так було від створення світу й буде до його кінця.

(Вночі холодно і темно. Ніяк не засну. Цілий тиждень зі мною Костик, а Сергій з Віктором приїжджають на суботу й неділю. Тоді мені зовсім погано, бо співати не можу. Вранці, коли Костик поїде тебе зустрічати, я приберу в хаті. Господи, скільки років минуло, а він нітрохи не змінився. Напише вірша і зразу біжить до мене. Його так легко можна обдурити.

Ходили вчора до однієї бабусі: записували старовинні пісні. Шкода, що ми виконували так мало народних пісень. Старенька, наспівавшись, поворожила мені по руці. Буде в мене і чоловік добрий, і троє діточок, і багатство. Гарна така гуцулка, сива, з люлькою в зубах. Називала мене "чічкою". Справді, все добре. Я вже місяць живу в цій найнятій хаті серед гір, квітів, чистих студених потоків, смерек. А завтра приїдеш ти. Це вже забагато радості...)

Артур хотів заснути, але в купе ніяк не могли повкладатися дві панії, що їхали на базар в Косів за ліжниками.

Дивно, він майже не замислювався, чому став потрібним Марії і як вона опинилася на селі. Минуло два роки, відколи Артур її бачив, та й то здалеку, на сцені, з вишитим дитячим метеликом на темній сукні. Отоді він вперше прослухав її виступ. Марія мала не сильний, але дуже гнучкий голос, та й хлопці справляли гарне враження. Тільки надто вже викладалися перед публікою, ніби то був останній концерт в їхньому житті. Ясно, що сюди вони приїхали заробити грошей на апаратуру, як всі роблять. Однак від цієї четвірки віяло якоюсь холодною чистотою, аж фанатизмом, що не сподобалось Артурові.

Серед листів до Петра знайшлося кілька Маріїних. Такі істоти, як вона, завжди мають щастя. Їх оточують здебільшого благородні лицарі, якщо не з обов’язку, то з честі. Петро, безперечно, захоплювався Марією, але не насмілився б з нею

одружитись. Та й вона, якби взнала його краще, напевно б кинула. Для неї забагато було й музики, щоб перейматися Петровими нерозв’язними проблемами. Марія завчено всміхалася на оплески, підходила до мікрофона — і на мить застигла, ніби боялася, що зараз онімє. Артур це завважив, добре, що інші не помічали.

Дівча саме йшло до нього в руки, але не з жіночого страху перед самотою, а з якоїсь внутрішньої пихи. Марія обрала собі не найкращого, а чужого. Мабуть, це йшло від пересичення музикою. Десь підсвідомо дівчина її ненавиділа, як буває, коли не ти вибираєш, а тебе обирають.

"Спати! — наказав собі Артур. — І не вдаватися до аналізу. Це зайве. Треба просто гарно поводитися: бути в міру веселим, розважним і не підроблятися під Канавченка. Чотири роки — це багато. Я змінився. І мені нема чого остерігатись. Вона не прив’язуватиме мене до себе..."

Артур непомітно заснув, заколисаний хилитанням вагона.

(Тут гарно і тихо. Я майже не читаю і рідко чую музику. У хаті навіть електрики нема. Світимо гасовою лампою і свічками. Вдень сиджу на призьбі й дивлюся на гори. На одній з них блищить сніг.

Костик тихо сопе у кутку. Відпочине від мене хоча б уві сні. Коли я сміюся, намагається вловити в моєму сміхові якісь істеричні нотки. А якби заплакала, напевно, втік би геть. Ніяк їм не догодиш. Сергієві спало на думку купити для мене козу. Ледве його відмовила.

Знаєш, що ми зробимо? Візьмемо й помандруємо туди, де починається річка. Я давно про це мрію. Йти доведеться дуже довго...)

Настав ранок. Артур підняв шкіряну заслінку на вікні й почав дивитися на порослі лісом гори. Місцями сивими пасмами клубочився туман, схожий на дим від багать. Артур уявив собі зустріч з Марією. Він виходить з вагона і каже:

— А ось і я! Привіт!

Весело так. Вони обоє всміхаються. Марія трохи зніяковіло. Її видно всю, як на долоні. Маріїна душа просвічується сонцем: ні найменшої порошинки. І як контраст — він з його трагічною і таємничою роздвоєністю, незбагненною для людського розуму. Він — жахливий злочинець для людського загалу, а для свого клану — вільний від будь-яких моральних зобов’язань. Він — Артур, а не Петро. І байдуже, що про це ніхто не знає. П’янке відчуття прірви між ним і Марією тішить самолюбство. Вона — його обраниця, котра ніколи не здогадається, що її торкнулася вічність.

Одне слово правди — і він перестане існувати, викреслений із списку безсмертних і осяйних. На мага, котрий зрадив професійну таємницю, не падає прокляття. Він лише перестає існувати. Для менших грішників є "чорні діри", але краще назавжди втратити свідомість, ніж вічно корчитись у темряві.

Але Артур цього не зробить. Надто гарно у всесвіті, котрий він починає пізнавати з атомів людських життів, щоб піти далі, ніколи не закінчуючи пізнання. Руйнувати цілі зоряні системи, запалювати зірки, проникати крізь товщу сонцевих ядер, зупиняти комети, підкоряючи їх власній сваволі, розносити спори життя...

Найліпший спосіб існування — це гра, імітація, вільна від будь-яких обмежень і правил. Хаос замість системи. Анархія замість влади. Ти, Артуре, мусиш пам’ятати, ким є і звідки прийшов, щоб уникнути небезпечних відхилень. Найвища нагорода і найбільша сила рано чи пізно доходять до межі. Енергія — вичерпна. Будувати в порожнечі нерентабельно. Кожен дім — тюрма, навіть коли він — всесвіт. А господар дому — найперший тиран. Люди — раби. Ми — їхня протилежність. Ми граємося з ними, урізноманітнюючи собі гру. І переступаємо через них, як учні через своїх учителів.

(Уже ранок. Я ледве добудилася Костика. Пора вставати.

— Я ще трохи... — бурмоче. Гадає, що він удома. Я намагаюся не думати про дім. Наскільки було б легше, якби я зовсім його не мала. Бездомні люди хоч і самотні, але звикли жити з охололим серцем.

— Який сон мені снився! — раптом сідає на розкладачці Костик. — Я напишу лібретто, і ми поставимо рок-оперу.

— Розкажи.

— Ні! — хитає він головою. — Сон дуже гарний, то правда, але страшний.

Я не наполягаю. Вже звикла до заборон і обмежень. Та й що мені до Костикового сну, коли цієї довгої ночі приснився ти.

...Наче я тебе зустрічаю. Поїзд тільки-но підійшов. Двері всіх вагонів зачинені. За дві хвилини поїзд рушить, а ніхто не виходить. Отже, ти не приїхав. Поїзд рушає і зникає вдалині.

І тут до мене підходить літній чоловік у формі стрілочника й каже:

"Це не той поїзд. Ваш іще в дорозі. Чекайте!"

"Я не можу чекати. Час обкрадає мене".

Вінякусь хвилю уважно на мене дивиться, а потім говорить:

"Часу не існує. Це слово без змісту".

І хоче йти, але я хапаю його за рукав:

"Якщо це справді так, дайте мені доказ! Хай поїзд прийде зараз же!"

"Ну що ж", — погоджується він. Йде в глиб станції, бере драбину і приставляє її до стіни, де висить великий годинник. Виймає з кишені молоток і б’є по склу. Тоді спокійнісінько переводить стрілку на годину вперед.

І майже відразу я чую, як наближається поїзд...

Поки Костик вмивається, готую каву на примусі. Ми п’ємо, не дивлячись одне на одного. Я знаю, що думає Костик: "Якщо Петра не буде, я сам поїду за ним".

— Не нароби дурниць, — кажу йому. — Я не помру, коли ти повернешся сам.

— Ну, все. Я побіг!

Стаю на стежці, що веде від хати, і дивлюся йому вслід. Сонце щойно встало. Скрізь роса. І пошепки замість молитви вимовляю імена всіх квіток, які тут ростуть...)

Артур стояв у тамбурі й крізь маленьке запилюжене віконце не міг розгледіти, куди він приїхав. Втім, поїзд ще не зупинився, і він мав час налаштувати себе на зустріч. Але тут самотність його порушив провідник, який приготувався відчиняти двері.

— Нічого не забули?

— Дякую, наче ні, — відказав Артур.

Поїзд зупинився. Хлопець зіскочив зі східців і роззирнувся. Марії не було видно. Зрештою, не обов’язково, щоб вона його зустріла.

Попереду плуталася колія, затиснута горами, а станція була до смішного маленька. Навряд чи тут є буфет, щоб перекусити. Він поправив ремінь сумки, що висіла на плечі, й сягнув до кишені за цигаркою. Коли припалював, відчув чийсь погляд. Наподалік стояв кучерявий хлопець в окулярах і пильно, навіть трохи зухвало, дивився на нього. Потім підійшов:

— Петро?

— Угу, — відказав Артур.

— Я — Костя. Марія тебе чекає.

— Де? — обернувся Артур.

— Не тут. У селі. То що, поїхали?

— Пива б випити... У горлі дере...

Вони відшукали кіоск із заспаною продавщицею, але пива там, звісно, не було. Тільки скам’яніле печиво і цукерки.

— На автостанції вип’ємо, — втішив його Костя.

Маленьке містечко, схоже на рідний Петрів райцентр, тільки звідусіль оточене горами. Мабуть, приїжджим здається, що звідси не вирвешся.

— То ще не все, — сказав Костя. Коли вони поїдуть у гори, понад проваллями у далеке верховинське село, звідти вже й не захочеться нікуди виїжджати. Вони відчули це на собі.

"Що там робите?" — "Готуємося до виступів, звісно. Ми записані до обласної філармонії". — "Я пригадую, — сказав Артур, — був на вашому концерті". — "Ну і як?" — "Спершу не кожному подобається". — "Ми вже звикли до того". — "Та ні... ансамбль..." — "Група", — поправив Костя. "Так, група справді своєрідна, ще й дивна назва — "Перші люди". Це що, Адам і Єва?" — "Ні. Ти чув про шумерів? Перша цивілізація. Серед пісків, боліт, безлісся. А вони у цій вбогості творили справжнє мистецтво. Та були знищені чужими племенами. Їхні розорені поселення засипало пісками, й на кілька тисячоліть зникла навіть пам’ять про них. Коли відкопали шумерські міста, то знайшли небаченої краси золоті прикраси, нетлінні кольори, глиняні таблички". — "І тому — "Перші люди"?" — "У нас є така пісня. І взагалі набридло це питання. Шумери несли в собі одвічні людські риси, духовність. То була колиска світу. А якби вони жили в раю, то не було б ніякого прогресу". — "Ясно". — "Пора їхати до Марії. Завтра будуть Вітька і Сергій". — "У Марії

відпустка?" — "Так, щось подібне. Вона трохи хвора і не може зараз співати. А ми тим часом пишемо, компонуємо. Гроші ще є. Ти повинен зрозуміти, що нам кінець, коли Марії не буде з нами. Ми вже стільки років разом". — "її хвороба серйозна?"

Костя тільки стенув плечима.

У Марії

— Що було далі? — перепитала Марія. — Отак і жила. Може, це тобі неприємно, але я тоді розчарувалася. Ти зламався. Ти ніби хотів мене втягнути в той буденний світ, якого я не приймала. Сірість, ніякого просвітку. Ти якось збляк, почав відходити все далі й далі. А я тим часом зрозуміла, що невелике щастя — сім’я, влаштований побут, свята вкупі. Можна й не мати цього. Я стала байдужа до всього, крім музики. Віктор давно казав: "Рано чи пізно, але ти будеш з нами". Я звільнилася від усіх комплексів і повірила, що ми чогось досягнемо і переможемо час, який робить нас щасливими і нещасливими, самотніми і несамотніми. Головне — зберегти в собі те, що дала нам природа, не розмінюватися на дрібниці. Ти не можеш собі уявити, що робиться в артистичному світі! Естраду де тільки не лають, але ніхто не докопується до суті. Ні в кого нема бажання писати чи виконувати кращу музику. Пишуть для розваг, для безтурботної публіки, тільки не для мистецтва. Забули одну пісню — хіба важко написати десять? Живемо так, ніби до нас не було ні Баха, ні Стравінського, ні Едіт Піаф. Це, звісно, банальні слова, але у нашого часу якісь занижені вимоги. Керуємося принципом — є ще й за нас поганіші! Озираємося назад, власне, повземо, як раки, задом наперед. Марні зусилля, марний піт. Не зогледишся, як тебе затягне в болото... Костик іде, чого йому треба?

— Скільки можна сидіти? Ще наговоритесь... А я писав, писав і раптом зголоднів. А де воно, їстівне, лежить, не знаю...

Марія підхопилася з пенька:

— Іду вже. Я вас покличу.

— Вона схудла ще більше, — зітхнув Костик. — А гастролі через два місяці. Хай їм чорт, отим гастролям. Що вона тобі наговорила?

— Так... — ухильно відповів Артур. — А що?

— Добре, що ти приїхав. Я уже і так і сяк, а все виходить по-дурному. Найліпше з нею ладнає Сергій, але тепер вона, здається, нас прожене. Може, воно й краще. Ти з іншого світу, але погодься, треба якогось іспитового терміну, аби ми взнали, що ти за один.

— У мене відпустка лише на тиждень. Так що іспитовий термін доведеться скоротити до мінімуму, якщо він взагалі потрібен...

— Будеш тут стільки, скільки треба. Захоче Марія — завтра ж пошуруєш додому, а ні — будеш сидіти.

— Цікаво б дізнатися чому?

— Наб’ємо пику, тоді знатимеш!

— Дивак, — лінькувато примружився Артур, котрого розморило від сонця і пахощів весни. — Тоді я в Марії спитаю...

— Спробуй тільки! — просичав Костя. — Не подивлюся, що ти молодший науковий співробітник. Марію нічим не можна хвилювати. З часом про все дізнаєшся. А зараз подбай про те, щоб чарівна усмішка не сходила з твого інтелігентного личка!

Артур звівся і потупцював на місці, щоб розім’яти закляклі ноги.

— Ти куди?

— До Марії. Я ж до неї приїхав, а не до тебе.

— Зажди! — спинив його Костя, ладний здатися. Артур такі речі помічав миттю.

— Чого ще?

— Сядь.

— Ну?

— Я давав Марії слово не говорити про це, але хто міг сподіватися, що ти отакий...

— Голубе, — обірвав його Артур, — тобі дуже пощастило. Інший давно б викликав тебе на дуель.

Він з насолодою спостерігав, як поволі розкриваються перед ним "грані характеру" (мовою театральних критиків) Кості, як тяжко йому вдавати з себе іншу людину. Це нагадувало капустину, з якої знімаєш і знімаєш попсоване листя, а в результаті отримуєш майже неїстівний качанчик.

Кості страшенно хотілося бути поважним, але він пасував перед благодушною іронією Артура — Максиміліана — Петра.

— Це дуже серйозно. Коли Марія дізналася, що в неї рак горла, вона попросилася сюди. І примусила нас повірити, буцімто гори врятують її. Тепер зрозуміло? Є випадки, коли люди виліковувалися таким чином.

Вражений Артур якусь хвилину дивився на нього, а потім рвучко висмикнув із землі кущик трави:

— Скільки вже вона тут?

— Два місяці.

— І...?

— Каже, що почуває себе добре. Але ми не можемо залишити її саму.

— Отже, ти все знаєш, — сказала Марія. — Не переймайся цим. Я настільки вірю, що буду здорова, аж самій дивно. Костика терпи: він вразливий і не вміє себе тримати в руках. Хлопці тобі не будуть заважати. Без них я не змогла б отут... Ми наче одна сім’я, пригадуєш, я давно тобі це казала? Коли мені стане погано, вони цього не побачать. Я просто втечу. А ти можеш поїхати, коли захочеш. Не сердишся, що я тебе покликала? Мені хотілось, аби ти побачив усю цю красу. Вона виліковує байдужих і зневірених.

— Я не байдужий і не зневірений.

— Правда. Ти змінився відтоді. Зовсім інша людина. У великому місті я б тебе не впізнала.

— Ти дуже добре зробила, що написала. Мені останнім часом когось не вистачало, я ще не знав кого. Мабуть, людини, схожої на тебе. Прикро, що ми так довго не підтримували стосунки, але то не наша вина...

— Знаєш, Костик, збирається писати лібретто рок-опери. Аж страшно! Але ми, думаю, зможемо її поставити, принаймні записати. У нас є кілька композицій. Завтра хлопці привезуть магнітофон, то послухаєш. Ми їх, правда, ніде не виконуємо, лише фрагменти.

— Чому?

— Ніхто б не затвердив такої програми. Уяви собі композиції з назвами "Квінтесенція страху", "Люди-рослини", "Летючий корабель". Тут треба геніального імпресаріо. А так ми живемо, як двійники: одна половина виконує пісні членів Спілки композиторів, заробляючи на хліб насущний, а інша мріє про рок-оперу.

— Ти кажеш "двійники"... Відколи людина почала жити в колективі, вона змушена служити і йому, і собі. Злиття особистих інтересів з громадськими, навіть абсолютно щире, існує лише в ідеалі.

— Ти й раніше був песимістом, але не таким безнадійним. Пригадуєш, що ти казав, коли ми бачились востаннє?

— Ні...

— Згадай!

— Не можу, — розвів руками Артур. — Стільки часу минуло.

— А я пам’ятаю. Ти сказав: "Можна збирати в парку пляшки, тільки б не почувати себе зобов’язаним".

"На Петра це схоже", — подумав Артур і висловився:

— Я не песиміст, а конформіст. Чоловік мусить бути діяльним. Краще вже помилятися, ніж жити кволими рефлексіями.

— Ач який супермен! — засміялась Марія.

— Не подумай, що я маю на увазі тебе чи твоїх друзів. Для людини творчої рефлексії — теж діяльність. Треба тільки не допустити до трагедій.

— Це вже наші клопоти!

— Не можеш втриматися від шпильок. Раніше ти була поблажливіша.

Марія посміхнулась:

— Побув би ти на моєму місці...

— Ну, не сердься... А можеш і сердитися. Не скажу, що я тебе згадував усі ці роки кожного дня, але відчував твою присутність. Навіть якби ти не написала, рано чи пізно я кинувся б тебе шукати.

— ...і знайшов на цвинтарі.

— Я б воскресив тебе!

— Краще вилікуй...

Артур торкнувся її волосся, що затуляло щоку і шию, і враз перед очима постала кімната, тіло з осклянілим поглядом, червона пляма від вина, яка розпливається по сорочці, потім страшна нерухомість, холод — і рятівне тепло, що тече від Марії до нього...

Артур накрив своєю долонею Маріїну:

— Ти змерзла, мала. Руки геть холодні.

— Бо вечір, — тихо сказала Марія. — В горах увечері завжди холодно.

Дощ ніколи не кінчиться

Надворі лило як з відра, і в хаті панувала темінь. З Сергія і Віктора стікала вода на долівку.

— Та скидайте нарешті плащі і йдіть привітатися з Петром!

Дві пари очей, одні темні, другі сині, втупилися в Артура, котрий сидів під вікном на лавці й знічев’я бавився складаним ножиком.

— У вас тут справжній Ноїв ковчег, — ніби не чуючи запрошення, сказав Віктор. — Ми врятовані! Маріє, готуй каву, а ми переодягнемось.

Хлопці зникли в комірці, де цієї ночі спав Артур. Дівчина налила води в чайник, з полиці зняла банку розчинної кави, чашки...

— Тобі допомогти? — спитав Артур.

— Я сама.

Костя подався до комірки, звідки чулися перешепти і сміх.

— Маріє, ми голодні, як пси! Нам замало бутербродів. Витягай, Сергію, те, що купив. Будемо бенкетувати. Маріє, ти прекрасна, як завжди!

Віктор поцілував її в щоку й сів поруч. Артурові це не дуже сподобалося. Марія спіймала його погляд і встала.

— Сиди! — підскочив Віктор. — Ще обпечешся! Я сам зніму чайник. Треба негайно провести електрику, чуєш? А то пожежі наробите. Тільки не кажи, що тобі й так добре. Гасом смердить, темно...

— То велика морока, — обізвався Сергій, відкриваючи консерви. — Стовпів зо три треба. Але зробимо. Дощ ущухне — підем домовлятися, а коли ти з Костиком поїдеш, ми з Петром розгорнемо бурхливу діяльність. Ти надовго?

— На скільки треба! — вовком зиркнув Костик.

— Як ти витримуєш його, Петре! То кара божа, а не Костик. Отже, домовились? А тобі, Костику, писулька з видавництва прийшла. Ми з Вітькою не втрималися і зазирнули. Можемо тебе привітати — йдеш на редагування. З тебе могорич за добру звістку.

Костя вхопив конверта і побіг з ним до вікна.

— Тепер нашому Кості будуть потрібні лише чорнила й папір. Вирветься нарешті з обіймів спрута музики.

— Іди до дідька!

— Він у нас дуже невихований, — пояснив Віктор. — І от маєш — поет. Основна наша драма, Петре, у тому, що Костик бажає, аби я писав музику до його віршів, а я — навпаки, щоб він писав вірші до моєї музики. Отак ми жити один без одного не можемо. Але відтепер все буде інакше...

— Хочеш лишити нас з Марією без шматка хліба? — засміявся Сергій.

— Чому? Будемо співати пісні на слова невідомих померлих поетів. Агов, Костю, засвіти нам своїм радісним личком, а то в хаті темно!

— Дощ ніколи не кінчиться, — сказала Марія, дивлячись у вікно.

Віктор:

"Дощ ніколи не кінчиться, — сказала Марія. — І ви мої полонені". Ми якось одразу перестали сміятися. Не потонемо, бо на горі, але звідси буде чути рев спіненого потоку, який ковтатиме каміння, зноситиме містки. Нас відріже від решти світу — і це буде символом завершення нашої артистичної діяльності. Ніхто за нас не згадає, так нам і треба, тільки шкода Марії. Вона ж ні в чому не винна: це ми заманили її сюди, у безлюддя.

Серед нас є чужий, котрий усе помічає. Це теж символ. Заброда, з тих, що можуть розмовляти про будь-які речі, навіть

про музику, хоч про неї мають право говорити лише ті, в кого пронизана звуками кожна клітинка єства. Десь за філіжанкою кави розповідатиме таким самим неукам про знайомство з групою "Перші люди": "Такі прості хлопці, навіть не подумаєш, що вони гребуть лопатою гроші. Один інструмент коштує дев’ять тисяч. Краще "Жигулі" купити".

Авжеж, краще.

Цікаво, про що Марія з ним розмовляє? Знаю одне: його приїзд — це ознака Маріїного бунту. Вона вже раз пробувала бунтувати, коли зв’язалася з тим солдатиком.

До речі, я бачив його років зо два тому. Але Марії не сказав, бо знаю її дурний характер. Одразу б побігла рятувати.

...Проводжав маму до санаторію. Поїзд уже рушив. Раптом хтось мене за рукав хапає. Я відразу збагнув, що то п’яний, і хотів послати подалі. А він каже:

"Здрастуй, Вітю"!

Ледве на ногах тримається, пом’ятий, неголений.

"Чого хочеш?" — питаю.

"Де Марія?"

"Нащо тобі?"

"Так, цікаво... У неї все добре?"

"Добре".

"То слава богу. Передай їй привіт".

"Обов’язково".

"Брешеш, не передаси! Дай карбованця. Мені для повного щастя не вистачає".

"Повне щастя вадить людині. Та й не хочеться давати".

"Шкода?"

"Звісно, шкода. Мені гроші нелегко дістаються".

"Як хочеш".

"Давай, — кажу, — відведу додому".

"А мій дім тут. Проводжаю і зустрічаю поїзди. Мені прекрасно живеться. Прекрасно! Ні про що не думаю. Хай коняка думає, правда?"

"Правда".

"Все йде до виродження. А на мене після смерті чекає рай. Я ж — вояк! Цей же світ годиться тільки на те, щоб зустрічати і проводжати поїзди".

Цікавий тип. Відвів я його подалі в скверик, упхав до кишені троячку й пішов. Більше ми з ним не зустрічались. Зараз трохи шкодую: Марія знала б, на кого вилити своє милосердя. А Петро цієї опіки не потребує. Супермен!

Найгірше те, що надвір не поткнеш носа. Маю велике бажання залізти на горище і виспатися, але не хочеться кидати з ним Марію. Ми всі троє дуже ревниві, але як же інакше: спробуй знайти ще таку солістку! Зараз вона просто втомилась. У хворобу я не вірю. І Сергій, мабуть, також. Ми, якщо помремо, тільки всі разом: перекинеться автобус, коли будемо їхати на гастролі, або якось інакше. Але поодинці — то вже останнє діло. Може, той супермен оживить її, і Марія побачить, що депресія — тільки для нероб. Ще трохи — і повеземо її на гастролі, а потім на фестиваль. Паскудна це штука! Нездорові пристрасті, дебільні інтерв'ю: "Які виконавці вам найближчі? Розкажіть про творчі плани. Що б ви побажали слухачам?" Або: "Ваше хобі?" Ах, ми збираємо марки, обгортки від цукерок, вирізаємо із фанери зайчиків пилкою для нігтів.

Молодець Сергій: здогадався ввімкнути магнітофон. Чужак сидить ніби на іспиті: руки на колінах, очі втуплені в стіну, на лиці гама емоцій. Він ще не зовсім обтесався коло столичних жевжиків, які з кретинським усміхом балакають про власні симпатії до музики Сальєрі чи Гершвіна.

Ми включаємо магнітофон, і невдовзі я забуваю і про Петра, і про всіх присутніх аж настільки, що потім сам дивуюся, звідки вони взялися.

"Люди-рослини", далі буде "Квінтесенція страху", насамкінець — "Летючий корабель". Речі, котрі нам, напевно, ніколи не вдасться виконати перед публікою. Якби хоч пісні були англійською мовою... А так — якийсь задрипаний провінційний ансамбль — і раптом "Квінтесенція страху". Скажуть, що працюємо під Захід, але ж ніякий професійний музикант не закине нам епігонство. У текстах я сліпо покладаюся на Костикове почуття міри. Віднедавна ми навчилися працювати разом. Беремо назву, складаємо приблизний план: я за рояль, Костя — за папір. Атмосфера

кімнати робиться до біса наелектризованою, смертельною для сторонніх. Після такої співпраці нас хоч викручуй. Може, чужий текст дає простір для фантазії, але наш випадок ближчий до ідеалу. Та все одно ми ніколи не досягнемо повної злагоди; це неможливо, як згода між людьми й рослинами.

"Квіти на асфальті".

"Похвала картоплі".

"Там, де коріння".

Тільки мертві не їдять нічого, а їх поїдає земля. "Люди-рослини" — наша найперша справжня річ. Тоді Костик уявляє себе покровителем квітів. На виступах нам іноді дарували їх у блискучих обгортках. Костю аж трусило від люті. Він так і залишився покровителем квітів, покровителем Марії. Єдиний серед нас, хто впевнений, що Марія помре, і вже оплакує її. Через те інколи мені стає моторошно. Костя має дар передбачення і завжди каже: "Я знав, що це станеться" після того, як воно вже сталося.

Тільки тепер я зрозумів, що "Квінтесенція страху" — заважка для слухання річ: надто похоронна, особливо остання частина, де зникають навіть слова і котяться грудки землі, спочатку боязко, а потім — обвал. А можна було б написати інше: про те, як люди перетворюються в рослин і вже не їдять ні картоплі, ні м’яса, тільки п’ють сонце і дощ. Може, то й зле — стільки фантазувати, але щодня ми маємо всього вдосталь: лайок, підлості, зрад... Найбільше від цього страждають Костик і Марія. Костю не треба тут лишати, бо він здичавіє, і одного чудового дня ця хатина провалиться, не витримавши буйного росту двох рослин, Марії і Кості, котрі вростуть у цю землю, ставши деревами. Костя — з бунту, Марія — зі страху.

Отже, "Квінтесенція страху", яка закінчується "Колисковою". Костя хотів написати свої слова, але я не дозволив. Узяв народні. Хаос, паніку, втечу може стишити лише проста пісенька.

Ой спи, дитя, без сповиття,

Без маленьких пелюшечок,

Доки мати з поля прийде

Да принесе три квіточки,

Та положе в головочки.

Одна квітка зросливая,

Друга квітка щасливая,

А третя дрімливая.

А щоб спало, щастя мало,

Як квіточка процвітало,

Як квіточка у садочку,

Так дитина в сповиточку.

Як яблучко на яблуньці,

Так дитинка в колисоньці.

Марія... Як вона співала цю колискову!

Зараз вона сидить коло вікна, якась зовсім інша, невпізнанна, і дивиться на дощ. Пісня бринить наче далеко від неї, а всім нам несподівано робиться незручно за цю колискову. Може, ми вже задорослі для неї.

А потім ми відлітаємо на летючому кораблі, не на тому кораблі-привиді, що зветься "Летючий голландець", а на іншому — з української казки. Він встелений килимами, а замість вітрил — вишиті рушники. І звисають кетяги калини, стелиться попід ноги барвінок, грають музики, молоді й веселі: бубон, скрипка й сопілка. Ми летимо на свої весілля, п’яні від кохання, понад ріками, луками, хмарами, зірками... А чий то сумний голос в’ється, як стебло квасольки? Сумний і сповнений плачу. Наш корабель минає його, летимо далі, де нас чекають, і спускаємося до землі, що пахне кропом, огірками, варениками з сиром...

Ні, не так. Бракує якогось сплеску. Треба подумати, бо так не годиться. Я не люблю братися за фольклорні стилізації. Є щось у тому фальшиве, штучне. Нагадує мені сусіда Федю Кучеренка, трохи пришелепуватого, котрий міг ходити по вулиці в самих трусах і всіх дівчат називати стриженими суками. А сам мріяв про красуню з русою косою до пояса, "як то у пісні співають". Або ще гірше: наче я сам привів до нього дівчину-голубку, що не п’є, не курить, любить вишивати, і віддав її Феді в жінки.

Скінчилася музика. Коли слухаєш її, записану, відчуваєш, що з тебе вийняли душу і вона тріпоче у чиємусь кулаці.

— Тільки давайте без анатомії, — попросила Марія. — Не треба професійних розмов.

Зрозуміло, чому не треба. Не хоче, щоб гість почував не в своїй тарілці. Але на цей раз її бажання співпадає з моїм. Я теж не прагну ніяких розмов, а просто хочу заритись у сіно на горищі й заснути.

— Є пропозиція! Вилізти на горище і там поговорити про все на світі, — кажу я.

— Ідіть самі, як хочете, — говорить Марія. — Я послухаю ті касети, що ви привезли.

Петро, очевидно, чекає від неї прохання залишитись, але я добре знаю Марію. Вона б не посміла цього сказати. Занадто горда. Дозволяє на себе лише молитись.

Ми вилазимо по драбині, прихопивши з собою пляшки з пивом. Пахне всіма травами на світі. Вмощуємося хто як.

— Стріха протікає, — каже Сергій і лізе аж у куток, — а я тобі, Костю, казав перевірити, чи нема де дірки.

Костик хмикає, скоріше здивовано, ніж знічено. Сергій наказує:

— Дай шматок поліетилену, заткну.

— Звідки я тобі його візьму?

— А харчі в чому були?

— А... Кульки, — каже Костик.

— Завтра я краще залатаю, — обіцяв Сергій і сам спускається за кульками, щоб через хвилинку повернутися.

— Дощ, — позіхає Костя. — Країна дощу. Падає щоночі. Але я вже знаю, про що буде наша опера!

— Про дощ, звісно.

— Ні. Не люблю дискретності й декорацій. Час і простір ми знищимо.

— Ти здурів.

— Але порожнечі не буде.

— Це що, у стилі диско?

— Мені чхати, в якому стилі ти це зробиш. То буде автобіографічна опера...

— Ого! — сказав Сергій.

— Цікаво, — нарешті обізвався Петро. — Автобіографія, що будується на принципі універсалізму.

— Щось таке, — чомусь злякався Костик, обвівши всіх диким поглядом. — Я ще не починав писати.

— Слухай, — підозріло глянув на нього Сергій, — то пахне цвинтарем. Чи не рано робити підсумки?

— Не рано. Увечері ти ж питаєш себе, чи вдало прожив день?

— Мені здається, — вкрадливо почав наш, тобто Маріїн, гість, — що я трохи відчув задум Кості. Ви, музиканти, митці, — дволикі. З одного боку, вас оцінюють як людей звичайних, а з другого — як творців, що не мають ніяких моральних зобов’язань. Ви це знаєте. Але є ще третій вимір: коли ви опиняєтеся поза часом і простором, тобто в сфері чистої духовності, де не судять ні вас, ні ви себе чи когось. Але твій задум, Костю, нездійсненний...

Костя зробив презирливу міну.

— ...бо ні інтуїція, ні логічне пізнання не дають істини.

— Практика — джерело істини, — дуже розумно втрутився Сергій.

— Буває, що саме досвід найчастіше відводить нас від істини.

— А що ж тоді?

— Ніщо, — посміхнувся Петро чортячою посмішкою. — Віра в безмежність пізнання. Але для того треба бути не людиною, а божественною і безсмертною істотою.

— Причому тут рок-опера! — розлютився я. — До чого істина, коли йдеться про музику і мистецтво взагалі? Чи не збираєшся ти, Костю, написати рок-оперу "Феноменологія духу"? Я під філософські тези музику не пишу. Софісти познаходились...

— Нічого ти не розумієш.

— А ти поясни, — примирливо розвів руками Сергій.

— Напишу, тоді побачите, — викрутився Костик.

Якимись дивними стали ми: занадто збудженими, чи що... Може, на нас подіяв Петро, котрий приїхав до Марії і вже встиг задурити нам голови спекулятивними роздумуваннями? От тобі й порядний сільський хлопець, як атестувала його Марія.

— Давай мені лібретто, Костику, бо немає часу, — я твердо вирішив припинити цю безглузду балачку в присутності чужого.

— Справді, часу як такого нема, — згодився Костя, вкладаючи у ці слова інший, глобальний зміст. Костина духовна еволюція відбувалася на наших очах, і я вже здогадувався, що після знищення часу він візьметься за історію.

— Петре, — сказав я, — а пригадуєш нашу першу зустріч у Марії вдома? Ми дуже змінилися?

— Певно, дуже, коли Марія знайомила нас ще раз.

Сергійко наш любий завжди вмів урятувати найдур-

нішу розмову. По натурі він був простий сільський хлоп, котрий твердо стоїть на ногах.

— Як тобі наша музика, Петре?

— Цікаво, — сказав той без тіні ніяковості. — Не скажу, що вона геніальна, але таки самобутня. Однак вам не можна стояти на місці. Самовдосконалення треба пришвидшити, бо людський вік короткий. А на заваді одвічно стають якісь матеріальні проблеми: житло, гроші, побут... І, звісно, система

суспільних заборон. Костю мушу захистити, хоче він цього чи ні. Він має рацію тому, що треба знищити час і простір, але не так, як він думає. Для цього замало просто уявити, ніби їх не існує. Єдиний вихід — компроміс.

— Компроміс?!

— Атож, — спокійно продовжив Петро, — компроміс. Ви з усім погоджуєтесь, заборони для вас стають беззастережним правилом, ви свято вірите в них.

— Це неможливо! — закричав Костя.

— Повірте, мине небагато часу, і ви не звертатимете уваги на те, що нині доводить вас до шаленства: кривда, обмеженість, лицемірство...

— А такий світогляд — хіба це суцільне лицемірство? І взагалі, ти що, збираєшся пропагувати це Марії? — аж скочив Костя.

— З жінками на такі серйозні теми говорять обережно. А, власне, що я таке сказав? Розумне підкорення вимогам суспільства дисциплінує. Диктатура сприяє мистецтву. Я сам ще донедавна був безхребетний і плаксивий...

— І хто ж тебе просвітив?

— Один чоловік, — ухильно відповів Артур. — Відтоді я позбувся злості, дечого в житті досяг, а головне — маю спокій.

— Хто він був?

— Його звали Артур.

— Вийду на хвильку, — сказав Сергій. — Заодно погляну, що робить Марія.

— Візьми ще пива.

— Угу.

Сергій навкарачки, бо горище було дуже низьке, поповз до драбини.

— А прізвище Шопенгауер? — єхидно поцікавився ерудований Костик.

Артур засміявся:

— Ні, я давно не цікавлюся філософією. Час навчання для мене минув. Живе спілкування дорожче за бібліотечні книги. Тільки сноби люблять вішати на все етикетки. Моя справа — дати вам пораду. Інакше пропадете, і разом з вами Марія.

"Вона вже пропала, — подумав я. — Боже, як важко дихати під час дощу".

— Кому що судилося, Петре, — мовив я наскільки міг лагідно. — Аби ми не зневірилися, а сили в нас вистачить.

— Вітька! — загорлав Костик. — Не говори з ним так! Він того не вартий. Він диха отрутою. То — єзуїт якийсь. Він і тобі задурить голову!

— Та ну вас, хлопці! — й собі розсердився Артур. — Я лише висловив свої погляди.

— Не кричи, Костю! Ти сам збираєшся знищити час і простір.

— А чому, чому я хочу його знищити, ти знаєш?!

Я зрозумів його і вже не озивався, доки не повернувся Сергій.

— Як там Марія? — спитав я.

— Спить.

Пастораль

Артур давно звик до самотності в своїй міській кооперативній квартирі з усіма вигодами. Він витягав ключ ще у ліфті, відчиняв двері, вмикав світло — і більше ніхто за нього це не робив. Колись, думав Артур, люди почнуть казитись у таких клітках і знову вийдуть на площі, щоб взяти участь у великому карнавалі.

Дивна річ, кожна людина в душі мріяла про вищі сили, здатні вплинути на цей недобрий світ, допомогти самотнім, заплутаним в тенетах умовностей і приписів. Мріяла і не підозрювала, що потойбічні сили є організацією, члени якої ще більш невільні у своїх вчинках, ніж люди. І одним не слід шукати захисту у других. Місце, де земля переходить у небо, лише ілюзія.

Вранці Марія всіх здивувала. Сергій мав лишатися, а Костя з Віктором їхати. Віктор уже давав останні настанови, коли Марія раптом сказала "ні".

— Що "ні"?

— Їдьте усі.

І додала тихше:

— Петро теж може їхати, коли хоче.

Треба було її рятувати, і Артур мовив:

— Я тільки-но приїхав.

— Проганяєш нас? — сказав Віктор. — Ну, що ж...

— Ой, не сердьтеся!

— Ми не сердимось, — заспокоїв її Сергій. — У мене цього тижня повно роботи. Та й обіцяв одному хлопцеві полагодити магнітофон. Приїду в п’ятницю. Їсти маєш, а Петро ходитиме до крамниці за хлібом. Хіба що електрика...

— Бог з нею, — відмахнулася Марія, — не буду ж я тут вічно жити.

— Ну звісно! Тебе й усіх нас чекає слава, юрби поклонників і таке інше.

— Може, я приїду в середу? — з притиском мовив Костя.

— Гадаю, не варто.

— Костик ревнивий, виявляється, — з іронією зауважив Віктор.

Марія розсердилась, аж заблищали очі:

— Що за натяки! Я вже не маленька, щоб мати няньок. Ви тільки те й робите, що пильнуєте кожен мій крок!

— Ходімо, хлопці, — сказав Сергій. — Запізнимося на автобус. Отже, домовились? У п’ятницю. До побачення!

— До побачення! — сказав Артур.

— Проводжати нас не треба. Мокро.

— Добре.

Артур і Марія дивились їм услід, аж доки не зникли з очей. Потім дівчина сіла на призьбі, склавши руки на колінах і опустивши голову.

— Якщо тобі стане нудно, поїдеш додому, — сказала вона. — І чим скоріше, тим краще. Я даремно тебе потурбувала. Мені найліпше самій, а ніхто цього не розуміє. Пізно хапатися за соломинку. Вибач...

— За що?

— За мої слова. І за те, що я не прийшла тобі на допомогу, коли ти її потребував.

— Ти мене врятувала одного разу. І взагалі, кожна самотність рано чи пізно вривається. Завжди є людина, якій ти потрібний.

— Так, але справжня єдність неможлива. Чому є дзеркала, а цілковито близьких душ нема?

— Навіщо? Кожна жива істота — замкнута система. І ті системи можуть взаємодіяти, а не проникати одна в одну. Це суперечить природі...

А сам подумав, що міг би й збрехати. Однак Артур волів просто не говорити всієї правди.

— Як тобі хлопці?

— Хлопці? Хороші.

— Вони тебе нічим не образили?

— Та ні. Мене образити неможливо. Правда... Окрім Сергія, кожен з них має такий вираз обличчя, ніби щойно був свідком масової різні й дивом лишився живий. Звісно, я розумію, що у вас тяжкий хліб, але ти більше відповідаєш моєму уявленню про творчу особистість. Бо якась легка й людяна.

— Зі мною дуже легко посваритись.

— Я б не хотів цього.

— Хочеш, дам пораду, як зі мною ладнати?

— Як?

— Не чіпати моїх друзів і якомога менше говорити про мене.

— Оце й усе?

— Ні. Решту ти сам зрозумієш.

Марія пішла до хати і за хвилю повернулася, взута в гумові чобітки і запнута великою квітчастою хусткою.

— Ти куди?

— Поблукаю трохи.

— Зажди, я піду з тобою!

— Зразу видно, що ти мене не знаєш! — хмикнула вона і подалася стежкою до лісу.

Артур подумав, чи не піти йому слідом, але трава по дощі була зовсім мокра. Та й гори, вкриті лісами, відлякували його. Артур ніжився під вранішнім ласкавим сонцем і думав про всяку всячину. Як добре не йти на роботу, а ось так сидіти серед трав, дихати гірським повітрям і чекати повернення Марії, котрій раптом захотілося побути на самоті. Цілком природне бажання.

Все-таки приємно відчувати над собою контроль, зведений до абсолюту. Усі твої думки відомі, й тебе вчасно зупинять. У порівнянні з цим перлюстрація і підслуховування, такі популярні в політичних детективах, виглядають дитячими забавками. Прослуховування думок зробило б людське життя нестерпним, оскільки мало б наслідки моральні та юридичні. А можливо, перевершило б усі революції: люди перестали б

прикидатися, лицемірити, вдавати з себе не тих, ким вони є насправді, бо все те вже не мало б сенсу.

Артур з усміхом згадував буття в личині Максиміліана. Який вій був тоді наївний у своєму донкіхотстві! Шукати еліксир молодості... Для кого? Розпусних красунь і бундючних аристократів, для котрих найліпша одежа — домовина в сімейному склепі? Чи для простого люду, що проклинає в тяжкій праці і той скупий відтинок часу, який вділила йому природа? Тисячі дурнів щось шукали у вісімнадцятому столітті, ставлячись до своїх пошуків не менш серйозно, ніж сучасний аспірант до розробки теми: "Чергування о, е з і в сучасній українській мові". Певна річ, цілі алхіміків та механіків були знадно благородніші:багатство, слава, заради яких можна продати душу чортові. Врешті-решт істина. Цілі мізерність, людям треба мало: зарплату професора, квартиру, машину, дачу, ліпший харч, відрядження за кордон. Оце і його це чекає: стереотип науковця. Боже, як низько може впасти людина, втративши потяг до вдосконалення свого духу... А він змушений перебувати в крихкій шкаралупі людського тіла, пізнавати процеси гниття душі, послуговуючись вбогим розумом гомо сапієнс.

Сердешна Марія, де вона зараз блукає?

Артур зайшов до хати. На столі серед чашок з-під кави повзали мухи. Скраєчку стояло невеличке дзеркало в білій оправі. Артур глянув у нього і злякався: він не побачив свого обличчя. То мав бути якийсь знак. Чоло вкрилося потом. Артур вхопив дзеркало, підніс до самих очей і зрозумів, що, мабуть, першого разу не подивився як слід. Щоб заспокоїтися, взявся мити чашки. Витер стіл. Посуд поклав на полиці, туди ж увіпхнув цукор і банку з кавою. Все.

На схилах гір димів туман. Цікаво, чи будуть ввечері зірки? Краще не думай про них, Артуре. З роками ти все менше згадуватимеш про небо і не помітиш, як прийде смерть. І за нею — смуга нового перевтілення. Ти існуватимеш, а ті, в кого зараз блискучі очі, гладенька шкіра, легка хода, давно зітліють у землі...

Коли настав вечір, Марія з Артуром сиділи біля печі, де сонно потріскували дрова. Артур казав:

— Мені не віриться, що ми разом. Ця тиша, гори, хатина... Наче я і ти опинилися десь поза часом...

І т. д. Він говорив Марії те, що відчував насправді, бо перебував поза часовими епохами і їхня зустріч могла відбуватись і в Давній Греції, і в Швейцарії XVIII століття, і навіть на Гуцульщині кінця XX.

Та Марія не вміла роздмухувати жар, що тлів у серці Артура, тобто Петра. Тішилася перемогою, яку здобула, відправивши хлопців звідси. Вони бозна-що подумали. Хай вважають її легковажною. Це навіть приємно. Вчора їй захотілося лишитись з Петром удвох, а коли здійснилося це бажання, Марію наче скував лід. Їй досить було просто бачити Петра коло себе.

Вони побажали одне одному доброї ночі й пішли спати. Марія геть втомилась. Думала, що відразу засне, але натомість у ліжку її почало трусити. З печі відсвічувало червоним. Марія закуталась у ковдру з головою. Таке траплялося й раніше. Карпатські ночі дуже холодні.

Петро, напевно, уже спить. Треба їй спати, щоб завтра не хилитатись од вітру. Господи, якби тільки не та безнадійна

чорнота і страшенна, нездоланна тиша довкола… Їй зробилося моторошно від думки про те, як грудки землі вдарять об її домовину, а потім звідусіль наповзуть черви. Але ж вона змирилася з цим! Старою бути погано. Вона б не витримала сивою і кволою. Це гірше за смерть. І слава богу, що помре молодою. Все життя прагнеш чогось, мучишся. Але ж як сказано в Епікура: на цьому світі ми страждаємо, зате після смерті не буде нічого. Навіть темряви, навіть тиші, навіть порожнечі.

…Я ще зовсім мала: років п’ять, не більше. У неділю мама дозволяє мені погуляти коло хати. Одягає у біле шовкове пляттячко з вишитою на грудях полуничкою, білі шкарпетки й білі сандалики, каже, що я у неї красуня, цілує — і я біжу. Але на подвір’ї розгублююсь: куди? Чи бігти до руж, що вже відцвітають, чи до черешні, на якій ще зелені ягоди, чи до паркана? Але вибираю кота. Набавившись ним вдосталь, іду до гойдалки, на якій колишуся цілими днями разом з сусідськими дітлахами. Зараз ще нікого нема. Заплющую очі, відштовхуюсь і злітаю. Гойдалка зі свистом розтинає повітря, я зливаюся з нею, ритмічно рухаюсь. Несподівано для себе починаю співати з заплющеними очима, не помічаючи, що мотузки відриваються від перекладини і я лечу хтозна-куди. Ритм зникає, і я отямлююсь. Сиджу на якомусь високому мурі, а внизу сад з невеликими деревцями, обвішаними дзвониками. А на тих деревцях повсідалися великі птахи, схожі на пав, тільки з жіночими обличчями. Їхнє пір'я грає всіма барвами, а білі лиця з чорними дугами брів і яскраво-червоними губами — спокійні та незворушні. Я бачу, як в глибині саду з’являється чоловік у темній одежі з блискучими гудзиками, дуже страшний. Іде він повільно, тільки лисина блищить проти сонця. Наближається до птахів, котрі не помічають ні мене, ні його, виймає сховану в складках одежі рушницю й стріляє. Один за одним без крику і стогону спадають птахи з дерев, забарвлюючи кров’ю траву, а дзвоники б’ють на сполох.

Це вже сон. Тільки діти можуть так ціпеніти перед злом, тільки їм дозволено подібне.

...Вдень мені ліпше. Ми розмовляємо, згадуємо дитинство, прочитані книжки. Простуємо до лісу. Вода в потоці ще каламутна.

— Підемо завтра купатись! — кажу я.

— Ти можеш простудитись.

— Не бійся.

Ми йдемо вгору, проти течії. Сідаємо відпочити на поваленому стовбурі. Я чогось дуже втомлена. Крізь дерева просвічується полонина: кількох овечок охороняє чорний баран. А хто ж охороняє їх усіх?

Ти підводишся і починаєш блукати поміж дерев, приглядаючись до землі, густо вкритої глицею і хмизом. Мене раптом пронизує одна думка. Як би я не захоплювалася горами, смереками, вони залишаються для мене чужими. І ти теж чужий. Очі мої спрямовані назовні, а не в себе, як повинно бути, коли живеш природним, справжнім життям.

Ти дивишся на мене, неквапливо підходиш і раптом цілуєш. Потім я плачу, бо ти несподівано чимось нагадав мені чоловіка, котрий вбивав птахів у казковому саду.

Слова губляться в горлі, наче так важко їх вимовити. Це ж не слова кохання, лише спроба передати відчуття того, що діється з нами, далеко від буденної і святкової суєти. Відчуття такої розкутості, такої волі, аж моторошно. Самотність — ніби море. Ти стоїш на березі й чекаєш, коли тебе поглине хвиля

припливу. Ось ми вдвох — німі, глухі, сліпі, але маємо тіло, здатне любити. Це єдине, що нам залишилося, проте й воно вкрите сталевим панциром, який ми відламуємо, ранячи себе.

Марія — покірна і мовчазна. Наче перед вибухом. Але ж він так гарно поводиться. І гадки не має заподіяти їй щось лихе. Все може бути тільки за її згоди. Зрештою, для мага досить грати певну роль, усувати всілякі перешкоди, щоб на якийсь час злитися з людською масою. Але не переступали емоційної межі. Артур сьогодні вперше наблизився до неї.

Вже відцвіло все, що мало відцвітати весною. Скоро прийдуть косарі, молоді й старі. Звідси люди не тікають до міста і більше шанують коня, ніж автомашину. Марія подумала, як невдовзі доведеться лаштуватися в дорогу, залишати хату, в якій народжувались і вмирали незнайомі люди. Бо вона лише подорожня, відірваний від гілки листок. Більшість людей блукає отак по світі й не дуже журиться з того. А Марія наче мусила переболіти за них усіх, виплакати власну і чужу неприкаяність, а вже хтось інший мав застерегти, спинити той рух, що роз’єднував родини й роди, вів до виродження. І власна смерть не видавалась їй такою страшною, як те, що їхній рід всохне: батьки постаріють і помруть, розірветься ланка в ланцюгу, що з’єднує покоління. Як порівняно легко народжуються дерева і як довго вони живуть, а людина приходить на світ у муках і в муках вмирає. Ми, неспокійні блукальці, — жалюгідний пил часу, котрий жене вітер у пошуках розваг, нових вражень і ще бозна-чого. Нехай гірше — аби інше. Доля винесе нам колись невблаганний вирок: ми опинимося без батьківщини, без дому, рідних і близьких, а ті, що мають коріння, тихо відійдуть у землю під зелену повсть трави.

...Так багато квітів, а нас тільки двоє. Лежимо на теплій землі, та мені холодно. Досить простягнути руку, і від тебе

життєдайним струмком побіжить тепло. Цього вистачить, щоб примиритися з минулим, теперішнім і не лякатися майбутнього. У нас заплющені очі, й ми бачимо червону, як кров, темряву. То сонце просвічує кожну найтоншу жилочку.

Колись вже таке було. Я пам’ятаю. І знаю, як буде далі: поволі випручуватимуся зі сну, ніжні й обережні дотики пробудять мене до життя. Поки цього немає, тільки стукіт серця нагадує, що я жива. Як важко підняти повіки, ворухнути губами.

— В тебе така холодна рука, — кажеш ти. — Вставай, бо простудишся.

Цілуєш мене легенько. Губи твої теж холодні.

— Ходімо…

Підводиш мене, і я насилу розплющую очі.

— Хочеш спати?

— Ні.

— Ти така бліда. Я аж боюся.

Неправда, ти не боїшся: таким далеким голосом про це не говорять. Я тремчу від того, що маю тобі сказати і собі також.

— Хтось іде. Здається, до нас, — кажеш ти.

— Ти знаєш, я вже ніколи не зможу співати.

Благовісник

До них і справді хтось йшов. Він не був схожим ні на Костика, ні на Віктора, ні на Сергія. За хвилю Артур його впізнав і з радістю кинувся назустріч. То був маг Варфоломій, або ж просто Вася.

— Як ти мене знайшов? Коли? Звідки дізнався?

— Я й не сподівався на такий теплий прийом, — не відповівши на жодне з питань, сказав Вася. — Познайом мене з цією чарівною леді.

— Вася. А це Марія.

Вася галантно підскочив, цмокнув Марію в руку.

— Я стільки чув про вас. І ваш голос... Даруйте, що так нагрянув у цей ідилічний куточок. Справа в тому, що Петрові слід вертатися до наукової діяльності. Не сьогодні, ні, днів через три. Він, як мені казали, незамінна людина, не те що я, одвічний волоцюга.

— Вася — актор, — пояснив Артур.

— Моє амплуа — ролі негідників. До речі, ви любите театр?

— Не знаю.

— Чудова відповідь! — вигукнув Вася. — Любити театр можуть лише ті, хто працює у ньому або на нього, — і розреготався.

Ніхто його не підтримав. Марія дивилась убік із знайомим Артурові впертим виразом обличчя. Від неї можна було сподіватись усього: навіть того, що зараз Вася, або ж Варфоломій, котрому випала честь побувати на Всесвітньому Конгресі Магії, за її наказом забереться туди, звідки приїхав, і Артур разом із ним.

— Певно, ти їсти хочеш, — обережно мовив Артур.

— Як вовк! — вишкірився Вася. — Я сумнівався, що у вас досить харчів, аби наситити мою утробу, то й прихопив дещо. І випити знайдеться...

— Ну що ж, — байдуже сказала Марія, — ходімо...

Заплутавшись у колючому ожиннику, дівчина ледь не впала. Артур підтримав її і вже не випускав Маріїної руки до самої хати.

Марія — чи їла, чи не їла — встала з-за столу і пішла надвір.

— Ну, як вона тобі? — спитав Артур.

— Гарненька.

— Вона, здається, хвора на рак.

— На все божа воля, — здвигнув плечима Варфоломій.

— І ми не можемо їй нічим допомогти?..

— Це не в нашій компетенції. Ми ангели смерті, а не медицини. Втім, про це поговоримо потім.

— Розкажи, як там конгрес, — зітхнув Артур.

— Глупота! Тільки й того добра, що можу вирватися звідси, коли захочу...

Він налив собі й Артурові вина, запалив цигарку.

— Як це — коли схочеш?

— Еге ж. Тому всі так і рвалися туди.

— Щасливий... — заздрісно мовив Артур.

— Вельми! Це тобі так здається. Я ще не поспішаю дати драла. Втягнувся! Дітей треба до пуття довести.

Та й сцена... Тобі не зрозуміти, як це чудово — театр! То в тебе життя тягнеться, як гума.

— Слухай, а чому я мушу їхати? Це що, вказівка?

— Майже. А найпаче моя дружня порада. Ти ще молодий, недосвідчений, а раптом захочеш позбутися безсмертя...

— Я тебе не розумію...

— Емоційна межа.

— Не бійся. Зрештою, я маю право вибирати собі коханих.

— Скільки завгодно! Але не таких, як ця дівчина, котра робить нещасними всіх оточуючих, наділяє їх комплексом совісті. Може, ти й певен у собі, але береженого бог береже.

Ну, помре вона, але ж вмирають тисячі молодих, прекрасних і талановитих. Ми не товариство благодійників і не збираємось влаштовувати на Землі якийсь смердючий рай. Двійництво наше дає лише побічний ефект добротворення. І без нас усе йде до виродження. Якби ми справді мали за мету робити людям добро, то не влазили б у їхні шкури, а жили б поруч, любили б їхніх жінок, мали б від них дітей, і все це було б справді прекрасно.

— Чому ж ми так не робимо?

— Бо тоді ми втратимо найцінніше — безсмертя, шлях до нічим не обмежуваного пізнання. А бунт кінчається "чорною діркою". Зрештою, розумніше не бунтувати, чого ми й вчимо своїх підопічних. Не без вказівки згори. Знаєш, в якого фрукта я мав перевтілитись? У слюсаря-сантехніка, лінивого, як тхір. Так би й допився до білої гарячки. Але, холєра, мав хлоп талант! Перше, що я зробив, коли вбрався у його шкуру, це пішов лікуватися від алкоголізму. У мене тепер алергія на слюсарів-сантехніків. Я, звичайно, не гордий, можу з ними посидіти, молодість згадати... Однак алергія! Ти б пішов до дівчини: якось недобре, що вона сама... Чи краще вже я?

— Ні, я сам. — Артур допив вино і вже на порозі сказав: — Подумай про Марію...

— Шкода тебе, хоч ти й дурний, — ухильно відповів Варфоломій.

— Ти на мене не сердишся? — спитав Артур дівчину, легенько обнімаючи її за плечі.

Марія відсунулася.

— За що?

— Ну, хоча б за те, що я мушу їхати.

— Я тебе не тримаю.

— Знаю, що не тримаєш. Як тобі Вася?

— Я ще до нього не придивилась.

Марія встала і пішла до лісу, а він за нею. Спочатку повільно йшов назирці, а потім побіг і, наздогнавши дівчину, повернув її лицем до себе. Його охопило якесь шаленство, не контрольоване розумом. Наче він тримав у руках квітку, котра живе лише кілька годин, і треба встигнути нею намилуватись. Артур прагнув злитися з цією істотою, що мала людську душу, якої немає і ніколи не буде в нього. Він цілував Марії руки, обіймав коліна, говорив, плакав...

Сонце котилося на захід, опускаючись все нижче і нижче, щоб нарешті впасти в одне з гірських проваль.

Одного разу в місті Марія бачила, як під будинком, розташованім на пагорбі, сиділо двоє: чоловік і хвороблива, аж чорна на лиці жінка. Вони дивились, як заходило сонце у просвіті між церквою і якоюсь установою.

Тепер і Марія вбирала останнє світло й тепло, щоб прожити наступний день. І то були єдині ліки, в які вона ще вірила, подібно тій змарнілій жінці. Кілька хвилин тиші й безлюддя, коли ти насправді є дитиною Сонця...

...Увечері Артур з Варфоломієм вийшли покурити.

— Політаємо? — запропонував Варфоломій.

Артур глянув догори і побачив, яке зоряне сьогодні небо.

— Жартуєш?

— Ні. — Від недавньої розв’язності Варфоломія не лишилося й сліду.

В Артура спалахнули очі:

— Хіба мені дозволили?

— З лікувальною метою, — засміявся Варфоломій.

— А як же Марія?

— Вона буде спати, як гарно вихована дівчинка.

Вони пішли через полонину, рясно вкриту росою.

— Люди, я помітив, — весело базікав Варфоломій, — страшенно хочуть літати. Іноді мені здається, вони мріють про це більше, ніж про безсмертя. А ми володіємо і тим, і другим. Той, хто безсмертний, мусить літати, інакше б він збожеволів...

Артур тільки краєм вуха слухав його, бо тремтів від передчуття польоту. Вони зайшли за дерева, ступили на суху глицю, на якій не росла трава... І врочисто, повільно-повільно піднялися над землею. Десь віддалік мерехтів вогник у Марійчиній хаті, а сама дівчина, спершись ліктем на стіл, не зводила очей з живого світла гасової лампи.

— Я тобі покажу ту маленьку частинку Землі, що зветься Україною, на якій ми маємо щастя перебувати... — з незвичною для нього мрійливістю мовив Варфоломій. — Дивись! Оце — Дніпро, найславетніша ріка слов’ян, але горе тому, хто нап’ється з неї води. Штучні моря на ньому стали розплідниками зарази. Вода зацвіла, бачиш, яка зелена? А ще як пльоснули радіації... Тою водою вже можна пригощати грішників у пеклі. На Дністрі не краще: колись там водилася форель, а зараз лише найживучіша дрібнота, котрій не страшні хімічні стоки. Зрештою, поглянь на малі річки, точніше, порожні русла. Хіба коло них є ліси? Кожен школяр знає, що дерева затримують вологу, але жодному чиновнику це невідомо.

— Навіщо воно мені? — не витримав Артур. — Хіба я газет не читаю?

— Дивися на результати меліорації: пилові бурі на Поліссі, виснажені, зарослі бур’яном поля, а відтак — спорожнілі села, бо хто житиме на землі, яка не родить? А ось мертві пташенята в гніздах: їх вбили хімікати. Скажеш, буцім той чарівний куточок, де знайшла собі притулок Марія, обмине майбутня катастрофа, яка вбере у себе всі гріхи перед матір’ю-природою? Не тішся. Вітри дмуть звідусіль. Маріїна хвороба не від надломленої психіки, а від повітря, яким дихає ця і досі найбагатша в Європі країна.

— Ти хочеш сказати, що подібне чекає кожного? — здригнувся Артур.

— Поглянь тепер на місто: ось школа, випускний вечір. Чуєш сміх, танці, співи? Поруч обгороджена парканом церква — XVII століття, барокко. Ночами всередину храму залазять повії, пияки, наркомани. Й учні бачать це, і знають, що колись з цієї церкви збивали хрест і тягли тросом надгробки з подвір’я.

Ти думаєш, їх хвилює доля річок, лісів, самої України, коли вони навіть не знають рідної мови? Нотуй все уважно, Артуре, знадобиться. А тепер — геть з землі, із світу пігмеїв!

Він стрімко помчав угору, й Артур за ним. За мить Земля загубилася, ставши однією з слабких зірочок, а маги перетворились у велетнів і полетіли назустріч кометі, осяйній і пекельній. Варфоломій пропустив її між пальцями, а наступній відірвав голову і кинув Артурові, запрошуючи його погратись у м’яча. Але швидко це їм набридло, і вони полетіли Чумацьким Шляхом, відштовхуючи з дороги зірки, черпаючи пригоршнями воду з океанів заселених і незаселених планет, сіючи спори життя на охололі зірки…

— Годі! — розсміявся задиханий Артур — Давай зупинимось.

Вони вмостилися на краю чорного астероїда, звісивши ноги в безодню.

— А тепер поговоримо про Марію, — сказав Варфоломій. — Тут вона нас не почує.

— Ти здурів!

— Але ти мусиш туди вертатися, — зауважив Варфоломій, зав’язуючи шнурок на черевику.

Артур почухав потилицю:

— Куди, хотів би я знати? Скрізь небо…

— Ми будемо разом вертатись. Я, знаєш, випив би кави.

Артур зареготав, як шалений.

— Озирнись! — сказав йому Варфоломій. На блискучій поверхні астероїда відбувався якийсь рух. Грунт сухо тріснув, і з невеликої розколини поповз зелений паросток. З’явився один листочок, другий, потім стебельце увінчалося пуп’янком, який розкрився прегарною білою квіткою...

— Зірви!

Артур бездумно простягнув руку до квітки, але в останню мить відсмикнув:

— Не можу...

— Ну, що ж, — зітхнув Варфоломій. — Час вертатися.

Вони зісковзнули з астероїда і полетіли.

— Слухай! — гукнув Артур. — Найкраще у нашій прогулянці — це квітка!

— Угу, — буркнув Варфоломій.

Він раптом став небалакучим і не відштовхував зірки, а байдуже обминав їх.

— Земля! — закричав Артур. — Я її впізнав!

І вони впали у росяну холодну траву, як на дно океану.

— Боже, — заплакав Артур. — Я літав, і це не був сон. Як тут гарно...

— Вставай, бо простудишся! — протверезив його Варфоломій. — Ходімо до хати.

— А що ж буде з Марією? — підхопився Артур.

Варфоломій знизав плечима:

— Ти ж не схотів зірвати квітки. Ти її пожалів.

Артур стиснув кулаки і мовчки посунув на Варфоломія.

— Цього якраз не треба, жовторотий, — вишкірився той. — Моя місія вже закінчена. А завтра репетиція. Чао!

Він неквапно рушив стежкою. Лише раз обернувся, ніби запрошуючи з собою, а потім назавжди зник у темряві.

Артур нагнувся і знетямлено почав рвати квіти на тому самому місці, де він вперше поцілував Марію. Нищив їх усі: і сповна розквітлі, і зів’ялі, й зовсім пуп’янки, видирав з корінням, і білі, і жовті, і червоні, й кидав на землю з такою люттю, наче вони в чомусь завинили перед ним.

...Лампа чаділа, а Марія спала, похилившись на стіл. Від його погляду вона заворушилась і розплющила очі.

— Ти, Петро?

— Я.

— Де ж ти був так довго, що я заснула?

— Літав.

— Що-що?

— Літав і повернувся до тебе.

— Який ти молодець, Петрику…

— Я не Петро. Я — Артур.

Марія засміялась:

— Хіба не все одно, як тебе звати?

Вона не бачила його обличчя у напівтемряві.

— Ходи сядь біля мене… — попросила Марія.

МУЗИКИ

(Спроба лібретто опери на три дії)

Від автора Кості:

Сам розумію, що це не справжнє лібретто, бо ніхто з нього не скористається. А для мене воно перше й останнє. Не тому, що це не вдається. Просто немає потреби. Я йду з ансамблю. Назавжди. Як Марія. Тільки я ще кудись прийду, а вона вже не виборсається з-під землі, що лягла їй на груди. Наше братство розпалося. Кожна втрата непоправна, і біль, який вона нам завдає, нагадує сумний голос скрипки посеред розбурханого весілля, де всі п’яні від вина й надії знайти у людському юрмовиську бодай крихітку щастя.

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Перший шукач

Другий шукач

Третій шукач

Ворожка

Дівчина на мотоциклі

Господар

Господиня

Гості

Увертюра

Ось іде Марія, гарна, юна. З-під розстебнутого плащика виглядає шкільна сукня і білий фартушок. Банти в косах. І ще здалеку всміхається. Ми, троє хлопців, стоїмо на шкільному подвір’ї і не можемо не всміхнутись у відповідь.

Запах крейди, запах квітів — перше вересня. Марія скинула квітчасте платтячко, в якому бігала ціле літо.

Стала дорослішою на цілий рік, хоч ми ще вчора цього не помічали.

Хто міг подумати, що її не стане? Її матір у чорній хустці стала невпізнанною, а передсмертний Маріїн крик досі вчувається кожному з нас.

Легше самому вмерти, ніж бачити й чути це. Квіти, голуби, трава лишилися. Хто хоче бути покровителем квітів, хай не зненавидить їх.

Є ще сонце, небо, хмари.

Ящірки, комахи, річки, озера.

Все потребує нашого захисту.

Марія всміхалася нам, не чекаючи наших усмішок. Вона була перша, коли треба було простягнути комусь руку. І всі потребували її усмішки й голосу. Отримували та йшли геть, от дівчини й ненадовго вистачило.

Хто хоче бути покровителем квітів, хай спершу стане покровителем людей.

У лікарняних палатах, загальних вагонах, на вокзалах ми рівні у своїх нещастях і розкриваємось, як квіти, одне перед одним. А з настанням ранку розбігаємося хто куди. Та навіть ці миті дають право на існування, осявають нас світлом доброти.

Справжніх покровителів квітів на землі небагато — таких, як Марія, що складалася з усмішки, голосу й безкорисливості й не могла заподіяти зла навіть хатці, яку покинув равлик.

Але ж одна-однісінька скрипка примушує замовкнути галасливу юрбу! Наше життя — ще більша трагедія, ніж трагедія Марії. Ми борсаємось у лабіринтах, не бачимо виходу і шукаємо самотності, якої ніколи не було й нема, оскільки вона є нашою вигадкою. Самотність є тільки там, серед зірок розділених мільярдами світлових років, де надто холодно або надто жарко, щоб могло існувати щось живе...

Дія перша. У лісі

Арія Першого шукача

(він сам)

Це тільки так здається, ніби я чогось шукаю і кудись іду. Все лишилося: убоге житло з холодною влітку грубкою, стос платівок, коробка касет, концертні костюми, які не хочеться продавати, а надягати навряд чи доведеться. Отак я взяв квиток в один кінець, попросив водія зупинитися коло лісу і вийшов, відчуваючи спиною здивовані погляди пасажирів:

"Куди ж він?"

"До кого?"

Сонечко світить, падає листя. Є друзі, є вороги, а ти одного разу кидаєш усе і йдеш, щоб змити з себе бруд і піт у якійсь тихій блакитній річці. Легко звільняєшся від думки, що ти був кимось, наприклад, музикантом серед музикантів, а згодом ваше товариство розпалося. Схожих ситуацій до дідька, як і поганої музики. Я писав таки погану музику, якщо вона не зцілила хворих і не воскресила мертвих. Бо сам я — мертвий-мертвісінький. Зараз це майже всім відомо. Тому буду шукати людей чи звірів, котрі про це не знають, і щосили вдаватиму з себе живого.

Ліричний відступ автора Кості:

Пригадав чомусь, як ми їздили на весілля до однокурсниці Вітька. Поки зібралися, поки дісталися до іншого міста, поки знайшли її дім, то молоді вже були в загсі. Ми туди, але ж не протовпишся: з добрий десяток пар шлюб бере. Отак

стовбичимо, чекаємо, коли вийдуть наші молоді, аж тут бачимо дідка з проваленим носом.

Якийсь несповна розуму, крутиться між людьми, особливо коло дівчат треться, і гугнявить, приміром, таке: от колись були весілля, з троїстими музиками, з народними звичаями. Гарно! І дівчата були красивіші, скромніші, працьовитіші.

Сифілітик все ліз в очі, дихаючи смородом. У петельку застромив білу жоржину. І головне — не усвідомлював, що людям аж млосно робилося від його вигляду. Наче із труни виліз мрець...

Перший шукач зустрічає в лісі бабусю, схожу на відьму.

Перший шукач

Добрий день, бабусю!

Баба

Доброго здоров’я, синочку! А куди ж це ти йдеш?

Перший шукач

Так... Відпочиваю.

Баба

Такий молодий, а відпочиває. Я сто літ прожила, а все роботи собі шукаю.

Перший шукач

А маєте онуків?

Баба

Не дав бог. Трьох чоловіків поховала, а дітей не було. Тим-то й кажуть, буцім відьма.

Перший шукач

Може, ви й ворожити умієте?

Баба

Та вмію трохи. Але нащо тобі це? Потім скажеш, що бреше баба...

Перший шукач

Та я тут нікого не знаю. І ворожку вперше у житті стрів. Коли хочете, я вам заплачу.

Баба

Оввa! Нащо мені твої гроші. Я пенсію дістаю. От хіба пообіцяєш оженитися на мені...

Перший шукач (вражено)

Я?! На вас?

Баба

А чом би й ні? Я колись була молодою, а ти колись станеш старим. Ну, то як?

Перший шукач

Не жартуйте отак, бабуню. Не хочете, то й не треба. А я собі піду...

Баба

То йди з богом. Як надумаєшся, то приходь сюди в ніч на Івана Купала.

Перший шукач

Ви таки відьма!

Він пішов не озираючись, і все йому здавалося, мов за ним хтось женеться. Раптом сонце заступила хмара, ліс потемнів, захвилювався, заколихався кронами. Хлопцеві причулося, мов неподалік їде вантажна машина. Він пішов на той звук і заблудився.

Тим часом на лісовій, галявині під велетенським дубом лежить Другий шукач. Коло нього рюкзак, порожня пляшка з-під пива, на газеті недоїдений бутерброд.

Другий шукач

Їй богу, зараз засну (позіхає). Ще, дивись, дощ буде, а я заблудився. Навколо хащі, болота, вовки. Вийти б на трасу, спіймати машину — і назад, до цивілізації. Надихався свіжим повітрям! Та ні, мабуть, подрімаю. До вечора ще далеко. І

поспішати нікуди: ні жінки, ні дітей ні друзів. Приїду, куплю пляшку, вип’ю і ляжу спати.

Сам п’ю, сам гуляю,

Сам стелюся, сам лягаю.

(Засинає, але невдовзі прокидається від реву мотоцикла).

Тьху, що за ліс! І тут спокою нема.

На галявину вирівається червоний мотоцикл, на якому сидить розпатлана дівчина в джинсах.

Другий шукач

О, сучасна мавка! Привіт!

Дівчина

Привіті Чого це ти розлігся? Ледь не переїхала. А я в тюрму не хочу.

Другий шукач

А я, може, чекаю, щоб мене переїхали.

Дівчина

То лягай на трасі!

Другий шукач

Якби знав, де вона. Проведи, коли твоя ласка.

Дівчина

Чого захотів! Я в лісі не для того, аби когось з нього виводити. Скоріше заведу.

Другий шукач

Можеш і завести. Мені байдуже.

Дівчина

Я байдужими не цікавлюсь!

Другий шукач

Хто ж ти така? Я — Сергій.

Дівчина

Тоді я буду Мавкою. Ти сам мене так назвав.

Другий шукач

Мавка? Я пожартував. Мавки не такі.

Дівчина

Звідки ти знаєш які? Ти їх бачив?

Другий шукач

"Заграй, заграй, дай голос мому серцю! Воно ж одно лишилося від мене".

Дівчина

Та ну тебе! Ти часом не втік з психлікарні?

Другий шукач

Можливо. Я — Лукаш, котрий лишився без Мавки.

Дівчина

А я не підійду?

Другий шукач

"Я — загублена Доля.

Завела мене в дебрі

нерозумна сваволя.

А тепер я блукаю,

наче морок по гаю,

низько припадаю,

стежечки шукаю

до минулого раю..."

А ти чого шукаєш?

Дівчина

Чоловіка.

Другий шукач

То шукай у місті. Там повно хлопців.

Дівчина

У лісі можна краще розгледіти. І вчасно втекти, якщо комусь захочеться мене згвалтувати.

Другий шукач

Я тебе не згвалтую.

Дівчина

Тоді одружися зі мною.

Другий шукач

Якби ти бодай була схожа на Мавку...

Дівчина

Не хочеш, не треба. А я поїхала!

Другий шукач

Виведи мене з лісу!

Дівчина

Якби ти був моїм нареченим, я б тоді дозволила сісти позаду. А так — не хочу, щоб мене обмовляли в селі. Ну, чао!

І зникла. Другий шукач не був дурний і пішов слідами, залишеними мотоциклом. Вони добре вирізнялися на глиці, бо тут росли переважно самі сосни, грунт був сухий, піщаний. Та невдовзі зрозумів, що нікуди не вийде. Бісове дівча петляло по лісі, як лисиця.

Ліричний відступ автора Кості

Восени літає стільки насіння трав, що повітря стає аж густим. І земля тремтить у солодкому передчутті запліднення… Люди квапляться з весіллями, щоб зачати у цю несамовиту пору дітей, які народяться теплими травневими днями. Осінь — це здійснення бажань, буйство плоті, коли інстинкт переважає розум, а природа приголомшує людину своєю могутністю. Анемічні поети називають її порою в’янення, передчуттям смерті, але навіть узимку земля є лоном, у якому спить сім’я життя, розкидане вітром, розсіяне з лапок птахів, із рук селянина.

Арія Третього шукача

(Здавалося б, усі квіти вже відцвіли, і тільки барви осіннього листя і ягід калини тішать око. Але ж ні! Маленька квіточка конопелька, якій цвісти весною, розкрилася назустріч яскравому холодному сонцю. Хтось зустрічає у лісі людей чи звірів, а Третій шукач зустрів саме її. І він, безперечно,

найщасливіший. Тому доречно буде назвати його монолог не арією, а молитвою).

Молитва Третього шукача

Коли я тебе побачив, то зрозумів, що не може бути більшої радості, ніж стати на коліна перед живою самотньою квіточкою у напівсонному лісі. На це здатні не тільки поети. Я згадую стару гуцулку, яка так гарно називала Марію "чічкою". Бабуся насмілилася це сказати вголос, а ми тільки подумки кликали отак нашу Марію.

...Я хотів би зараз чути твій спів і дивитись на тебе. Але навіть сказати про це не маю права, бо мене й моїх товаришів зв’язує страшна таємниця. Ми знаємо, чому ти померла, Маріє. Тому воліємо не бачити одне одного, не зустрічати твоїх батьків, котрі не дорікають нам, не проклинають, але від їхніх очей хочеться провалитися крізь землю.

Дивно, квіточко, що ти не чорнієш від мого дихання. Але ж тільки тобі я можу звіритись: я не покровитель квітів. Я не можу віддати за них життя.

Є лише одна втіха. Я не зірву тебе, не торкнуся губами твоїх пелюсток. Встану і піду не озираючись. Я не знаю тут жодної стежки, навіть тої, якою прийшов до тебе.

Я пам’ятаю, десь у світі білім,

у світі, сивім від шляхів і зим,

летять в тумани яблука доспілі,

й замислено порипують вози.

Це так, немов вертаєшся до хати,

Де вже давно, давно тебе нема.

І хата, звикла німо розмовляти,

тебе враз пізнає, ясна й німа.

І не збагнеш вже, на якім весіллі

гуляв так довго бідний блудний син

у світі чорнім і у світі білім,

у світі, сивім від шляхів і зим.[3]

Ліричний відступ автора Кості:

Найслабші ті, що бояться кохання.

Дія друга. Хата край лісу

Вечір надходить. На подвір’ї пораються жінки. Під брезентовим наметом столи, ще не застелені. Господиня з закасаними рукавами готує капусту на голубці.

Господиня

Чи досить буде, Ганно? Не мало?

Жінка

Аби те з’їли. Буде чим свиню цілий тиждень годувати. Стільки всього позалишається.

Господиня

Та ми ж її позавчора закололи. А порося, певно, купимо на тій неділі. Кажуть, вони тепер дешеві.

Жінка

То мені віддайте, що від весілля залишиться. Я свого кабаняку аж на різдво колоти буду.

Господиня

Віддам, коли хочете.

Жінка

Не забудьте хіба.

Господиня

Вже в голові нічого не тримається. Товчуся день і ніч.

Жінка

Радість маєте. Наймолодшу доньку віддаєте.

Господиня

Та ж воно таке молоде (плаче). Хіба на спаса вісімнадцять минуло.

Жінка

Ох, діти, діти...

На подвір’я несміливо заходить Третій шукач.

Третій шукач

Добрий вечір!

Господиня

Вечір добрий!

Третій шукач

Я той... заблудився. Можна коло вас посиджу? Ноги болять.

Господиня

Сідай осьдечки на лавку. Та побалакаємо.

Третій шукач

Бачу, до весілля готуєтесь?

Господиня

Доньку віддаю. Чоловік оце поїхав за музиками. Ніяк не домовиться. Заламали скажені гроші. Воно й не шкода, але ж ті приїхати можуть тільки на один день. А ти хто будеш?

Третій шукач

Музика по-вашому.

Жінка

Ото маєте вже одного. Ще б двох — і весілля як весілля.

Господиня (недовірливо)

Та воно ж таке худе. Ще й горілки, певно, не п’є.

Жінка

Ага, не п’є! Хто тепер не п’є? Візьмемо хлопця та й оженимо. Будеш мені зятем? Дівка — як ступа. Мішок картоплі піднімає. Чи ти з міста, сільської не хочеш?

Третій шукач

Тепер з міста, а виріс на селі.

Жінка

Воно й видно! Модняга...

Господиня

Ганно, збігайте-но глянути, чи рис зварився.

Жінка

Не дасте й побалакати.

Йде.

Господиня

Нема в неї ніякої дочки. Була, та вмерла у три годочки. Ще до війни. Від голоду.

Третій шукач

Та я нічого. Спасибі, вже піду. Може, доберусь до міста.

Господиня

Рейсовий уже пішов.

Третій шукач

Машину зупиню.

Господиня

Негоже отак іти, не ївши. Повечеряємо. Жіночки, давайте поїмо з хлопцем молодим?

Жінки

— Давно пора!

— Та ще й з хлопцем проти ночі!

— А тебе чоловік бити не буде?

Господиня

Та ось вже їде, чуєте?

Чути, як коло воріт спиняється вантажна машина. На подвір’я входить Господар. За ним Перший і Другий шукачі.

Господар

Приймай гостей, жінко! Та не простих, а музик!

Господиня

А де ж ти їх знайшов?

Господар

У лісі заблукали.

Перший і Другий шукачі

Добрий вечір!

Господиня

Вечір добрий! І вони з лісу? (до Третього шукача). А ти хлопче, часом не з їхньої компанії?

Третій шукач (спершу мовчить)

Може, з їхньої.

Перший шукач

З нашої.

Господар

Ну, то дай хлопцям вечеряти, а я ще підскочу до завклубом, домовлюся за апаратуру. Чули, жіночки, що сталося в Городищі? Прийшов хлопець з армії, хіба день дома побув, а на другий знайшли в лісі: повісився.

Жінки

— Йо-йой!

— А чого повісився?

Господар

Бо дурний. Дівка не дочекалася. Заміж вискочила (спльовує на землю). То я поїхав...

Дія третя. На весіллі

А людей! І на вулиці, і на оборі, і в хаті, і в садку. А ще кажуть, що люди з села тікають. Он скільки дітей на плоті чекає, щоб їм винесли гостинця! Та й на молоду страх як хочеться подивитись. Сходяться гості. А мати молодої вже метушиться та питає старших жінок, чи не супроти звичаю щось зробили. Тут і наречена виходить з хати, зараз їй до шлюбу йти.

Хор жінок

— Молодая перепілочко,

Чого рано з вирію вийшла?

Ще на горах та сніги лежать,

У долинах та води стоять.

Ніде сісти да посидіти,

Ніде гніздечка звисти.

— Ой сяду я при долиноньці,

А виведу дітки при калиноньці.

— Молодая Марусенько,

Чого рано заміж пішла?

— Ой як мені пізненько лягати,

А раненько вставати.

Як мені свекорку годити?

Ой рано, ще рано... Згасла свічечка проти сонечка — Марія. Вже не народить дітей, не простелить хідників у своїй світлиці. Прилетить білою пташкою опівночі на чуже весілля. Зрадливо хлюпне вино на скатерку, зблисне роса на пожовклому листку. І хто відає, чого всі зажуряться, адже ніхто, крім нас, не знав Марії.

Перший гість

Ану, хлопці, веселої! Щоб аж земля двигтіла!

Перший музика

Авжеж, веселої! На те й весілля, а ми на ньому музики. Будемо грати, а ви танцювати. Будем грати на чужому весіллі, бо то наша робота. А ваша пити і нас підганяти.

Другий гість

Не такої!

Музики

А якої?

Другий гість

Щоб ноги самі танцювали.

Перший музика

І такої заграємо. Тут можна. Не ресторанна підлога, а земля. А кому місця мало, то на вулицю. Вона довга й широка. І люди розступаються. Будете танцювати, доки каблуки витримають, а як відірвуться, то босоніж, щоб загнати сум у землю, як вербовий кілок.

Третій гість

А заграйте, хлопці, такої, аби я на 20 літ помолодів і на дівці оженився, бо моя стара вже любити негодна.

Третій музика

Сідайте, дядьку, на коня і доганяйте літа молодії.

Третій гість

Думаєте, не догнав би? Та боюся, щоб горілку без мене не випили...

Перша гостя

Випийте, синочки, по чарочці та заграйте мені такої, аби я забула, що у 26 літ вдовою лишилася з двома дітьми на руках. Та й досі сама.

Третій музика

Війна?

Перша гостя

Ой, війна...

Друга гостя

А заграйте мені, хлопці, такої, аби мій чоловік воскрес хоч на годину та випив би зі мною, та потанцював, бо чужі чоловіки бояться мене до танцю брати.

Другий музика

Давай, я з тобою потанцюю, а хлопці за мене зіграють.

Друга гостя

От спасибі!

(Йде з ним танцювати).

За столом починають співати:

Розвий, сосно, сімсот квіток, рано-рано,

Розвий, сосно, сімсот квіток, та ранесенько.

Всім боярам по квіточці, рапо-рано,

Всім боярам по квіточці, та ранесенько.

А Іванові не стало квітки, рано-рано,

А Іванові не стало квітки, та ранесенько.

У нього квітка — Марійка-дівка, рано-рано,

У нього квітка — Марійка-дівка, та ранесенько.

Перший музика

Нам тільки веселих грати. А сумної й без нас заспівають.

Третій музика

Та я нічого не кажу, тільки дивно, як ми ще можемо грати на весіллі після того всього.

Перший музика

Дивись на Сергія, як той жартує з молодою вдовою. Живі більше потребують співчуття.

Третій музика

Скоро усі переп’ються і поснуть. Я піду, а ти як хочеш. Все одно не втнемо такої пісні, щоб воскресила з мертвих чи повернула молодість.

Перший музика

Завтра вранці сюди прибіжать діти. Будуть танцювати, доки не зійдуться дорослі. Нам ще ніколи не доводилося грати для дітей. А вони ні для кого не можуть бути чужими.

Третій гість (зовсім п’яний)

А заграйте мені такої... такої...

(Падає і засинає.)

Третій музика

Хіба що самому напитись?

Підходять двоє дівчат.

Перша дівчина

Вибачте, будь ласка, Оксана ось просить...

Друга дівчина

(штовхає її під бік)

Я нічого не прошу!

Перший музика

То якої вам заграти?

Перша дівчина

Якщо можна, про любов...

Друга дівчина

...нещасливу.

Перший музика

Є дуже багато таких пісень.

Друга дівчина

Ну, ось ця: "Стара печаль моя, стара..." Або цю, що співає Вахтанг Кікабідзе: "Проводы любви".

Перша дівчина

Є ще одна гарна пісня, забула тільки, як вона зветься. Там є такі слова: "І нічого вже не знає про розлуку".

Третій музика

Серед ночі, серед саду,

як уже згасають руки

і годинникові стрілки

мою втрату ділять навпіл,

дівчинонька, ніби свічка,

все ще під дощем палає

і нічого вже не знає про розлуку.

Буде свято, сад мій збудять

вітер, час і світло тіні,

лиш мене уже не буде

на подвір’ї, на картині, при дорозі

і при людях, при лихій годині.[4]

Ніч надворі. Найзапекліші п’яниці й веселуни сплять покотом. У цей час відбувається інше весілля, весілля зірок у недосяжній височині. Ще не скоро листопадовий світанок. Сплять натомлені музики, яких чекає завтра багато роботи. Вони не бачать, як шаленіють зірки у чорному небі, як плавляться від пристрасті. Розпечені краплі спадають золотим сім’ям у земну родючу скибу.

Тільки в зоряну ніч земля й небо наближаються одне до одного, навіюючи людям химерні сни.

Та хто зараз вірить у сни?

Лише покровителі квітів, котрі, щоб жити, мусять вірити у красу.

1984 — 1987 рр.

МУЗИКИ

(Спроба лібретто опери на три дії)

Від автора Кості:

Сам розумію, що це не справжнє лібретто, бо ніхто з нього не скористається. А для мене воно перше й останнє. Не тому, що це не вдається. Просто немає потреби. Я йду з ансамблю. Назавжди. Як Марія. Тільки я ще кудись прийду, а вона вже не виборсається з-під землі, що лягла їй на груди. Наше братство розпалося. Кожна втрата непоправна, і біль, який вона нам завдає, нагадує сумний голос скрипки посеред розбурханого весілля, де всі п’яні від вина й надії знайти у людському юрмовиську бодай крихітку щастя.

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Перший шукач

Другий шукач

Третій шукач

Ворожка

Дівчина на мотоциклі

Господар

Господиня

Гості

Увертюра

Ось іде Марія, гарна, юна. З-під розстебнутого плащика виглядає шкільна сукня і білий фартушок. Банти в косах. І ще здалеку всміхається. Ми, троє хлопців, стоїмо на шкільному подвір’ї і не можемо не всміхнутись у відповідь.

Запах крейди, запах квітів — перше вересня. Марія скинула квітчасте платтячко, в якому бігала ціле літо.

Стала дорослішою на цілий рік, хоч ми ще вчора цього не помічали.

Хто міг подумати, що її не стане? Її матір у чорній хустці стала невпізнанною, а передсмертний Маріїн крик досі вчувається кожному з нас.

Легше самому вмерти, ніж бачити й чути це. Квіти, голуби, трава лишилися. Хто хоче бути покровителем квітів, хай не зненавидить їх.

Є ще сонце, небо, хмари.

Ящірки, комахи, річки, озера.

Все потребує нашого захисту.

Марія всміхалася нам, не чекаючи наших усмішок. Вона була перша, коли треба було простягнути комусь руку. І всі потребували її усмішки й голосу. Отримували та йшли геть, от дівчини й ненадовго вистачило.

Хто хоче бути покровителем квітів, хай спершу стане покровителем людей.

У лікарняних палатах, загальних вагонах, на вокзалах ми рівні у своїх нещастях і розкриваємось, як квіти, одне перед одним. А з настанням ранку розбігаємося хто куди. Та навіть ці миті дають право на існування, осявають нас світлом доброти.

Справжніх покровителів квітів на землі небагато — таких, як Марія, що складалася з усмішки, голосу й безкорисливості й не могла заподіяти зла навіть хатці, яку покинув равлик.

Але ж одна-однісінька скрипка примушує замовкнути галасливу юрбу! Наше життя — ще більша трагедія, ніж трагедія Марії. Ми борсаємось у лабіринтах, не бачимо виходу і шукаємо самотності, якої ніколи не було й нема, оскільки вона є нашою вигадкою. Самотність є тільки там, серед зірок розділених мільярдами світлових років, де надто холодно або надто жарко, щоб могло існувати щось живе...

Дія перша. У лісі

Арія Першого шукача

(він сам)

Це тільки так здається, ніби я чогось шукаю і кудись іду. Все лишилося: убоге житло з холодною влітку грубкою, стос платівок, коробка касет, концертні костюми, які не хочеться продавати, а надягати навряд чи доведеться. Отак я взяв квиток в один кінець, попросив водія зупинитися коло лісу і вийшов, відчуваючи спиною здивовані погляди пасажирів:

"Куди ж він?"

"До кого?"

Сонечко світить, падає листя. Є друзі, є вороги, а ти одного разу кидаєш усе і йдеш, щоб змити з себе бруд і піт у якійсь тихій блакитній річці. Легко звільняєшся від думки, що ти був кимось, наприклад, музикантом серед музикантів, а згодом ваше товариство розпалося. Схожих ситуацій до дідька, як і поганої музики. Я писав таки погану музику, якщо вона не зцілила хворих і не воскресила мертвих. Бо сам я — мертвий-мертвісінький. Зараз це майже всім відомо. Тому буду шукати людей чи звірів, котрі про це не знають, і щосили вдаватиму з себе живого.

Ліричний відступ автора Кості:

Пригадав чомусь, як ми їздили на весілля до однокурсниці Вітька. Поки зібралися, поки дісталися до іншого міста, поки знайшли її дім, то молоді вже були в загсі. Ми туди, але ж не протовпишся: з добрий десяток пар шлюб бере. Отак стовбичимо, чекаємо, коли вийдуть наші молоді, аж тут бачимо дідка з проваленим носом.

Якийсь несповна розуму, крутиться між людьми, особливо коло дівчат треться, і гугнявить, приміром, таке: от колись були весілля, з троїстими музиками, з народними звичаями. Гарно! І дівчата були красивіші, скромніші, працьовитіші.

Сифілітик все ліз в очі, дихаючи смородом. У петельку застромив білу жоржину. І головне — не усвідомлював, що людям аж млосно робилося від його вигляду. Наче із труни виліз мрець...

Перший шукач зустрічає в лісі бабусю, схожу на відьму.

Перший шукач

Добрий день, бабусю!

Баба

Доброго здоров’я, синочку! А куди ж це ти йдеш?

Перший шукач

Так… Відпочиваю.

Баба

Такий молодий, а відпочиває. Я сто літ прожила, а все роботи собі шукаю.

Перший шукач

А маєте онуків?

Баба

Не дав бог. Трьох чоловіків поховала, а дітей не було. Тим-то й кажуть, буцім відьма.

Перший шукач

Може, ви й ворожити умієте?

Баба

Та вмію трохи. Але нащо тобі це? Потім скажеш, що бреше баба...

Перший шукач

Та я тут нікого не знаю. І ворожку вперше у житті стрів. Коли хочете, я вам заплачу.

Баба

Оввa! Нащо мені твої гроші. Я пенсію дістаю. От хіба пообіцяєш оженитися на мені...

Перший шукач (вражено)

Я?! На вас?

Баба

А чом би й ні? Я колись була молодою, а ти колись станеш старим. Ну, то як?

Перший шукач

Не жартуйте отак, бабуню. Не хочете, то й не треба. А я собі піду...

Баба

То йди з богом. Як надумаєшся, то приходь сюди в ніч на Івана Купала.

Перший шукач

Ви таки відьма!

Він пішов не озираючись, і все йому здавалося, мов за ним хтось женеться. Раптом сонце заступила хмара, ліс потемнів, захвилювався, заколихався кронами. Хлопцеві причулося, мов неподалік їде вантажна машина. Він пішов на той звук і заблудився.

Тим часом на лісовій, галявині під велетенським дубом лежить Другий шукач. Коло нього рюкзак, порожня пляшка з-під пива, на газеті недоїдений бутерброд.

Другий шукач

Їй богу, зараз засну (позіхає). Ще, дивись, дощ буде, а я заблудився. Навколо хащі, болота, вовки. Вийти б на трасу, спіймати машину — і назад, до цивілізації. Надихався свіжим повітрям! Та ні, мабуть, подрімаю. До вечора ще далеко. І поспішати нікуди: ні жінки, ні дітей ні друзів. Приїду, куплю пляшку, вип’ю і ляжу спати.

Сам п’ю, сам гуляю,

Сам стелюся, сам лягаю.

(Засинає, але невдовзі прокидається від реву мотоцикла).

Тьху, що за ліс! І тут спокою нема.

На галявину вирівається червоний мотоцикл, на якому сидить розпатлана дівчина в джинсах.

Другий шукач

О, сучасна мавка! Привіт!

Дівчина

Привіті Чого це ти розлігся? Ледь не переїхала. А я в тюрму не хочу.

Другий шукач

А я, може, чекаю, щоб мене переїхали.

Дівчина

То лягай на трасі!

Другий шукач

Якби знав, де вона. Проведи, коли твоя ласка.

Дівчина

Чого захотів! Я в лісі не для того, аби когось з нього виводити. Скоріше заведу.

Другий шукач

Можеш і завести. Мені байдуже.

Дівчина

Я байдужими не цікавлюсь!

Другий шукач

Хто ж ти така? Я — Сергій.

Дівчина

Тоді я буду Мавкою. Ти сам мене так назвав.

Другий шукач

Мавка? Я пожартував. Мавки не такі.

Дівчина

Звідки ти знаєш які? Ти їх бачив?

Другий шукач

"Заграй, заграй, дай голос мому серцю! Воно ж одно лишилося від мене".

Дівчина

Та ну тебе! Ти часом не втік з психлікарні?

Другий шукач

Можливо. Я — Лукаш, котрий лишився без Мавки.

Дівчина

А я не підійду?

Другий шукач

"Я — загублена Доля.

Завела мене в дебрі

нерозумна сваволя.

А тепер я блукаю,

наче морок по гаю,

низько припадаю,

стежечки шукаю

до минулого раю..."

А ти чого шукаєш?

Дівчина

Чоловіка.

Другий шукач

То шукай у місті. Там повно хлопців.

Дівчина

У лісі можна краще розгледіти. І вчасно втекти, якщо комусь захочеться мене згвалтувати.

Другий шукач

Я тебе не згвалтую.

Дівчина

Тоді одружися зі мною.

Другий шукач

Якби ти бодай була схожа на Мавку...

Дівчина

Не хочеш, не треба. А я поїхала!

Другий шукач

Виведи мене з лісу!

Дівчина

Якби ти був моїм нареченим, я б тоді дозволила сісти позаду. А так — не хочу, щоб мене обмовляли в селі. Ну, чао!

І зникла. Другий шукач не був дурний і пішов слідами, залишеними мотоциклом. Вони добре вирізнялися на глиці, бо тут росли переважно самі сосни, грунт був сухий, піщаний. Та невдовзі зрозумів, що нікуди не вийде. Бісове дівча петляло по лісі, як лисиця.

Ліричний відступ автора Кості

Восени літає стільки насіння трав, що повітря стає аж густим. І земля тремтить у солодкому передчутті

запліднення… Люди квапляться з весіллями, щоб зачати у цю несамовиту пору дітей, які народяться теплими травневими днями. Осінь — це здійснення бажань, буйство плоті, коли інстинкт переважає розум, а природа приголомшує людину своєю могутністю. Анемічні поети називають її порою в’янення, передчуттям смерті, але навіть узимку земля є лоном, у якому спить сім’я життя, розкидане вітром, розсіяне з лапок птахів, із рук селянина.

Арія Третього шукача

(Здавалося б, усі квіти вже відцвіли, і тільки барви осіннього листя і ягід калини тішать око. Але ж ні! Маленька квіточка конопелька, якій цвісти весною, розкрилася назустріч яскравому холодному сонцю. Хтось зустрічає у лісі людей чи звірів, а Третій шукач зустрів саме її. І він, безперечно, найщасливіший. Тому доречно буде назвати його монолог не арією, а молитвою).

Молитва Третього шукача

Коли я тебе побачив, то зрозумів, що не може бути більшої радості, ніж стати на коліна перед живою самотньою квіточкою у напівсонному лісі. На це здатні не тільки поети. Я згадую стару гуцулку, яка так гарно називала Марію "чічкою". Бабуся насмілилася це сказати вголос, а ми тільки подумки кликали отак нашу Марію.

…Я хотів би зараз чути твій спів і дивитись на тебе. Але навіть сказати про це не маю права, бо мене й моїх товаришів зв’язує страшна таємниця. Ми знаємо, чому ти померла, Маріє. Тому воліємо не бачити одне одного, не зустрічати твоїх батьків, котрі не дорікають нам, не проклинають, але від їхніх очей хочеться провалитися крізь землю.

Дивно, квіточко, що ти не чорнієш від мого дихання. Але ж тільки тобі я можу звіритись: я не покровитель квітів. Я не можу віддати за них життя.

Є лише одна втіха. Я не зірву тебе, не торкнуся губами твоїх пелюсток. Встану і піду не озираючись. Я не знаю тут жодної стежки, навіть тої, якою прийшов до тебе.

Я пам’ятаю, десь у світі білім,

у світі, сивім від шляхів і зим,

летять в тумани яблука доспілі,

й замислено порипують вози.

Це так, немов вертаєшся до хати,

Де вже давно, давно тебе нема.

І хата, звикла німо розмовляти,

тебе враз пізнає, ясна й німа.

І не збагнеш вже, на якім весіллі

гуляв так довго бідний блудний син

у світі чорнім і у світі білім,

у світі, сивім від шляхів і зим.[3]

Ліричний відступ автора Кості:

Найслабші ті, що бояться кохання.

Дія друга. Хата край лісу

Вечір надходить. На подвір’ї пораються жінки. Під брезентовим наметом столи, ще не застелені. Господиня з закасаними рукавами готує капусту на голубці.

Господиня

Чи досить буде, Ганно? Не мало?

Жінка

Аби те з’їли. Буде чим свиню цілий тиждень годувати. Стільки всього позалишається.

Господиня

Та ми ж її позавчора закололи. А порося, певно, купимо на тій неділі. Кажуть, вони тепер дешеві.

Жінка

То мені віддайте, що від весілля залишиться. Я свого кабаняку аж на різдво колоти буду.

Господиня

Віддам, коли хочете.

Жінка

Не забудьте хіба.

Господиня

Вже в голові нічого не тримається. Товчуся день і ніч.

Жінка

Радість маєте. Наймолодшу доньку віддаєте.

Господиня

Та ж воно таке молоде (плаче). Хіба на спаса вісімнадцять минуло.

Жінка

Ох, діти, діти...

На подвір’я несміливо заходить Третій шукач.

Третій шукач

Добрий вечір!

Господиня

Вечір добрий!

Третій шукач

Я той... заблудився. Можна коло вас посиджу? Ноги болять.

Господиня

Сідай осьдечки на лавку. Та побалакаємо.

Третій шукач

Бачу, до весілля готуєтесь?

Господиня

Доньку віддаю. Чоловік оце поїхав за музиками. Ніяк не домовиться. Заламали скажені гроші. Воно й не шкода, але ж ті приїхати можуть тільки на один день. А ти хто будеш?

Третій шукач

Музика по-вашому.

Жінка

Ото маєте вже одного. Ще б двох — і весілля як весілля.

Господиня (недовірливо)

Та воно ж таке худе. Ще й горілки, певно, не п’є.

Жінка

Ага, не п’є! Хто тепер не п’є? Візьмемо хлопця та й оженимо. Будеш мені зятем? Дівка — як ступа. Мішок картоплі піднімає. Чи ти з міста, сільської не хочеш?

Третій шукач

Тепер з міста, а виріс на селі.

Жінка

Воно й видно! Модняга...

Господиня

Ганно, збігайте-но глянути, чи рис зварився.

Жінка

Не дасте й побалакати.

Йде.

Господиня

Нема в неї ніякої дочки. Була, та вмерла у три годочки. Ще до війни. Від голоду.

Третій шукач

Та я нічого. Спасибі, вже піду. Може, доберусь до міста.

Господиня

Рейсовий уже пішов.

Третій шукач

Машину зупиню.

Господиня

Негоже отак іти, не ївши. Повечеряємо. Жіночки, давайте поїмо з хлопцем молодим?

Жінки

— Давно пора!

— Та ще й з хлопцем проти ночі!

— А тебе чоловік бити не буде?

Господиня

Та ось вже їде, чуєте?

Чути, як коло воріт спиняється вантажна машина. На подвір’я входить Господар. За ним Перший і Другий шукачі.

Господар

Приймай гостей, жінко! Та не простих, а музик!

Господиня

А де ж ти їх знайшов?

Господар

У лісі заблукали.

Перший і Другий шукачі

Добрий вечір!

Господиня

Вечір добрий! І вони з лісу? (до Третього шукача). А ти хлопче, часом не з їхньої компанії?

Третій шукач (спершу мовчить)

Може, з їхньої.

Перший шукач

З нашої.

Господар

Ну, то дай хлопцям вечеряти, а я ще підскочу до завклубом, домовлюся за апаратуру. Чули, жіночки, що сталося в Городищі? Прийшов хлопець з армії, хіба день дома побув, а на другий знайшли в лісі: повісився.

Жінки

— Йо-йой!

— А чого повісився?

Господар

Бо дурний. Дівка не дочекалася. Заміж вискочила (спльовує на землю). То я поїхав...

Дія третя. На весіллі

А людей! І на вулиці, і на оборі, і в хаті, і в садку. А ще кажуть, що люди з села тікають. Он скільки дітей на плоті чекає, щоб їм винесли гостинця! Та й на молоду страх як хочеться подивитись. Сходяться гості. А мати молодої вже метушиться та питає старших жінок, чи не супроти звичаю щось зробили. Тут і наречена виходить з хати, зараз їй до шлюбу йти.

Хор жінок

— Молодая перепілочко,

Чого рано з вирію вийшла?

Ще на горах та сніги лежать,

У долинах та води стоять.

Ніде сісти да посидіти,

Ніде гніздечка звити.

— Ой сяду я при долиноньці,

А виведу дітки при калиноньці.

— Молодая Марусенько,

Чого рано заміж пішла?

— Ой як мені пізненько лягати,

А раненько вставати.

Як мені свекорку годити?

Ой рано, ще рано... Згасла свічечка проти сонечка — Марія. Вже не народить дітей, не простелить хідників у своїй світлиці. Прилетить білою пташкою опівночі на чуже весілля. Зрадливо хлюпне вино на скатерку, зблисне роса на пожовклому листку. І хто відає, чого всі зажуряться, адже ніхто, крім нас, не знав Марії.

Перший гість

Ану, хлопці, веселої! Щоб аж земля двигтіла!

Перший музика

Авжеж, веселої! На те й весілля, а ми на ньому музики. Будемо грати, а ви танцювати. Будем грати на чужому весіллі, бо то наша робота. А ваша пити і нас підганяти.

Другий гість

Не такої!

Музики

А якої?

Другий гість

Щоб ноги самі танцювали.

Перший музика

І такої заграємо. Тут можна. Не ресторанна підлога, а земля. А кому місця мало, то на вулицю. Вона довга й широка. І люди розступаються. Будете танцювати, доки каблуки витримають, а як відірвуться, то босоніж, щоб загнати сум у землю, як вербовий кілок.

Третій гість

А заграйте, хлопці, такої, аби я на 20 літ помолодів і на дівці оженився, бо моя стара вже любити негодна.

Третій музика

Сідайте, дядьку, на коня і доганяйте літа молодії.

Третій гість

Думаєте, не догнав би? Та боюся, щоб горілку без мене не випили...

Перша гостя

Випийте, синочки, по чарочці та заграйте мені такої, аби я забула, що у 26 літ вдовою лишилася з двома дітьми на руках. Та й досі сама.

Третій музика

Війна?

Перша гостя

Ой, війна...

Друга гостя

А заграйте мені, хлопці, такої, аби мій чоловік воскрес хоч на годину та випив би зі мною, та потанцював, бо чужі чоловіки бояться мене до танцю брати.

Другий музика

Давай, я з тобою потанцюю, а хлопці за мене зіграють.

Друга гостя

От спасибі!

(Йде з ним танцювати).

За столом починають співати:

Розвий, сосно, сімсот квіток, рано-рано,

Розвий, сосно, сімсот квіток, та ранесенько.

Всім боярам по квіточці, рапо-рано,

Всім боярам по квіточці, та ранесенько.

А Іванові не стало квітки, рано-рано,

А Іванові не стало квітки, та ранесенько.

У нього квітка — Марійка-дівка, рано-рано,

У нього квітка — Марійка-дівка, та ранесенько.

Перший музика

Нам тільки веселих грати. А сумної й без нас заспівають.

Третій музика

Та я нічого не кажу, тільки дивно, як ми ще можемо грати на весіллі після того всього.

Перший музика

Дивись на Сергія, як той жартує з молодою вдовою. Живі більше потребують співчуття.

Третій музика

Скоро усі переп’ються і поснуть. Я піду, а ти як хочеш. Все одно не втнемо такої пісні, щоб воскресила з мертвих чи повернула молодість.

Перший музика

Завтра вранці сюди прибіжать діти. Будуть танцювати, доки не зійдуться дорослі. Нам ще ніколи не доводилося грати для дітей. А вони ні для кого не можуть бути чужими.

Третій гість (зовсім п’яний)

А заграйте мені такої... такої...

(Падає і засинає.)

Третій музика

Хіба що самому напитись?

Підходять двоє дівчат.

Перша дівчина

Вибачте, будь ласка, Оксана ось просить...

Друга дівчина

(штовхає її під бік)

Я нічого не прошу!

Перший музика

То якої вам заграти?

Перша дівчина

Якщо можна, про любов...

Друга дівчина

...нещасливу.

Перший музика

Є дуже багато таких пісень.

Друга дівчина

Ну, ось ця: "Стара печаль моя, стара..." Або цю, що співає Вахтанг Кікабідзе: "Проводы любви".

Перша дівчина

Є ще одна гарна пісня, забула тільки, як вона зветься. Там є такі слова: "І нічого вже не знає про розлуку".

Третій музика

Серед ночі, серед саду,

як уже згасають руки

і годинникові стрілки

мою втрату ділять навпіл,

дівчинонька, ніби свічка,

все ще під дощем палає

і нічого вже не знає про розлуку.

Буде свято, сад мій збудять

вітер, час і світло тіні,

лиш мене уже не буде

на подвір’ї, на картині, при дорозі

і при людях, при лихій годині.[4]

Ніч надворі. Найзапекліші п’яниці й веселуни сплять покотом. У цей час відбувається інше весілля, весілля зірок у недосяжній височині. Ще не скоро листопадовий світанок. Сплять натомлені музики, яких чекає завтра багато роботи. Вони не бачать, як шаленіють зірки у чорному небі, як плавляться від пристрасті. Розпечені краплі спадають золотим сім’ям у земну родючу скибу.

Тільки в зоряну ніч земля й небо наближаються одне до одного, навіюючи людям химерні сни.

Та хто зараз вірить у сни?

Лише покровителі квітів, котрі, щоб жити, мусять вірити у красу.

1984 — 1987 рр.